

Digitales Brandenburg

hosted by Universitätsbibliothek Potsdam

midraš tehilim

Buber, Salomon

Wilna, 1891

ט"פ רומזמ פוס דע ג"ע רומזמ ןמ

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-2083

מדרש תהלים

המכונה

שוחר טוב.

ספר שלישי

מן מזמור ע"ג עד סוף מזמור פ"ט.

מדרש תהלים

ספר שלישי

מזמור עג

[א] מזמור לאסף אך טוב לישראל אלהים לברי לבב [וגו'] כי קנאתי בהוללים].
(א) זהו שאמר הכתוב אל תתחר במרעים (ואל) [אל] תקנא בעושי עולה (תהלים לו א), אל תקנא בדבר שאין לו אחרית, וכן הוא אומר כי לא תהיה אחרית לרע (משלי כד כ), אמר הקב"ה אם ראית נרן של רשעים דולק הרבה, אל תקנא בהם, לפי שהוא דועך לעולם הבא, שנאמר נר רשעים ידעך (שם), ובמה תקנא, ביראת ה' כל היום (שם כג יו), (ב) בדבר שיש בו אחרית, ואינה פוסקת לעולמי עולמים, שנאמר כי אם יש אחרית (שם שס יח), אמר אסף כי קנאתי בהוללים, ולא הייתי יודע שהיסורין שהביא הקב"ה על ישראל לטוב להם, (ג) וכן הוא אומר אך טוב לישראל אלהים, אך טוב אלהים אינו אומר, אלא אך טוב לישראל אלהים, יסורין שהביא עליהם טובים הם, ולמי לברי לבב, לברר את לבם של צדיקים הדא הוא דכתיב מי יעלה בהר ה' [וגו'] נקי כפים ובר לבב (תהלים כד ג ד), אמר אסף אני לא הייתי יודע שטובים היסורין, וקנאתי ברשעים, ובשביל שקנאתי ואני כמעט נפיו רגלי, ולמה כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה, כי אין חרצובות למותם ובריא אולם, (ד) האשה הזאת טווה במטווה אחת מקומפת ואחת מעוכה, ואין כל השווי שווה, אבל הרשעים אינן כן, אלא כי אין חרצובות

הערות ותקונים

(א) זש"ה אל תתחר וגו'. מוצא בליקוט רמז תת"ז בשם המדרש, ולדעתי יש להביא הכתוב אל יקנא לנך בחטאים (משלי כ"ג י"ו) זה שסיים ובמה תקנא ביראת ה' כל היום, והוא סיפא דקרא אל יקנא לנך בחטאים, וכן הסיום שנאמר כי אם יש אחרית הוא ג"כ במשלי כ"ג י"ח: (ב) בדבר שיש בו אחרית ואינה פוסקת לעולמי עולמים שנאמר כי אם יש אחרית. כ"ה גם בכ"ו ו' אבל בכ"י האחרים ובגדפס הג' במה שיש בו אחרית טוב ואינה פוסקת לעולם, שנאמר כי אם יש אחרית לטוב. זה גי' משושבת: (ג) וכה"א אך טוב לישראל אלהים אך טוב אלהים אינו אומר. זה ליתא בכ"י האחרים ובגדפס, ושם הגי' ולא הייתי יודע שהיסורין שהביא הקב"ה מביא על ישראל טובים הם ולמי לברי לבב להצריח את לבם לאותו הצריח. והגי' שלפנינו היא גי' ישרה, ובאזוהי כ"י המלות "לאותו הצריח" ליתא, ובמקום הסיום ה"ד מי יעלה בהר ה' [וגו'] נקי כפים ובר לבב נמצא בכ"י ב' ד' ה' ז' גי' אחרת: "ה"ד אך טוב לישראל אלהים לברי לבב", ואחר זה נוסף שם הוספה: "ד"א אך טוב לישראל אלהים, יכול לכל, ת"ל לברי לבב, כיוצא בדבר אהה אומר קרוב ה' לכל קוראיו (תהלים קמ"ה), יכול לכל אשר יקראוהו באמת (שם שם), כיוצא בדבר אהה אומר אמרת ה' רופא מנגן הוא (תהלים י"ח ל"א) יכול לכל ת"ל החוסים בו (שם שם), לברי לבב הרי רבים יחיד מה שכרו שנאמר מי ישכון בהר קדשו נקי כפים ובר לבב". ועיין לעיל מזמור ד' אות ה' וי"ח ריש פ"ו איכה רבה פ"ג פ' טוב ה' לקיו תחומא מטורע אות י"א: (ד) האשה הזאת טווה במטווה. במדרש וי"ר ריש פ"ו ר' דוסתאי אמר בש"ר מאיר האשה הזאת טווה מעה אחת עבה ומעה אחת דקה אלו הציבוס לעונות ואלו לאוספליטון וכתב המ"כ עבה, פ"י חוס, האשה טווה חוס אחד עבה וחוס אחד דקה, ואלו הרשעים נתן להם הקב"ה לציונם ורצונם שיהו בכל עונה ועת בלי עכוז וחסרון ע"כ, ובאזוהי כ"י ובגדפס הגי' ואחת מעוסה, וקשה לברר המלות, ודורש חרצובות טטריקון ודורש טובות מלשון יציב, והמוספי צערך לב ד' כתב פ"י חוסים דקים: והערך צערך אכפריטין הביא המאמר מו"ר וגורם אשה

למותם. אין בהם טום, (ה) אלא בריאים הם כאולם, לכך נאמר ובריא אולם:
 (ו) דבר אחר כי אין הרצובות למותם. אמר הקב"ה לא דיי להם לרשעים שאין
 חרדין ועצבין מיום המיתה, אלא שהם מכריזין את לבם כאולם: (ז) דבר אחר
 אין הרצובות למותם. (ח) אין הקב"ה מאחר צביונם של רשעים, אלא כל מה שהם
 מבקשין מן הקב"ה (ט) הוא עושה להם, וכל זה לרעתם. משל לחולה שעלה
 הרופא לבקרו, (י) נטל כפו שלו, אמר להם תנו לו כל מה שהוא רוצה לאכול,
 למה שהוא ימות מחולי זה, וכן אמר משה רבינו לרשעים ומשלם לשנאיו אל
 פניו להאבדו (דניס ז י), הוי כי אין הרצובות למותם שהם בריאים ואין יסורין
 נוגעין בהם:

[ב] (יא) בעמל אנוש אינימו [ועם אדם לא ינגעו]. וכן איוב הוא אומר בתימה
 שלום מפחד ולא שבט אלוה עליהם (איוב כא ט), אין אחד מהם
 חושש לא בעינו ולא בשינו, ולא עוד אלא שהקב"ה מיחל לפניהם את הדרכים,
 שנאמר יחילו דרכיו בכל עת (תהלים י ט), ולא עוד אלא שאין היסורין נוגעין בהם,
 שנאמר מרום משפטך מנגדו (שם ט), ולא עוד אלא שרודין בשונאיהן, שנאמר
 כל צוררו יפיה בהם (שם ט), (יב) הוי בעמל אנוש אינימו: לכן ענקתמו נאווה.
 ובשביל שאינן מתייסרין, הרי הם מתנברין כענקים (יג) ומולדין כשידים, שנאמר
 לכן ענקתמו נאווה יעמף שית חטם למו, ואין יעמף אלא לשון לידה, שנאמר
 ובהעמף הצאן [וגו'] והי' העמופים ללבן (בראשית ל ז), ואין שית אלא מוזיקים ובעלי
 חמם, כמה דאת אמר שמיר ושית (ישעיה טו י):

[ג] יצא מחלב עינימו. (טו) נשתנה דמותם מרוב שמנונית שבהם, ועיניהם בולטות

הערות ותקונים

אשכ זו טוח מעט אחת דקה ומעט אחת עבה חלו לציבין ולעינות ואלו לאיספריין. ופי' הספריין בל"י
 ורומי *spartum* ספאטום חבל ומיתר כמ"ס המוספי, ועיין צערון השלם ערך הספריין ודוחק לפרש
 המלות יצבין ועינות: (ה) אלא בריאים הם כאולם, כי פתחו פתוח ורחב. ובמדרש וי"ר שם עשיתם
 בריאים כאולם כדתן פתחו של אולם חרכו חרבעים אמה ורחבו עשרים אמה וחמשה מלתריות של מילא
 היו על גביו. והוא נמש' מדות פ"ג מ"ז, ומאחר שהיה חלל גדול צוודאי היה הבנין חזק, ושם בני' נוצרו
 עשרים אמה ורחבו חרבעים אמה, ונרשם בצד ט"ז נוצרו חרבעים אמה ורחבו עשרים אמה. וראיתי כי
 כן הוא לנכון בעירובין ב' ע"א: (ו) ד"א כי אין הרצובות למותם אמר הקב"ה לא דיי להם כו' עד ד"א
 אין הרצובות למותם אין הקב"ה מאחר נמלא גס בכ"ו ו', וכן הוסיף הרא"פ, וליתא בכ"י האחרים ובנדפס,
 וזה נוסף מגמרא בבלי שבת ל"א ע"ב דרש רבא בר רב עולא מאי דכתיב כי אין הרצובות למותם ובריא
 אולם אמר הקב"ה לא דיין לרשעים שאינן חרדין ועצבין מיום המיתה אלא שלכן בריא להן כאולם. פירש"י
 חרדין ועצבין נוסריקון דחרצובות, כאולם שפתחו פתוח ורחבה, ורש"י תהלים ע"ג ד' הביא הדרש הזה:
 (ז) ד"א אין הרצובות למותם אין הקב"ה מאחר. מוצא בילקוט רמז תת"ח בשם המדרש, וכן הביא רש"י
 תהלים ע"ג ד' ד"א שאין הקב"ה מאחר לציונס: (ח) אין הקב"ה מאחר לציונס. דורש טובות מלשון לבה
 שפי' רצון, ולא אביהם תר' ולא לביתין. עיין ערוך ערך לב א': (ט) הוא עושה להם וכל זה לרעתם.
 כ"ה גס בכ"ו ו', וכן הוסיף הרא"פ, אבל בכ"י האחרים ובנדפס ובילקוט שם הגי' הוא עושה להם מיד,
 והמלות וכל זה לרעתם ליתא: (י) נטל כפו שלו. למשש בדפק שלו: (יא) בעמל אנוש אינימו. בוי"ר שם
 בעמל אנוש אינימו לא לחרוש ולא לזרוע ולא לקטור, ועם אדם לא ינוגעו א"ר המנונא אפילו באותם שכתוב
 בהם ואתן לאני לאן מרעיתי אדם אתם לא ינוגעו: (יב) הוי בעמל אנוש אינימו, ואח"כ מהחיל לכן ענקתמו
 גלוה ובשביל שאינן מתייסרין, ובכ"י האחרים ובנדפס חסר המלה "הוי", גם חסר ההתחלה לכן ענקתמו
 גלוה, ומתחיל ובשביל שאינן מתייסרין, ובילקוט שם המאמר מקוטע, ובמקום שהם מתייסרין יש לתקן שם
 שאינן מתייסרין: (יג) ומולדין כשידים. גם בכ"י האחרים הגי' כשידין, אבל בדפוס ראשון ואח"כ בכל
 הדפוסים נדפס בטעות כשרים וז"ל כשידים, ועיין חגינה ט"ו ע"א ואבדר"ל פל"ז ששה דברים נאמרו
 בשדים: (יד) ואין שית אלא מוזיקים ובעלי חמם כד"א שמיר ושית. כ"ה גס בכ"ו ו', וכן הוסיף הרא"פ,
 וליתא בכ"י האחרים ובנדפס: (טו) נשתנה דמותם מרוב שמנונית שבהם ועיניהם בולטות מפני שמנונית
 שבהם. כ"ה גס בכ"ו ו', וכן הביא מהרא"פ, אבל בכ"י האחרים ובנדפס שם המאמר משוכם [עיניהם] יוצאים
 שהם אובלים ויושבות חמת עיניהם והם בולטות מפניהם, ובילקוט שם המאמר משוכם [עיניהם] יוצאים
 מהן שומן הכרים והמשנים, ז"ל יוצאים מהן מן השמים, ולזה המאמר כוון רש"י יצא מחלב עיניהם
 בולטות

מפני שמנונית שבהם, וכן אתה למד שמן העניות (טז) ומן הרעב עיניהם של אדם מעטיקות, וכן בני קרח אמרו עיני דאבה מני (בכ) [עוני] (פסלים סח י), וכן דוד אמר עששה מכעם עיני (סו ו ח): עברו משכיות לבב. מהו משכיות (יז) הרבה נתת להם יותר ממה שהם מבקשין, יש שהיה משכים להיות (יח) בעל זמורה, (יט) עשית אותו שלטון, (כ) יש שהיה משכים להיות שלטון, עשית אותו שר הצבא, העברת עליהם על כל מה שהיו משכימין, הוי משכיות לבב, (כא) ובשביל כן ימיקו וידברו (עתק) [ברע עושק]:

[ד] שתו בשמים פיהם. פרעה אמר מי ה' אשר אשמע בקולו (שמות ס ב), נבוכדנאצר אמר (מאן הוא אלהא) [ומן הוא אלה] די ישוובינכון מן ידי (דניאל ג טו), (כב) אבל אני ואהי ננוע כל היום ותוכחתי לבקרים. אמר ר' שמואל בר נחמני לפי שבעולם הזה הזכר מסבב את הנקבה, אבל לעתיד הנקבה תסבב את הזכר, שנאמר נקבה תסובב גבר (ירמיה לא כא), (כג) לפי שבעולם הזה הקב"ה מחזיר על ישראל שיעשו תשובה ויעשו רצונו, אבל לעתיד ישראל מחזירין אחר הקב"ה שיעשו רצונו, שנאמר ואת רוחי אתן בקרבכם (יחזקאל לו כו), אמר ר' שמעון בשם ר' סימון חסידא בעולם הזה אדם הולך ללקוט תאנים, אין התאנה אומרת כלום, אבל לעתיד אדם הולך ללקוט תאנה בשבת, והיא צווחת ואומרת שבת היא, בעולם הזה אדם הולך ומשמש מטתו נדה, אין מטתו מעכבתו, אבל לעתיד אדם רוצה לילך ואשתו נדה, האבן צועק ואומר נדה היא, לכך עד מתי תתחמקין הבת השוכבה (ירמיה לא כא), שהיא עתידה להיות מלהמת לפני הקב"ה שהן עושין תשובה, והקב"ה עושה להן רצונם, ולא עוד אלא אף השמים מטיפין להם עמים, שנאמר והיה ביום ההוא יטפו החרים עמים (יחזקאל ד יט), ואין ישיף אלא לשון נבואה, שנאמר והספ אל הרום (יחזקאל כא ב):

מזמור עד

[א] משביל לאסף למה אלהים זנחת לנצח יעשן אפך בצאן מרעיתך. זהו שאמר הכתוב אתה ידעת ה' זכרנו ופקדני והנקם לי [מרודפי אל לארך אפך תקחני] (ירמיה טו טו), (א) אתה ארך אפים, שנאמר ואתה ה' אל רחום וחנון [ארך אפים וגו'] (פסלים טו טו), ואני קצר רוח וילוד אשה, שנאמר אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רוגז (איוב יד ה), ואם אתה בא להאריך עמנו אין בנו ממש ומתים אנחנו. וכן אסף אמר למה אלהים זנחת לנצח. עד עכשיו עשן אפך עולה לפניך, יעשן אפך בצאן מרעיתך, אמר לו מפני מה אתה מסתיר את פניך ממני, כאדם המסתיר פניו מן העשן, וכן הוא אומר עד מתי עשנת בתפלת עמך (פסלים פ ס), אותה מרעיתך ששכחת אותה: זכור עדתך קנית קדם גאלת שבט נחלתך. מהו

הערות ותקונים

זולמות מרוב שומן, כל אדם כחוש עיניו משוקעת: (טז) ומן הרעב. כ"ה גס בכ"י ו' וזילקוט, וככ"י האחרים ובנדפס ומן הדמעות: (יז) הרבה נתת להם יותר ממה שהם מבקשין. כ"ה בכל כ"י ובנדפס סתמא, אולם זילקוט מוצא זה בשם רבי אליעזר, ועיין רש"י תהלים שם עברו משכיות לבב יותר ממה שלבס מייחל ומלפס בזה להם תאותם עברו בהשגת ידם את תאות לבם: (יח) בעל זמורה. פי' שומר ונקרא כן הפקיד שנושא זמורות לפני השלים לענוש את אנשי חיל המהעללים, עיין ערוך השלים ערך בעל זמורה, ובדברי ילדי הרב החוקר הגדול מהר"ד פ"ר פערלעס רב צמינעטן צטטרו עטימאלאנישע שטודיען זל 91: (יט) עשית אותו שלטון. כ"ה גס בכ"י ו' וזילקוט, אבל בכ"י האחרים ובנדפס הני' עשית אותו דוכוס: (כ) יש שהיה משכים. הוא מלשון משכיות, פי' יש שהי' חפץ ומבקש: (כא) ובשביל כן ימיקו וידברו עתק. תקנתו ברע עושק ובנדפס הגי' ובשביל כן יבישו ידברו עתק, יש לתקן כמו שהוא לפנינו, והפסוק יבישו ידברו עתק הוא תהלים ל"ד ד', ופה הביא סיפא דקרא: (כב) אבל אני ואהי ננוע כל היום ותוכחתי לבקרים. בכ"י האחרים ובנדפס נמלא אחר זה, בכל צקר וצקר מייסרין אותי: (כג) לפי שבעולם הזה הקב"ה מחזיר על ישראל. מוצא זילקוט ירמיה רמו שפ"ו צטס השו"ט: (א) אתה ארך אפים. מוצא זילקוט תהלים רמו תת"ט צטס המדרש והיה לפניו הגי' בכ"י שיהי לפניו ה"ד

קדם, (ב) מלמד שקנאם הקב"ה לישראל קודם שנברא העולם, שנאמר אדני מעון אתה היית לנו בדור ודור בפרם הרים יולדו (תהלים 5 א ב ג):

[ב] הרימוה פעמיך למשוואות נצח. (ג) הרימה הפעמים שאמרת לנו שלש פעמים בשנה הרי הן עשויות משוואות: שאנו צורריך בקרב מועדך. [אמר ר' יהושע בן לוי מהו (ד) קול שאון מעיר קול מהיכל (ישעיה 50 ו), ההיכל מקטרג, ומהו מקטרג, קול ה' משלם גמול לאויביו (שם 55):] שמו אותותם אותות. אמרו יום פלוני אנו כובשין אותה, נמלו אותות בחצים, (ה) היו יורים בדרום והיה החץ הולך בצפון, (ו) שנאמר קלקל בחצים (יחזקאל 10 ט), וכל סימן שנתנו הצליחו, הוי שמו אותותם אותות, (ז) ואף על פי כן אנו מחויקין לך טובה: יודע כמביא למעלה בסבך עץ קרדומות. ולא סוף דבר אלא כדרך שעשו אבותיהן כן עשו, (ח) שנאמר הבה נבנה לנו עיר [ונוי] ונעשה לנו שם (בראשית 11 ד), זו עבודה זרה, שנאמר ושם אלהים אחרים לא תזכירו (שמות 23 יג), ואומר או הוחל לקרוא בשם ה' (בראשית 12 ט), כן עשו הרשעים, (ט) חשבו מזמות בל יוכלו, (י) עשו דור הפלגה פתח לפניהם, ראה מה הן עושין, ועתה פתוחיה יחד בכשיל וכילפות יהלומן, בקשו לעלות לשמים ולא יוכלו, ועשו עמך מלחמה בארץ:

[ג] שלחו באש מקדשך [לארץ חללו משכן שמך]. למעלה היתה שכינתך, [ולמטה היתה שכינתך], ובשביל (יא) שרא יוכלו לשלוט בשמים, שרפו בארץ: אמרו (בלבבם) [בלבם] ניגם יחד. מהו ניגם יחד, בניהם של דור הפלגה, כלם יחד בעצת אבותיהם, ומה אמרו, אמרו לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד (תהלים 81 ט), (יב) אלהים מי נקרא, לא אלהי ישראל, אם נעקר ישראל, לא יזכר שם אלהי ישראל: שרפו כל מועדי אל בארץ. (יג) מקומות שהיו

הערות ותקונים

א"ר יוחנן אתה ארך אפים, וכל כ"י ונדפסם הוא סתמא, רק נדפסם פראג ונדפסם אמסטערדהם נוסף כן פ"י הילקוט, כדרך דפוס פראג אשר האפרש הגיג נוסחאות הילקוט אל גוף הספר: (ב) מלמד שקנאם הקב"ה לישראל קודם שנברא העולם. כ"ה גם בכ"י ו', וכן הביא הר"פ, בכ"י האחרים ונדפסם הגי' מלמד שנברא את ישראל עד שלא נברא העולם, ועיין בהנחומא נשא את י"ט שבעה דברים קדמו לעולם וחושב שם ישראל, שנאמר זכור עדתך קדש קדם, ועיין שם בהערה ז"ה, שזיינתי לעיין בזה ספרי עקב פסקא ל"ו, מכילתא בשלח סיף פ"ט, פסחים כ"ד ע"א, נדרים ל"ט ע"ב, צ"ר פ"א אות ג', וש"ס במאמר שלפניו, ובשו"ט מזמור ל"ג אות ג', סדר"א פ"ג, תד"א פ"א, מדרש משלי פ"ח, ילקוט בראשית רמז ד', ירמיה רמז רנ"ח, תהלים רמז תת"ט ותתמ"ז, משלי רמז תקמ"ב: (ג) הרימה הפעמים שאמרת לנו שלש פעמים כו'. בילקוט רמז תת"ט הביא הגי' א"ר שמעיה בשם ריב"ל, אבל בכל כ"י ונדפסם מובא סתמא: (ד) קול שאון מעיר קול מהיכל. בילקוט נוסף כל הנרות והשך ואפלה יולא מכרך גדול: (ה) היו יורים בדרום והיה החץ הולך בצפון. כ"ה גם בכ"י ו', וז"ל היו יורים בצפון והיה החץ הולך בדרום כי דרום הכוונה לירושלים שהיא לדרומה של צבל, ועיין להלן מזמור פ"ט וכשהיה זורק לשם ירושלים לא היה החץ נשבר, ובכ"י האחרים ונדפסם היו יורדין בצפון והיה הולך בדרום ל"ל היו יורין, ובילקוט היום (ז"ל היו) יורים את החץ בצפון והיה יורד בדרום, ועיין גיטין כ"ו ע"א: (ו) שנאמר קלקל בחצים. בכ"י האחרים ונדפסם נוסף עוד, ואל ארבע רוחות העולם וטפלות בדרום ויודע שנכנסת בידו, שנאמר קלקל בחצים: (ז) ואעפ"כ אנו מחויקין לך טובה. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ונדפסם נשתנה הגי' ונמנא שם הוספה וכך איתא שם: ואעפ"כ אינם מחויקין לו טובה, ואומרים ידנו רמה ולא ה' פעל כל זאת (דברים ל"ב כ"ז) שאם היו יכולים לחתור את הרקיע ולעלות למעלה היו עושים, והר"פ שם בגי' "אנו בכתובים": (ח) שנאמר הבה נבנה לנו עיר. בכ"י האחרים ונדפסם נוסף אחר זה ואין עיר אלה אלה, כמד"א עיר וקדיש (דניאל ד' י'), ונחמו שם ונלחם עמו, ואחר זה מובא ונעשה לנו שם ואין שם אלא ע"ז: (ט) חשבו מזמות בל יוכלו. הוא לשון הכתוב חשבו מזמה בל יוכלו (תהלים כ"א י"ב): (י) עשו דור הפלגה פתח לפניהם. בכ"י ו' פתח לבניהם, ובכ"י האחרים ונדפסם עשו אבות פתח לבניהם, והמאמר מובא בילקוט תהלים רמז תת"ט וגם הוא נורם עשו האבות פתח לבניהם: (יא) שלא יוכלו לשלוט בשמים שלפו בארץ. בכ"י האחרים ונדפסם לעלות בשמים, ובילקוט מובא כמו לפנינו: (יב) אלהים מי נקרא. להלן במזמור פ"ג אות ב' אמרו לכו ונכחידם ולא יזכר שם ישראל עוד כל זמן שישראל קיימין הוא נקרא אלהי ישראל ואם נעקר ישראל אלהי מי נקרא: (יג) מקומות שהיו מתועדים בשולם. בכ"י האחרים ונדפסם מקומות

ע"פ חז"ל (ב"ר ע"ה)

מתועדים בעולם: אותותינו לא ראינו אין עוד נביא. אותו האות שאמרת הנני מביא (אתכם) [אוהם] סארין צפון וקבצתים מירכתי ארץ [בם עור ופסה הרה וילדת יחדו וגו'] (יחזקאל לא ז), ואותו האות שכתוב בו מה נאוו על ההרים רגלי מבשר [וגו] אומר לציון מלך אלהיך [ישעיה נב ז]: לא ראינו אין עוד נביא. שנאמר (ונסתם) [ואבד] כל חזון [יחזקאל יב כג]: ולא אתנו יודע עד מה. וכן הוא אומר כי רחק ממני מנחם (איכה א טו), [יד] אין לנו נביא שיודע כלום שיושיב נפשנו, אלא הכל סתום לפנינו, שנאמר סתום הדברים וחתום הספר (דניאל יב ד), ואם אין אתה עושה בשבילנו, עשה למען שמך הגדול שמתחרף ומנאץ בעולם, שנאמר עד מתי אלהים יחרף צר נאין אויב שמך לנצח:

מזמור עה

[א] למנצה אל תשחת מזמור לאסף. (א) זהו שאמר הכתוב כי אל רחום ה' אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך (דברים ד לא), ואתפלל אל ה' ואומר ה' אלהים אל תשחת עמך וגו' (שם ט כו), אמר לו הקב"ה למשה איני משחית, שנאמר וישמע ה' אלי גם כפעם (חזאת) [החיה] [ולא] [לא] אבה ה' השחיתך (שם י י), אמר אסף לפני הקב"ה רבנו של עולם כשם שעשית למשה בן עשה לנו, שנאמר ה' אלהים אל תשחת (שם ט טו), אמר לפניו רבנו של עולם יסרני כאשר יסר איש את בנו, שנאמר כי כאשר יסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך (שם ה ט), (ב) אמר לפניו ולא עשית לנו נסים ולא הודינו לך, (ג) עשה עמנו ואז נודה לך לעולם הבא, שנאמר הודינו לך אלהים הודינו וקרוב שטך, הודינו ממייב הודינו מכה, בין מטיב ובין מכה מודים אנהנו לך ושטך קרב בפנינו: ספרו נפלאותיך. (ד) אימתי אנו מספרים, בזמן הגאולה, שנאמר כי אקח מועד אני מישרים אשפוט: (ה) נמוגים ארץ וכל יושביה אנכי תכנתי עמודיה סלה. בזמן שביקש הקב"ה ליתן תורה לישראל, התחיל העולם למוג ולמוט, שמא חם ושלוים לא יקבלו ישראל התורה, ויהפוך העולם לתהו ובוהו, כיון שאמרו נעשה ונשמע, נתיישב העולם על מכוננו, שנאמר אנכי תכנתי עמודיה סלה:

הערות ותקונים

וקעות שהיה מתועד לחפלה לקדם את שמו ולהמליכו עליו (יד) אין לנו נביא שיודע כלום שישיב נפשנו. בכ" האחרים ובגדפם שיודיעו כלום, ובילקוט נעשה שיודיעו שלום, ז' כלום: (א) זש"ה כי אל רחום. מוצא בילקוט תהלים רמז תת"י בשם המדרש: (ב) אמר לפניו ולא עשית לנו נסים. בילקוט שם הביא הגי' ה"ר ארבעה אנור אסף לא עשית לנו נסים, ובכל כ"י ובגדפם מוצא סתמא: (ג) עשה עמנו ואז נודה לך לעולם הבא. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ובגדפם הגי' עשה לנו ושוב נודה לך ושטך קרוב בפניו, והשאר חסר. והר"פ הוסיף כמו שהוא בכ"י שלפניו, ובמקום שלפניו הודינו מטיב הודינו מכה, הביא הוא זה בשם ר' יוחנן, ובילקוט שם הגי' עשה לנו נסים ושוב אנו מודים בעולם הזה שוב אנו מודים לך לעולם הבא: (ד) אימתי אנו מספרים בזמן הגאולה, שנאמר כי אקח מועד. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ובגדפם חסרים המלות "בזמן הגאולה שנאמר" ובכ"י ב' ד' ה' ז' נמצא הוספה וכך איתא שם: ספרו נפלאותיך אימתי אנו מספרין כי אקח מועד כשיבא אותו המועד שאמרת כי למועד מועדים (דניאל י"ב ז'), אין בנו כח לספר עכשיו אני מישרים אשפוט (כבר היה העולם עמד ונמוג לולי שהעמדתיו שנאמר נמוגים ארץ וכל יושביה) ע"כ, ובילקוט מוצא ג"כ המאמר הזה וחסר הסיום אין בנו כח, ואשר הסגרתו הוא מיותר ובשחרבב ממאמר שלאחריו על נמוגים ארץ: (ה) נמוגים ארץ וכל יושביה בזמן שביקש הקב"ה סו'. לזה המאמר כוון רש"י תהלים ע"ה ד' ע"ס, ובג"ר פס"ו אות ב' ר' הגא' בשם ר' אחא סהח נמוגים ארץ וכל יושביה המד"א נמוגו כל יושבי ארץ (שמות ט"ו ט"ו), אנכי תכנתי עמודיה, אנכי כיון שקיבלו עליהם אנכי ה' אלהיך תכנתי סלה ונתבסם [ז' ונתבסם] העולם, ובמדרש חזית פ"א סוף פסוק לסוסתי דאמר ר' חנינא בש"ר אחא כתיב נמוגים ארץ וכל יושביה אנכי תכנתי עמודיה סלה חילולי שעמדו ישראל על הר סיני ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע היה העולם מתחנננג וחוזר לתהו ובוהו ומי ביסם העולם אנכי תכנתי עמודיה סלה בזכות אנכי ה' אלהיך תכנתי עמודיה סלה וע"ס פס"ו פס' טובי טובי השולמית והמאמר הזה נמצא עוד במקומות אחרים במדרשים גם בפסיקתא רבתי פכ"א וע"ס בהערות הרב הגדול

[ב] אמרתי להוללים אל תהולו [ולרשעים אל תרימו קרן]. (*ה) אמר ר' ברכיה בשם ר' לוי כתיב יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו (ספלים קד לא), בשעה שברא הקב"ה עולמו מה כתיב, וירא (ה') [אלהים] את כל אשר עשה והנה טוב מאוד (בראשית א לא), אין וירא אלא לשון שמחה, שכן כתיב וראך ושמה בלבו (שמות ד יד), וכיון שחטא אדם סלקתי שכינתי למרום, ואני הוא אלוהו של עולם ולא שמחתי בעולם כביכול והרשעים שמחים בעולם, יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו לעולם הבא, שמח ה' אין כתיב כאן, אלא ישמח, לעולם הבא לעתיד לבא, הוי אמרתי להוללים אל תהולו, (ו) רבנן אמרי זו היתה אלישבע בת עמינדב שהיתה בידה ארבע שמחות ביום אחד, ראתה משה יבטה מלך, אהרן בעלה כהן גדול, נחשון אחיה נשיא, אלעזר ואיתמר סנני כהונה, ונכנסו בניה להקריב ונשרפו, שנאמר ותצא אש מלפני ה' (ויקרא י ב), וכתיב אחרי מות שני בני אהרן (שם טו ט), נהפכה שמחתה בו ביום לצרה, והצדיקים לא שמחו בעולם הזה והרשעים שמחו, הוי אמרתי להוללים אל תהולו:

[ג] אל תרימו למרום קרנכם [וגו'] כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים. (ז) בשעה שראה בלשצר [פס ידא די כתבא (דניאל ס ס)], אמר תמה אני שמא מלכות מרדה בי, הוה משלח לכל אפרכייא ואפרכייא] ולא מצא מלכות שמרדה בו, הוי כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים. אמר לו הקב"ה שלחת לכל אפרכיות, שמא אצלי שלחת, אני משפיל אותך, כי אני משפיל ומרים, שנאמר כי אלהים שופט (צדיק) זה ישפיל וזה ירים (פסוק ט), אמר ר' ברכיה בשם ר' לוי מלכות זו משפיל ומלכות זו מרים, (ט) נכנסו מלכות יון ופרס ויצאה

הערות ותקונים

הגדול בעל מאיר עין הערה ל"ז וכאשר הוא לפנינו כ"ה גם כ"ו ו', אבל ככ"י האחרים ונדפס נוסחה אחרת כאן: נמוגים ארץ וכל יושביה אנכי תכנתי עמודים סלה אני העמדת העולם צמה שאמרתי (ונדפס ראשון ואח"כ בכל הדפוסים בטעות שאמרתי) נעשה ונשמע וכן הקב"ה אומר ליטעיה (ישעיה נ"א ט"ו) ואסיס דברי צפוך למה לנטוע שמים וליסוד ארץ, הוי אנכי תכנתי עמודים, והר"פ הביא גי' אחרת עפ"י כ"י שהיה לפניו א"ר אלעזר אמרו ישראל אנו העמדנו העולם צמה שדברנו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, וכה"א ואסיס דברי צפוך למה לנטוע שמים וליסוד ארץ, הוי אנכי תכנתי עמודים, והיה גי' ישרה ומתוקנת יותר ממה שהיה ככ"י האחרים ונדפס, והביא עוד שם הר"פ הגי' כמו ככ"י שלפנינו: (*ה) א"ר ברכיה בש"ר לוי כו'. עיין וי"ר פ"כ אות ב' ר' לוי פתח אמרתי להוללים אל תהולו כו' ישראל לא שמחו בעולמי שמח ישראל בעשיו אינו אומר אלא ישמח עתידין הן לשמחה במעשיו של הקב"ה לע"ל כביכול הקב"ה לא שמח בעולמו שמח ה' במעשיו אינו אומר אלא ישמח עתיד הקב"ה לשמחה במעשיהם של צדיקים לע"ל, ועיין גם בפסיקתא אחרי דף קע"א ע"א ובתנחומא אחרי סו' ג' ובהערות שלי: (ו) רבנן אמרי זו היתה אלישבע בת עמינדב בת עמינדב שהיתה בידה ארבע שמחות. וי"ר שם ופסיקתא שם דף קע"א ע"א, וקה"ר בפ' לשחוק אמרתי מהולל ותנחומא אחרי אות ב' והעירותי שם בהערה ל' שכן הוא גם בפסיקתא ובה"ר ובסוף מדרש משלי ובילקוט, אבל בוי"ר פ"כ אות ב', ובחזית פ' מי זאת עולה, ובזבחים דף ק"ב ע"א, ובסדר עולם פ"ד איתא חמט שמחות, והוסיפו גם פנחס בן בנה: (ז) בשעה שראה בלשצר. מובא בילקוט תהלים רמז תתי"ב וחסר ה"יון מדרש, ומה שגרס בלדו "תנחומא" ה"יון נשמט ממקומו, ושייך למאמר שלאחריו על ד"א כי לא ממוצא וממערב לא ממה שאדם עמל, והוא בתנחומא מסות אות ט', כמו שהעירותי במבוא לתנחומא דף ל"ה הערה קי"ג, ובילקוט שם מובא זה בשם ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן ובבל כ"י ונדפס מובא בתמא: (ח) א"ר ברכיה בש"ר לוי מלכות זו משפיל עד מלכות בבל. כ"ה גם ככ"י ו', וכן הוסיף הר"פ, וזה ליתא ככ"י האחרים ונדפס, ועיין בילקוט שם שהביא קלת בסגנון אחר, א"ר לוי מלכות משפיל ומלכות מרים מלכות יולאת ומלכות נכנסת: (ט) נכנסו מלכות יון ופרס ויולאת מלכות בבל. ל"ל מלכות מדי ופרס, והכוונה מדי ופרס ימדרו בו כי ימליכו דריוש שהיה מלך מדי, וכורש שהיה מלך פרס, ובלשצר היה מלך בבל ישפיל ועיין במדרש חזית פ"ג בפ' כמעט שעברתי הוי אמר כורש לדריש מלך את קדמוי, אמר דריוש לטורש לא כן פירש דניאל פרס פריסת מלכותך ויחיבת למדי ופרס, למדי תחלה ואח"כ לפרס, הוי את תמלך קדמוי כיון ששמע אותו רשע (בלשצר) שלח ואמר לחיילותיו כל אומה ומלכות שמרדה בי נבוא עליהם, א"ל הקב"ה, רשע אלל הכל שלחת או שמא אללי שלחת, חייך לית פורענות דהוא גברא מן אהרן אלא מגבי, ה"ד כי לא ממוצא וממערב וגו' כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים ישפיל

מלכות בבל: (י) דבר אחר זה ישפיל וזה ירים. מדבר בישראל, בשעה שהשפילו עצמן ועשו אותו מעשה ואמרו כי זה משה האיש (שמות לג ה), ונתרוממו בזה, שנאמר זה יתנו (שם לג יג), וזו זה ישפיל וזה ירים: דבר אחר זה ישפיל וזה ירים. משפיל משפחה זו, ומרים משפחה זו:

[ד] כי כוס ביד ה'. (יא) יכול ריקס, תלמוד לומר ויין חמר מלא מסך, (יב) יכול קיוהא, תלמוד לומר חמר, שהוא חמור ועתיק: (יג) ר' יודן ור' חמא ור' יצחק בשם ר' חייא אמר לעתיד לבוא הקב"ה אומר לפרעה שתה כוסך, והוא אומר לו רבונו של עולם כבר שתיתי כוסי בעולם הזה, והוא אומר לו מה שאתה שתית (יד) כמין אנרא אחת היתה, שנאמר ויגר מזה וגו', אבל עכשיו אך שמריה ומצו ישתו כל רשעי ארץ, שתית אותו ולא מצית, (טו) שנאמר (שנו ולא מיין תעו ולא משכר) [שכרו ולא יין נעו ולא שכר] (ישעי' כט ט): (טז) ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר הלא הוא כמוס עמדי (דברים לג לד), למאוסים: אמר ר' אחא ובאיזה כוס, זה (יז) כוס שיברי (יח) לאו שכולו אחד דהוא שפיך כולא כחדא, אלא היך חדא קילקלתא שהיא רחבה מלמטה וצרה מלמעלה, שנאמר כוס אחותך תשתי העמוקה והרחבה (יחזקאל כג לג): אתה מוצא (יט) ארבעה כוסות לטובה, וארבעה כוסות לרעה, לטובה שנאמר דשנת בשמן ראשי כוסי רוייה (תהלים כג ה), ה' מנת חלקי וכוסי (שם עו ה), כוס ישועות אשא (שם קצו יג), שנים, הרי ארבעה לטובה, ארבע כוסות של נחמה שעתידי הקב"ה להשקות לישראל לעתיד לבוא, (כ) ארבעה כוסות שהן פורעניות לרשעים, כוס [זהב] בבל ביד ה' (יחזקאל כג ז), כי כוס ביד ה' (תהלים עט ט), ורוח זלעפות מנת כוסם (שם יא ו), קח את (יין) [כוס היין] החימה (יחזקאל כג עו), הרי ארבעה כוסות של פורעניות שהוא עתיד להשקות לרשעים לעתיד לבא:

הערות ותקונים

ישפיל לבלשנא ויריס לכורס ודריש ע"כ, ר"ל ישפיל לבלשנא שהיה מלך בבל ויריס לכורס ודריש שהיו מלכי פרס ומדי, וע"ש בפ' הכרז' שמבאר המאמר בטוב פס' ודעת: (י) ד"ל זה ישפיל וזה ירים מדבר בישראל. בפסיקתא כי תשא (דף י"ג ע"א) מובא זה בט"ס ר' יונה בר לדיא: (יא) יכול ריקס. עיין ספרי האזינו פסוקא שכ"ד ר' אליעזר בנו של ר' יהושע אומר יכול שאין בו אלא חמור ויכול שאין יכול שאין חמר אפי' טיפה אחת ח"ל ויגר מזה: (יב) יכול קיוהא. עיין ערוך ערך קסם שהביא יין קסם וסיים פי' בלשון יוני קיוהא הוא קוסם והוא קרוב להמנין. ואולי יש לתקן בספרי שם במקום יכול דוחה ח"ל ויין חמר ש"ל יכול קיוהא או קוסם. וראיתי במדרש תהלים דפוס ראשון במקום אשר בכל כ"י כתוב קיוהא בני' שם קסיוהא והח"כ דפס' כן בכל הדפוסים, וכן בטעות שם ח"ל חמר עתיק ל"ל חמר חמור ועתיק: (יג) ר' יודן ור' חמא ור' יצחק בשם ר' חייא. כ"ה גם בכ"ו ו', אבל בכ"ו האחרים ובגדפס ר' יודן ור' נחמיה בר חיננא ור' יצחק בר חייא, והמאמר מובא בילקוט תהלים רמז תתי"ג וחמר היין מדרש, על המאמר שלפניו ל"ן ב"ר ואה פפ"ח ומן רבי יודן הוא משו"ס והוא גורם ור' חמא בר חיננא: (יד) כמין אנרא אחת היתה. פי' טיפה, אולי הוא מלשון לאגורת כסף (ש"א ב' ל"ו), כמו גרה מטבע קטן ור"ל דבר מועט, ובספרי שם יכול שאין חמר אפי' טיפה אחת ח"ל ויגר מזה: (טז) שנאמר שנו ולא מיין תעו ולא משכר. תקנתו ש"ל שכרו ולא יין נעו ולא שכר, ואולי היה כתוב פה שנאמר ביין שנו ובשכר תעו (ישעי' כ"ח ז), ועל זה דורש שנו ולא מיין תעו ולא משכר: (טז) ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר הלא הוא כמוס עמדי למאוסים. בספרי האזינו פסוקא שכ"ד הלא הוא כמוס עמדי, ר' אליעזר בנו של ר"ה"ג אומר כוס שהיה כמוס ומחוסר, ואולי יש לתקן גם לפנינו כוס כמוס ומחוסר או ל"ל גם בספרי כמוס ומחוסר: (יז) כוס שיברי. פי' כוס של עבריה, עיין גדה כ"ה ע"א וכו' אין בודקין אותן אלא בכוס עבריה פשוט. וכן ירושלמי גדה פ"ג ה"ה דף נ' ע"ב כגון אילין כסייא סיברייא: (יח) לאו שכולו אחד דהוא שפיך כולא כחדא אלא היך חדא קילקלתא. כ"ה גם בכ"ו ו', אבל בכ"ו האחרים ובגדפס בני' לא שכולו אחד אלא דהוא שפיך כוליה כהדא קילקלתא, ומלת קילקלתא לא אדע לפותרה: (יט) ארבעה כוסות לטובה. עיין ירושלמי פסחים פ"ה ה"א (דף ל"ז ע"ג) ארבע כוסות כנגד ארבע כוסות של פורענות כו', וכנגדן עתיד הקב"ה להשקות את ישראל ארבע כוסות של נחמות, ה' מנת חלקי וכוסי, דשנת בשמן ראשי כוסי רוייה, והדין כוס ישועות אשא תריין, ור"ל ישועות לשון רבים, ועיין ב"ר פפ"ח אות ה' ושם מפורש כוס ישועה אין כתיב כאן אלא כוס ישועות, ועיין שמ"ר פ"ו אות ד': (כ) ארבעה כוסות שהן פורעניות לרשעים. בכ"ו

[ה] וכל קרני רשעים אנדע תרוממנה קרנות צדיק. (כא) עשר קרנות הן שנתן הקב"ה לישראל, קרן אברהם, שנאמר אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו כרם היה לידידי בקרן בן שמן (ישעיהו ס א), קרן יצחק, שנאמר והנה איל אחר נאחו בסבך בקרניו (נחשית כג יג), קרן משה, שנאמר כי קרן עור פניו (שמות לד כט), קרן שמואל בנבואה, שנאמר ותתפלל חנה [וגו'] רמה קרני (ש"א ז ב), (כב) קרן אהרן בכהונה גדולה, שנאמר (וקרנו) [קרנו] תרום בכבוד (ספלים ק"ג ס), קרן סנהדרין בתורה, שנאמר קרנים מידו לו (מקוק ג ד), קרן הימן בלויה, שנאמר כל אלה בנים להימן [וגו'] להרים קרן (ד"א כס ס), קרן ירושלים בבנין, שנאמר (מקרני ראם) [ומקרני רמים] עניתני (ספלים כג כג), קרן מלך המשיח במלכות, שנאמר וירם קרן משיחו (ש"א ג י), קרן דוד באור יום הבא, שנאמר שם אצמיה קרן לדוד ערכתני נר למשיחי (ספלים קל"ג י), כיון שחמאו ישראל נימלו מהם וניתנו לאומות העולם, שנאמר וקרנין עשר לה (דניאל ז י), מלמד שנמשלו אומות העולם בחיות הללו, שכל זמן שקרני רשעים קיימים, קרני ישראל גדועה, שנאמר גדע בחרי אף כל קרן ישראל (איכה ג ג), ובזמן שירום קרני הצדיקים, יגדע קרנות הרשעים, שנאמר וכל קרני רשעים אנדע, מיד תרוממנה קרנות צדיק, קרנו שגידעו צדיקו של עולם:

מזמור עו

[א] למנצח בנינות [וגו'], נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו. והו שאמר הכתוב אפרים לשמה תהיה ביום תוכחה (ספלים ס ט), (א) בשעה שגלו עשרת השבטים, יהודה ובנימין לא גלו, (ב) התחילו אומות העולם אומרים אין זו אלא כמי שנושא פנים, (ג) לפי שהן בני אכסניא שלו, לפיכך לא הגלם, כיון שגלו הודיע הקב"ה אמונים בעולם, שנאמר בשבטי ישראל הודעתני נאמנה (ספלים סט), אותה שעה נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו. (ד) אמר ר' יהודה בר' אלעאי בשעה שהיו ישראל עומדים על הים, היו עומדים ומדיינים זה עם זה, זה אומר אני ארד תחלה לים, וזה אומר אני ארד תחלה, מתוך כך קפץ נחשון בן עמינדב לתוך גלי הים וירד עליו, ועל זה נאמר הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש (ספלים ס"ג), אמר הקב"ה למשה (ה) ידידי הם טבועים בים, ואתה עומד להתפלל, דבר

הערות ותקונים

כ"י האחרים ונדפס כ"י וכנגדן ארבע כוסות של פורענות לרשעים לע"ל. וחסר הסיום שמונה המפורשים בכחוצים: (כא) עשר קרנות הן. נשנה במדרש איכה רבה פ"ג ס"ו ו' פ' גדע בחרי אף, ומדרש שמואל פ"ד, וכן עוד סס סוף פ"ה, ושם איתא עשר קרנות הן היך קדמייה וכו' הכוונה כמו שהיא למעלה בפ"ד, ויש במדרש שמואל סס איזה שנויים: (כב) קרן אהרן בכהונה שנאמר קרן תרום בכבוד. עיין ביפה ענף במדרש איכה סס, והרזו"ו סס כתב יתכן שדורש תיבת בכבוד כמ"ס ועשית צדי קדש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת, ואולי דורש תיבת תרום מלשון תרומה של כהן:

(א) בשעה שגלו עשרת השבטים. מובא בילקוט תהלים רמז תת"ל בשם המדרש, והביא זה בשם ר' יוחנן בן טרי, אבל בכל כ"י ונדפס מובא סתמא, והמאמר נשנה גם בפתיחתא דאיכה רבה אות ו' ומתחיל רבי אבהו בשם ר' יוסי בר תינא פתח אפרים לשמה תהיה אימתי ביום תוכחה יום שהקב"ה עתיד להכות עמהם ביום הדין אתה מולא בשעה שגלו עשרת השבטים כו', והמ"כ כתב שם עשרת השבטים נקרא בשם אפרים על שם שהמליכו עליהם ירבעם משבט אפרים עכ"ל ומובא בילקוט הושע רמז תק"כ בשם מדרש איכה, וממלא נ"כ ק"ת בסגנון אחר במדרש במ"ר פי"ג אות ג' וע"ס צפ"י מהרזו"ו: (ב) התחילו אלהים אומרים. כ"ה גם במדרש במ"ר, אבל בפתיחתא דאיכה שם כ"ה היו עשרת השבטים אומרים, וזה נ"י ישר: (ג) לפי שהן בני אכסניא שלו. כ"ה במדרש במ"ר, אבל במדרש איכה שם מפני שהם בני פלטיין שלו, שביהמ"ק נבנה בחלקו של יהודה ובנימין ושם השכין שכינתו: (ד) א"ר יהודה בר' אלעאי. מכילתא בשלח מסכתא ז' פ"ה פ' ויבואו בני ישראל, ובמדרש במ"ר נשא פי"ג סוף אות ד' ועיין סופה ל"ז ע"ב, ובפדר"א פמ"ב, ובפסיקתא רבתי פ"ו ולהלן מזמור קי"ד, וממלא בכל אלו שני נוסחאות וחלופי גירסאות: (ה) ידידי הם טבועים בים ואתה עומד להתפלל. כ"י האחרים ונדפס בני עומדין ביום ואתה מאריך בתפלה

אל בני ישראל ויסעו (שמות יד טו), הוי נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו, שהוא בישראל גדול, אמר לו באותה שעה שאתה עושה חסד עם שבט יהודה, כאילו עשית חסד עם כל ישראל, שישראל נקראו על שם יהודה:

[ב] דבר אחר נודע ביהודה. מפני מה זכה למלכות, (ו) שאלה זו שאלו התלמידים לר' טרפון בצילה של שובך ביבנה, מפני מה זכה יהודה למלכות,

(ו) אמר להם (ח) מפני שהורה במעשה תמר, אמרו לו דיי להודייה [שתכפר] על הביאה, אמר להם מפני שאמר מה בצע כי נהרוג את אחינו (בראשית לו טו), אמרו לו דיי להצלה שתכפר על המכירה, אמר להם על ידי שאמר ישב נא עבדך תחת הנער (טט מד נג), (ט) אמרו לו בעיא ערבא דמקיים ערבותיה, אמר להם אם כן באיזה זכות זכה, אמרו לו בזכות שקפץ לתוך גלי הים, שהיו כל השבטים עומדים ולא ירדו אחד לים, אלא (י) זה אומר אני ארד תחילה, (יא) [זה אומר אני ארד תחילה], וקידש יהודה שמו של הקב"ה וירד לים, שנאמר ויהודה עוד רד עם אל (סו טז יב א), הוא השלים להקב"ה וקידש שמו של הקב"ה וירד, ובזכות כך זכה למלוכה, שנאמר היתה יהודה לקדשו (תהלים קיד ב), לפי שהיתה יהודה לקדשו, לפיכך ישראל ממשלותיו (טז), הוי נודע ביהודה אלהים, לפיכך בישראל גדול שמו של יהודה:

[ג] ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון. (יב) אמר ר' ברכיה מתחילת ברייתו של עולם עשה הקב"ה בירושלים סוכה, כביכול שהיה מתפלל בתוכה, (יג) יהי רצון שיהיו עושין בני רצוני כדי שלא אחריב את ביתי ומקדשי, (יד) [כיון שגרם החטא מה כתיב, ויחמוס כנן סוכו שיחת מועדו (איכה ג ו), מקום שהיה מתוודע בתפלה]. (טו) וכיון שחרב הוא מתפלל יהי רצון מלפני שיעשו בניי תשובה שאקרב בנין ביתי ומקדשי, הוי ויהי בשלם סוכו. (טז) את מוצא שנקרא בית המקדש שלם, שנאמר ומלכי צדק מלך שלם (בראשית יד יח), והוא שם בן נח, שנאמר והוא כהן לאל עליון (טז טט), וכתיב יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם

הערות ותקונים

בתפלה עת לקצר ועת להאריך דבר אל בני ישראל ויסעו, ובמכילתא שם ידירי סוצעים ציס והיס סונר ושוגא רודף ואתה עומד ומרבה בתפלה: (ו) שאלה זו שאלו התלמידים לר' טרפון צליה של שובך ביבנה. מכילתא בשלם מסכתא ב' פ"ה פסוק ויבואו בני ישראל כבר היה רבי טרפון וקנים יושבין צלילו של שובך של יבנה ושאלה שאלה זו לפניהם כו', למדנו רבינו באיזה זכות זכה יהודה למלכות, ועיין בתוספתא ברכות פ"ד בסגנון אחר מעשה בר' טרפון שהיה יושב צללו של שובך בשבת במנחה, ואח"כ מוצא שם מעשה בארבעה זקנים: (ז) אמר להם. עיין במכילתא שם שיש שגוי בגי' שנמקום אמר להם בגי' שם אמרו לו וכן בכלם: (ח) מפני שהורה במעשה תמר. שאמר לקה מאוני, ועיין ברש"י ובמכילתא שם: (ט) אמרו לו בעיא ערבא דמקיים ערבותיה. במכילתא שם השמיטו המלות האלו, והלינו מלינו בכל מקום שהערב משלם, ועיין בתוספתא שם וכאפו של ערב לנאח ידי ערבותו: (י) זה אומר אני ארד תחלה. עיין במכילתא שם ובשמ"ר פכ"ד אות א' ולהלן מזמור קי"ד, במ"ר פי"ב אות כ"א: (יא) זה אומר אני ארד תחלה. בכ"י האחרים ובגדפס ווסף "בין כך ראה שנט בנימין לירד בא נחשון בן עמינדב עם שבטו והיו מרגמנין אותו וקפץ לפניו וירד לתוך גלי הים שנאמר בנימין לעיר רודס הו ים שרי יהודה רגמתם שהיו מרגמנין אותו והקדימו, שנאמר ויהודה עוד רד עם אל". ועיין במכילתא שם ששם איתא ר' מאיר אומר בלשון אחד, ור' יהודה אומר בלשון אחד, ועיין בתוספתא שם: (יב) א"ר ברכיה. מוצא בילקוט תהלים רמז תתי"ג ובגמ"ר פכ"ד אות י' ושם בגי' ר' ברכיה בשם ר' חלבו: (יג) יהי רצון שיהיו עושין בניי רצוני כו'. בצ"ר שם עד שהוא שלם עשה לו הקב"ה סוכה והיה מתפלל בתוכה, שנאמר ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון. ומה היה אומר, יהי רצון שאראה צנין ביתי: (יד) כיון שגרם החטא. הוספתי כמו שהוא בכ"י האחרים ובגדפס, וליתא גם בכ"י ו' וצילקוט שם: (טו) וכיון שחרב הוא מתפלל יהי רצון כו'. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ובגדפס גי' אחרת וכיון שחרב מתפלל יהי רצון מלפני להכרית ירד הרע שמחטיא את בניי ויעשו תשובה ואקריב צנין ביתי ומקדשי: (טז) את מוצא שנקרא בית המקדש שלם. עיין בצ"ר פכ"ד אות י': (יז) והוא שם בן נח. רש"י בראשית י"ד י"ח הביא ומלכי צדק מדרש אגדה הוא שם בן נח, והעיר ידירי הרב החוקר מהר"א בערלינער נזכר לאברהם וז"ל האצריבנאל בס' ישועות משיחו מביא אגדה זו בשם בצ"ר לרבי משה הדרשן ע"כ. וכאשר תראה מפורש כן לפנינו וכן הביא בשל לקח

(סס ט כו), ששיכן באהלו, מכלל שהיה משמשו, (יח) כדמתרגמינן והוא כהן לאל עליון, והוא משמש קדם אל עילאה, הווי זה שם. ואברהם קרא לבית המקדש יראה, (יט) שנאמר ויקרא אברהם (את) שם המקום ההוא ה' יראה (סס כז יד), אמר המקום אם אקרא אותו שלם, כמו שקראו שם, אני אבטל דברי אברהם אוהבי שקראו יראה, ואם אני קורא אותו יראה, אני אבטל דברי שם הצדיק שקראו שם, מה עשה הקב"ה, שיתף מה שקראו שניהם, אברהם קראו יראה, ושם קראו שלם, והקב"ה ירושלים, הווי ויהי בשלם סוכו, ומהו ירושלים, יראה ושלם: (כ) דבר אחר אימתי נודע ביהודה אלהים, כשתקים אותה הסוכה שאמרת (והיה) ביום ההוא אקים את סכת דויד הנופלת (עמוס ט יא), הווי ויהי בשלם סוכו:

[ד] (כא) **שמה** שיבר רשפי קשת. תוקף קשת של אדום, כמה שנאמר הרבם תבוא בלבם [וקשתותם תשברנה] (תהלים לו טו), כי כל דבר שהוא קשה נמשל באש, שנאמר כי אש יצאה מחשבון (נמדנני כל כח), וכתוב רשפיה רשפי אש (ס"ט טו), לכך נאמר שמה שיבר רשפי קשת. מן הרב ומלחמה, של כל אומה ולשון שבאו להלחם בירושלים: נאור אתה אדיר מהררי טרף. מטצודות מלכים אדירים, כמו שנאמר ממעונות אריות מהררי נמרים (ס"ד ט): אשתוללו אבירי לב [נמו שנתם]. היו לשלל כל מלכי גוים שבאו להלחם בירושלים, ונפלו עליהם תנומה ושינה: דבר אחר אשתוללו. כמו (ערום ושולל) [שולל וערום] (מייס א ט), שפשמו מעליהם כלי מלחמה: מגערתך אלהי יעקב. היה כל זה הנצח: משמים השמעת דין. ביום מתן תורה: ארץ יראה [ושקמה]. בתחילה יראה שמה לא יקבלו ישראל את התורה ויחזור העולם לתוהו ובוהו, כיון שקיבלוה מיד שקמה: בקום [למשפט] אלהים. ביום הדין לשפוט מלכות הרשעה, אז יושיע כל ענוי ארץ סלה: כי חמת אדם [תודך]. כשהבאת בדין את ישראל בגלות היא היתה ההודאה שלך, שלא קצפת עליהם כפי חזק אלהותך, אלא מעט כאדם שכוועס על בנו ותלמידו, כמו שנאמר כי רגע באפו (תהלים לו), אבל שארית הימות תחנור, שנשארו לך תחנור אותם לשפוט אומות העולם ליום הדין, ואתם ישראל נדרו ושלמו לה', כי כל סביביו ויבילו שו למורא, להקב"ה: יבצור רוח נגידים. אומות העולם, מי שהוא גורא למלכי ארץ. מהו יבצור, יחסור, כמו שנאמר לא יבצר (בראשית יא ו):

מוזמר עז

[א] **למנצח** על ידותון לאסף מוזמר, קולי אל (ה' אועק) [אלהים ואצעקה]. (א) זהו שאמר הכתוב על משמרתו אעמודה ואתיצבה על מצור

הערות ותקונים

לקח טוב שם וע"ש בהערה ל"ט והעירותי עיני ב"ר פנ"ו אות י' שם קרא אותו שלם שנאמר ומלכי לך מלך שלם והייט שם בן נח, ועיני נדרים ל"ב ע"ב, וברש"י שם, וכן בפדר"א פנ"ו, וכן הרד"ק עה"ת הביא קן וכתב אמרו במדרש: (יח) כדמתרגמינן והוא כהן לאל עליון והוא משמש קדם אל עילאה. כ"ה בת"א וזה ליתא בכ"י האחרים ובנדפס, ומנאל גס בכ"י ו', וכן הוסיף הרש"י: (יט) שנאמר ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה. בכ"י האחרים (מלבד בכ"י ו') ובנדפס נמאל פה הוספה "מהו ה' יראה אמר אברהם רכש"ע יהא יום זה זכור לפניך שיש לי להשיבך, תמול אמרת לי כי ציחק (כי) יקרא לך זרע (בראשית כ"א י"ב) ועבשיו אתה אומר קח נא את נקי (שם כ"ב ב') ולכשיצאו למדה זו זכור להם זה היום ושאל להם פניס". זה הרש"י מחק המאמר וכתב "אינו בכתובים" ר"ל שלא נמאל בכ"י שלפניו. וזה טבע מנ"ר פנ"ו אות י' וירושלמי תענית פ"ב ה"ה (דף ס"ה ע"ד) ולעיל מוזמר כ"ט, וי"ר פנ"ט אות ט', פסיקתא דר"ב פסקא בחלש השביעי וע"ש בהערה ס"ז, ופסיקתא רבתי פ"מ: (כ) ד"א אימתי נודע ביהודה. מוצא בילקוט תהלים רמו תחי"ד, והציון מרמו שלפניו מוסב גם על זה: (כא) שמה שבר רשפי קשת. מכלן עד סוף המוזמר ליתא בכ"י האחרים ובנדפס, ומנאל גס בכ"י ו', וכן הוסיף הרש"י: (א) זש"ה על משמרתו אעמודה. קן מתחיל גס בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ובנדפס לא נמאל המלות זהו

(הקצק כ 6), מה עשה חבקוק הנביא, (ב) צר צורה ועמד בתוכה, אמר לפני הקב"ה רבונו של עולם, איני זו סכאן (ג) עד שתודיעני כמה אתה נותן ארך אפוס לרשעים בעולם הזה, אמר לו הקב"ה אלי קראת ולא היית מהרהר אחרי, חייך שאני עונה אותך ומודיעך, אמר לו אני נותן להם ארך אפים בעולם הזה, כדי שיחזרו בתשובה לפני, ויעשו להם זדונות כשגגות, לכך נאמר ויענני ה' ויאמר (לי) [וגו'] (סס סס כ), אמר לו כבר אמרתי את הקץ ועבר, כי עוד חזון למועד (סס סס ג), אפילו אמרתי לך את הקץ ועבר, אל תאמר אינו בא, אלא [חכה לו, וכן הוא אומר] אם יתמהמה חכה לו (סס סס), (ד) כן כשהקב"ה מראה לצדיקים הצרות הבאות על ישראל, הן עוסדין ומרעימין לפניו, לכך נאמר על ידותון, על הדינין שהראה הקב"ה לישראל שעתידין לעבור עליהן, כיון שהן רואין הם צועקים לפני הקב"ה ונותנים קולם, שנאמר קולי אל (ה') [אלהים] [אזעק] [ואצעקה], ואמרתי שמא יאזין קולי, ביום צרתי ה' דרשתי ידי לילה נגרה ולא תפוג, ידי סגורה ונעולה מרוב צער כל הלילה, ולא תפוג להיות פשוטה ופרושה, ומהו נגרה, סגורה, (ה) כדמתרגמינן בריחוי נגרוי. בעת צרה אדם מתעצב ואושם ידו, ה' דרשתי, בעת צרה ישראל דורשים להקב"ה: מאנה הנחם נפשי. למה היא ממאנת להנחם, שאינה יודעת עד מתי הקץ:

[ב] **אזכרה** אלהים ואהמיה. אני זכרתי הצרות שעברו עלי ומנחמת. משל לאדם שבא להכות את בנו, אמר לו עשר אצבעות אתה לוקה, הכהו אחת, אמר לו עוד תשע, הכהו שניה אמר לו עוד שמונה, מתנחם והולך, ואימתי אינו מתנחם הבן, בזמן שאינו מודיעו כמה עליו ללקות, כך אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, מאנה הנחם נפשי לפי שאינה יודעת את הקץ, הודיעני ה' קצי (תהלים לט ט): (ו) דבר אחר אזכרה אלהים ואהמיה. כשישראל מוכירין להקב"ה מתנחמין והומין, שנאמר דודי שלח ידו מן החור ומעי המו עליו (ש"ש ס ד), וכשהקב"ה זוכר לישראל מעיו הומין עליהם, שנאמר הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד על כן המו מעי לו (ירמיה לא יט):

[ג] **אהזת** שמורות עיני נפעמתי ולא אדבר. איני ישינה, שכל מידותי בלילה, אלא אני מתפעמת והולכת מרוב צער: חשבתי ימים מקדם. לימיו של אברהם שבא מקדם, שנאמר מי העיר ממזרה צדק (ישעיה מא כ): שנות עולמים. לימיהם של אבות העולם הראשונים, וחשבתי ולא מצאתי: אזכרה נגינתי בלילה. אלו

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

„זהו שאמר הכתוב“ רק מתחיל „אמר חבקוק על משמרתו אעמוד“ ובעל הילקוט קטע כל המאמר והכל במאמר שלאחריו, וכן איתא גם למנצח על ידותון לאסף, כשהקב"ה מראה לנביאים הצרות הבאות על ישראל הם עומדים ומתרגמין לפני הקב"ה, מהו ידותון על הדחות ועל הדינין, וכיון שרואין כן צועקים, שנאמר קולי אל אלהים ואצעקה, וכן איתא בחבקוק שאמר על משמרתו אעמוד אלעק אליך חסם, למה כי עוד חזון למועד מאנה הנחם נפשי, למה היא ממאנת להנחם שאינה יודעת עד מתי תודיעני עתך ואני מתנחמת כו': (ב) צר צורה ועמד בתוכה. צנמרא תענית כ"ו ע"א חוני המעגל ענ עונה ועמד בתוכה כלרך שעסה חבקוק הציא, שנאמר על משמרתו אעמוד ואחיזנה על מזר וגו', ופירש"י עונה שורה עגולה, כמו עוגה, והערך צערך ענ א' כתב פי' הסיס הקפה צארך: (ג) עד שתודיעני כמה אתה נותן ארך אפים לרשעים בעולם הזה. כ"ה גס ככ"י ו', וכן הוסיף הר"ס, אבל ככ"י האחרים ונדפס איני זו מלאן עד שתענני, וכן הוסיף חייך אני עונה אותך ומודיעך אל אני נותן להם ארך אפים בעולם הזה כדי שיחזרו בתשובה לפני ויעשו להם זדונות כשגגות, כ"ה גס ככ"י ו', וכן הוסיף הר"ס, אבל ככ"י האחרים ונדפס חסר זה וחסר בגי' אני עונה אותך לכך ויענני: (ד) כן כשהקב"ה מראה לצדיקים הצרות הבאות בו. כ"ה גס ככ"י ו', וכן הוסיף הר"ס, אבל ככ"י האחרים ונדפס קטוע ע"ש: (ה) כדמתרגמינן בריחוי נגרוי. כ"ה גס ככ"י ו', וכן הציא הר"ס, אבל זה ליתא ככ"י האחרים ונדפס. ברוח מתורגם בלשון נגרוי, עיין מתורגמן וכן דלתים ובריות (דברים ג' ה') ת"י תרעין ונגרין: (ו) ד"א אזכרה כשישראל

סנהדרין (ז) שעוסקין בתורה בלילה: האפס לנצח חסדו. (ח) מהו האפס, לשון יין עזוב אפס, וכן הוא אומר וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו (תהלים קי"ו), ועכשיו הניחן: גמר אומר לדור ודור. נמר הדבר שאמר כי אספתי את שלומי וגו' (ירמיהו ס"ו). (ט) על כן אני אומר השכח חנות אל. ואומר חלותי היא. חלותי היא שלי כמה שנאמר רעה חולה (קל"א ס"ג): שנות ימין עליון. מכה שנונה מן ימין עליון, כמו שנאמר אם שנותי ברק חרבי (דניאל ג' מ"א): דבר אחר חלותי היא. חילול שלי הוא שחיללתי קדושותי, לפיכך נשתנה ימין של מעלה: אזכור מעללי יה. שהוציאני ממצרים, והעבירני בים סוף, ונחני כצאן במדבר ביד משה ואהרן:

מזמור עה

[א] **משכיל** לאסף האזינה עמי תורתו הטו אזנכם לאמרי פי. זהו שאמר הכתוב רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך [וגו'] יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב (דניאל ט"ו), (א) לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא בשכיל התורה, שלא תשכח מפיחם, (ב) וכן הוא אומר ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל (פסוק ס), וכתוב כי לא תשכח מפי זרעו (דניאל לא כ"א), שלא יאמר לך אדם אין מזמורות תורה, אלא תורה הם, (ג) ואף הנביאים תורה, לפיכך האזינה עמי תורתו, (ד) ולא הדברות בלבד, אלא אף החידות והמשלות תורה הם, וכן הקב"ה אמר ליחזקאל בן אדם חוד חידה ומשול משל (יחזקאל י"ג), וכן שלמה אמר להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם (משלי ס"ו), לפיכך הוא אומר אפתחה במשל פי אביעה חידות מני קדם, אמרו לו לאסף מניין אתה יודע שמא ראית, אמר להם בשמיעה אני יודע, שנאמר אשר שמענו ונדעם: ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל. מהו שם בישראל, התורה שנתן הקב"ה לישראל (ה) סם חיים הוא לישראל, שנאמר רפאות תהי לשרך (משלי ג' ט):

[ב] **הן** הכה צור ויזובו מים. כיון שהכה משה את הסלע (ו) מיפטפה דם, (ז) אמר ר' חמא בר חנינא כמה שנאמר ואשה כי (תזוב) [יזוב] זוב דמה (ויקרא טו כ"ה):

הערות ותקונים

כששראל מזכירין להקב"ה. מוצא בילקוט תהלים רמז תתי"ז וצילקוט ירמיהו רמז טע"ו צ"ס טו"ט: (1) שעוסקין בתורה בלילה. כ"ה גס ככ"ו ו', וכן הרא"ש הוסיף מהו אפס לשון יוני הוא אפס הניח והוסיף כן כמו יין עזוב אפס. כ"ה גס ככ"ו ו', וכן הרא"ש הוסיף מהו אפס לשון יוני הוא אפס הניח והוסיף כן כמו ש"א בילקוט תהלים רמז תתי"ז צ"ס המדרש, וכ"ה גס ככ"ו רומי וגס ככל כ"ה האחרים וגמט צדפס ראשון ואח"כ ככל הדפוסים. ואפס היא מלה יגות עיין לעיל מזמור כ"ז הערה מ"א: (ט) על כן אני אומר השכח חנות אל עד סוף המזמור. כ"ה גס ככ"ו ו', וכן הוסיף הרא"ש, וליתא ככ"ה האחרים וצנדרפס: (א) לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל. מוצא בילקוט תהלים רמז תתי"ט צ"ס המדרש, והביא הגי' א"ר שמואל בר נחמני לא כרת הקב"ה ברית כו', וכל כ"ו וצנדרפס מוצא סתמא: (ב) וכה"א ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל. צ"כ האחרים וצנדרפס מוסף אחר זה: "תורה שנתן להם הקב"ה סם של חיים", הוא מיותר ונשתרצב ממאמר שלאחריו: (ג) ואף הנביאים תורה. כ"ה גס ככ"ו ו', וככ"ו ג' ח' וצנדרפס, אבל ככ"ו ז' ד' ה' ו' נמצא פה הוספה: ואף הנביאים תורה. [ודגריהם תורה, וכן (עורא) דניאל] אומר ולא שמענו בקול ה' אלהינו ללכת (בדרכיו) [בתורתיו] אשר נתן לפנינו ביד עבדיו הנביאים (דניאל ס"י), אמר אסף הואיל והמזמורים אינן אלא תורה, אני אומר האזינה עמי תורתו שהרי מיום שחרב בית המקדש שרי חכימיה למהו כספריא וספריא תלמידיה ותלמידיה כעמא דארעא, ועמי כעממיה ועממיה כעמי האריות שאין עוסקין בתורה ולא נתנה להם תורה, ועל כן אומר המשורר האזינה עמי תורתו ולא המזמורות בלבד אלא אף חידות ומשלים שהן מושלחין תורה הן, וכה"א אפתחה במשל פי כו': (ד) ולא הדברות בלבד. ככ"ו האחרים וצנדרפס הגי' ולא המזמורות בלבד, וצילקוט הגי' ולא הדגרים בלבד: (ה) סם חיים הוא לישראל. דורש שם כמו סם: (ו) מיפטפה דם. עיין שמ"ר פ"ג אות י"ג והכה הסלע והביא [דם], שג' הן הכה צור ויזובו מים, ואין ויזובו אלא לשון דם שג' ואשה כי יזוב זוב דמה, ולכך הכה הסלע פעמים שנתחלה הביא דם בלסוף מים. ועיין להלן מזמור ק"ה אות י"ג: (ז) א"ר חמא בר חנינא. כ"ה גס ככ"ו ו', וכן להלן במזמור ק"ה

ונחלים ישטופו. (ח) ששטפו מים הרבה, שהיו ליצני הדור אמרו עכשיו אנו מוציאין והיא מתבלעת:

[ג] ויצן שחקים ממעל. (ט) אמר ר' אבא בר כהנא בשם ר' זבדי בן לוי מזון אלפים שנה היה יורד המן לישראל בכל יום ויום, (י) ומניין אנו יודעין, אמר ר' יודן בשם ר' שמעון בן יוחאי כאן כתיב ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח, וכתיב התם וארובות השמים נפתחו (נחלשים יא), תרתין (יא) כוין איתפתחו בדור המבול, (יב) ושנו רבותינו משפט דור המבול שנים עשר חדש, וכאן במן כתיב ודלתי שמים פתח, תרתין (יג) דשין איתפתחו בדור המדבר, שמונה ארובות לשני דלתות, מפני שארבע ארובות בדלת, לפי שמדה טובה מרובה על מדת פורענות חמש מאות בכפליים, הרי אלף ועוד אלף, הרי מזון אלפים שנה היה יורד המן לישראל בכל יום ויום, שנאמר וימטר עליהם מן לאכול ודגן שמים נתן למו (פסוק כד), אמר ר' אחא (יד) לא היו מצטערין בו, שנאמר ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה (משני כז). אמר ר' שמעון בן לקיש כתיב והנה על פני המדבר דק מחוספס (שמות יו יד), (טז) שהיה נבלע ברמ"ח איברים, כמניין מחספס: (טז) דק ככפור על הארץ (שם שם). מה כפור זה דק והארץ בולעתו, כך המן דק והאיברים בלעו אותו, ואין לך אדם מישראל שנצרך לנקביו, (יז) שנאמר לחם אבירים אכל איש (פסוק כט), מלמד שהיה נימיה באיברים:

[ד] דבר אחר לחם אבירים אכל איש. לחם (יח) שנעשו אבירים כמלאכים: אבל איש. אלו ישראל, שנאמר כל איש ישראל (יושע י כד), אמר ר' שמעון בן לקיש ישראל היו מתרעמין ואומרים (יט) יש לך ילוד אשה אוכל ואינו מוציא, ראית מיימד אדם יש לו רחיים נותן לתוכה חטים ואינה מוציאה קמה, אמר הקב"ה בטובה שאני עושה לכם והשויתי אתכם למלאכי השרת שלא יהו נפנין, הן מתרעמין עלי, ואמרו ונפשנו קצה בלחם הקלוקל (נמדנר כא ס), כלומר מקולקל, עד אנה ינאצוני [וגו] בכל האותות אשר עשיתי בקרבן (סס יד יא), בתוך קרביו ומעיו של ישראל, שהיו אוכלין ואינן מוציאין כלום. אמר ר' אייבו בשש שעות ביום בא

הערות ותקונים

ק"ה אות י"ב, אבל בכ"י האחרים ונדפס א"ר יוסי בר חנינא: (ח) ששטפו מים הרבה. במדרש נמ"ר סי"ט אות ט' ויאלו מים ושטפו כל מי שהיה מרגן כנגדן של ונחלים ישטופו: (ט) א"ר אבא בר כהנא בש"ר זבדי בן לוי. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ונדפס א"ר כהנא, ונ"ל א"ר אבא בר כהנא, ומונח בילקוט תהלים רמז תתי"ט וחכר הליון, וגם הוא הביא הגי' א"ר אבא בר כהנא, והמלאמר שנה בתנחומא בשלח אות כ"א, ושם הגי' זבדי בן לוי אמר שני אלפים אמה היה יורד המן בכל יום, ויש לגרוס מזון ב' אלפים שנה: (י) ומנין אנו יודעין א"ר יודן בש"ר שמעון בן יוחאי כו'. בכ"י האחרים ונדפס המלות א"ר יודן ליתא והגי' שם ארבע"י, וגם המלות ומנין אנו יודעין ליתא שם, ומונח לנכון גם בילקוט שם, ובתנחומא שם הגי' א"ר יסודה הלוי ב"ר שלום תשבון הוא כו' ע"ש, ועיין שם בהערה קי"ד: (יא) כוין. פי' חלומות תר' הלון כוונא, וכן וארובות השמים תרגום וכוי שמוא, ובדניאל וכוין פתיחן ליה: (יב) ושנו רבותי. עדות פ"ב מ"י וכן ב"ר פכ"ח אות ט' א"ר יוחנן משפט דור המבול שנים עשר חודש, וכן הוא בסקר שולס פ"ד: (יג) דשין. פי' דלתות תר' והדלת ודשא ותר' דלתים דשין: (יד) לא היו מצטערין בו. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים לא היו קארים בו, ובנדפס דפוס ראשון ואח"כ בכל הדפוסים לא היו קארי יד בו, וגשחש המלה, ונ"ל מצטערין: (טז) שהיה נבלע ברמ"ח איברים כמנין מחספס. נגמרא יומא ע"ה ע"ב דק מחוספס ר' יוחנן אמר דבר שנבלע ברמ"ח איברים מחוספס טובא הוי, א"ר נחמן בר יצחק מחספס כתיב. ועיין בתנחומא בשלח אות כ"ב דר קפרא אמר מהו מחספס לחם שהיה נעור ברמ"ח איברים כמנין אותיות מחספס: (טז) דק ככפור על הארץ מה כפור זה דק והארץ בולעתו כך המן דק והאיברים בלעו אותו ואין לך אדם מישראל שנצרך לנקביו. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ונדפס הגי' דק מחספס שלא היה אחד נצרך לנקביו מחספס כתיב בלא וי"ו שהיה נבלע ברמ"ח איברים שבאדם: (יז) שנאמר לחם אבירים אכל איש. עיין יומא שם אל תקרי אבירים אלא איברים, וכ"ה בתנחומא בשלח שם, ועיין במכילתא בשלח מסכתא ד' סוף פרשה ג': (יח) שנעשו אבירים כמלאכים: וכן פירש"י לחם אבירים לחמם של מלאכים, והביא ג"כ שם ד"א אבירים איברים שהי' נבלע בכל האיברים ולא היו לריקים לנקביהם: (יט) יש לך ילוד אשה. מונח בילקוט חקת רמז תס"ד בשם שו"ס, וכן בילקוט תהלים רמז תהי"ט, ובילקוט תהלים שם מונח

יתרו, ויורד חמון לישראל בשבילו כנגד ששים ריבוא, ויורד לו כנגד כל האיברים, הוא לחם אברים. והיאך חמון יורד להם, היתה הרוח מנשבת ומכבדת כל פני האדמה, (כ) ועושיין אותן כשלחנות של פו ואבן יקרה, ואחר כך הפל יורד להם, שנאמר וברדת הפל על המהנה לילה ירד חמון עליו (במדבר י"א ט), היו ישראל יוצאין ומלקטין אותו עד ארבע שעות, שלא תזרח השמש שלא ימסה, שנאמר וילקטו אותו בבקר איש כפי אכלו וחם השמש ונמס (שמות י"א כ"א), הוא לחם אברים אכל איש:

[ה] (כ"א) יראו וישמחו. (כ"ב) זהו שאמר הכתוב ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר (אסתר ח י'). (כ"ג) תני שלשה חלקים נעשה מן מזונו של חמון, שלישי שלח לתלמידי חכמים, ושלישי למרדכי ואסתר, ושלישי לבנין בית המקדש: כי שומע אל אביונים ה' ואת אסיריו לא בזה (תהלים ס"ט ל"ד), (כ"ד) אלו עקריות שהקב"ה פוקרן, (כ"ה) ר' נחמ"י אמר לה סתם, ר' אחא בשם ר' יונתן אמר שלשה מפתחות הן שלא מסרן הקב"ה ביד שליח, מפתח של רחם, שנאמר ויפתח (ה') את רחמה (בראשית כ"ט ל"א), מפתח של קברים בתחיות המתים, (כ"ו) שנאמר בפתחי את קברותיכם (יחזקאל ל"ז י"ג), מפתח של גשמים, שנאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב [וגו'] לתת מטר ארצך בעתו] (דברים כ"ה י"ב), (כ"ז) וכשרצה הקב"ה נתן להן לצדיקים, של עקרה מטר לאלישע, שנאמר בעת היה את חובקת בן (מ"ג ד ט"ז), וכתוב ותהר האשה [ותלד בן] (ש"ס ט"ז י"ו), של תחיות המתים מטר לאליהו בבן צרפת, שנאמר תשב נא נפש הילד הזה (מ"א י"ז כ"א), וכתוב ראי חי בנך (ש"ס ט"ז ט"ג), ובנה של שונמית על ידי אלישע, שנאמר וישם פיו (אל) [על] פיו [וגו'] (מ"ג ד ל"ד), וכתוב (ויחי הילד) [שאי בנך] (ש"ס ט"ז ט"ו), וליחזקאל בבקעת דורא, שנאמר היתה עלי יד ה' [וגו'] (יחזקאל ל"ז ה'), וכתוב מארבע רוחות באי הרוח [ופחי בהרוגים האלה ויחיו] (ש"ס ט"ז ט"ו), ומפתח של גשמים לאליהו, שנאמר אם יהיה השנים האלה מל ומטר כי אם לפי דברי (מ"א י"ז ה'), וכשביקש פתח להן, שנאמר לך הראה אל אחאב ואתנה מטר (ש"ס י"ח ה'), הוא כי שומע אל אביונים ה'. (כ"ח) אמר ר' לוי בשם ר' שמואל בר נחמני מהו ה' לי בעוזרי

הערות ותקונים

מוצא זה בשם ר' לוי, ואין ספק שסי' כתוב צ"ל אר"ל וסכומה אמר ריש לקיש, ואח"כ נעשית אמר ר' לוי: (כ) ועושיין אותן כשלחנות של פו ואבן יקרה. כ"ה גם צ"ל ו', וכן כוסף הרא"ש, וליתא צ"ל האחרים ובנדפס: (כ"א) יראו וישמחו. ז"ל ראו ענוים ישמחו, הוא כוסף בתהלים ס"ט ל"ג, וממה שדורש אחר זה כי שומע אל אביונים ה' ואת אסיריו לא בזה שהוא ג"כ בתהלים שם ס"ט ל"ד, נראה ברור כי כוון הדורש אל הכתוב ראו ענוים ישמחו, אולם לא ארע מה שייכות יש לדרשה זו לכאן, ולעיל במזמור כ"ב אות ל"ב דורש הדרשה הזאת על יאכלו ענוים וישצו, ואולי שייך הדרשה כאן על ויאכלו וישצו מאד במזמור ע"ה כ"ט. וראיתי צ"ל ב' ד' ה' ז' ליתא הדרשה פה על יראו ענוים וישמחו, ומתחיל מן כי שומע אל אביונים ה'. וראיתי באות אמת שכתב על יראו ענוים וישמחו וז"ל מכאן עד אראה בשונאי (לפינו צ"ל סגנו מה עשה לשונאי הוא קרוב לסוף אות ה') איני יודע מה שייך פה: (כ"ב) זש"ה ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר. כ"ה גם צ"ל ו', וכן כוסף הרא"ש, וליתא צ"ל האחרים ובנדפס וזילקוט רמז תתי"ט: (כ"ג) תני שלשה חלקים כו'. לעיל כוסף מזמור כ"ג תאנא לשלשה חלקים נתלק ממנו של חמון, שלישי למרדכי ואסתר, ושלישי לעמלי תורה, ושלישי לבנין בית המקדש. והנאמר שלפנינו מוצא זילקוט שם בשם המדרש: (כ"ד) אלו עקריות. צ"ל האחרים כי שומע אל אביונים ה' אלו ישראל, ואת אסיריו לא בזה אלו עקריות. ועיין צ"ל ריש פ"א: (כ"ה) ר' נחמ"י אמר לה סתם ר' אחא צ"ל יונתן אמר שלשה מפתחות הן. צ"ל פ"ג את ד' ליתא ר' תנחומא בשם ר' ביבי אמר שלשה מפתחות צ"ל הקב"ה, ובמדרש דצ"ר ס"ז אות ו' ליתא א"ר יונתן ג' מפתחות בידו של הקב"ה, ובצ"ר שם סיים ואין צריה שולעת עליהן לא מלאך ולא שרף, ובגמרא צבלי תענית ב' ע"א הגי' א"ר יוחנן ג' מפתחות בידו של הקב"ה שלא נמסרו ביד שליח ואולי ז"ל א"ר יונתן: (כ"ו) שנאמר בפתחי את קברותיכם. כן מוצא גם בצבלי שם ובצ"ר שם, אבל צ"ל מוצא קרא שלפנינו הנה אני פתח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי (יחזקאל ל"ז י"ג): (כ"ז) וכשרצה הקב"ה נתן לך לצדיקים. עיין תוס' תענית שם דף ב' ע"א ד"ה שלשה מפתחות, ונראה שנעלמו מהם דברי המדרש הזה: (כ"ח) א"ר לוי צ"ל שמואל בר נחמני מהו ה' לי בעוזרי. צ"ל ה' הגי' ממה שאני רואה שעשה לשונאי אני ידעתי

[ואני אראה בשונאי] (תהלים קיח ז), אני הייתי רואה מה עשה לשונאי, אין לך אדם שאתה מסייעו אותו כמשה ואהרן, על ידי שאמרו שמעו נא המורים (במדבר כ י), לא נכנסו לארץ ישראל, הוי ובחורי ישראל הכריע, (כט) שהכריעם לכף זכות:

[ו] (ל) בכל זאת חטאו (לו) [עוד] ולא האמינו בנפלאותיו. (לא) ר' ברכיה ור' לוי ור' שמעון בן יוסי בשם ר' מאיר אמרו (לב) הראה הקב"ה סולם והיתה בכל עולה שבעים (לג) עווקים ויורדת, מדי המשים ושנים ויורדת, יון מאה ושמונים ויורדת, אדום יותר מדאי, והוא רואה ומתיירא, אמר לו הקב"ה אל תירא עבדי יעקב (ימיס ל י), (לד) כשם שנפלו הראשונות, כן יפלו האחרונות, אמר לו הקב"ה ליעקב עלה אף אתה, אמר לפניו רבונו של עולם מתיירא אני שלא ארד, אמר לו הקב"ה הם ושלום ואתה אל תירא עבדי יעקב [נאם ה'] ואל תחת ישראל (סס ט): (לה) [ומניין אתה אומר שהראהו הקב"ה ליעקב אבינו בית המקדש בניו, וקרבתו מוקרבים, וכהנים משרתים, ושכינה מסתלקת, שנאמר ויהלום והנה סלם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו (בראשית כח יב), אין הלום שאין לו פתרון, הנה סולם זה בית המקדש, וראשו מגיע השמימה אלו הקרבתו שקריבין וריחן עולה לשמים, והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו, אלו הכהנים שעולים ויורדים בכבש שנקראו מלאכים, שנאמר כי מלאך ה' צבאות הוא (מלאכי ג ז), והנה ה' נצב עליו (בראשית סס יג), ראיתי את ה' נצב על המזבח (עמוס ט א)]: (לו) אמר ר' יוסי בן זימרא אמר ר' שמעון בן יוסי ר' מאיר היה דורש בכל זאת חטאו (לו) [עוד] ולא האמינו בנפלאותיו, שאילו עלה לא ירד עוד, ולא היינו משתעבדין שיעבוד זה:

[ז] ויכל בהבל ימיהם ושנותם בבהלה. (לז) ר' יונתן ור' נתן, [ר' יונתן אומר]

הערות ותקונים

ידעתי שהוא עוזר לי. ופה חסר ההתחלה, וראיתי זילקוס ברמזו הת"ס הביא בגי' וז"ל ובחורי ישראל הכריע (הוא פסוק ל"א) זה משה, שג' לולי משה בחירו, על שאמר שמעו נא המורים לא נכנס לארץ: (כט) שהכריעם לכף זכות. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ובגדלס הכריע מקף זכות לכף חובה: (ל) בכל זאת חטאו לו. כ"ה בכל כ"י ובדפוסים הראשונים, וגם זילקוס הביא חטאו לו, וכן בזו"ר פכ"ט אות ב', ובקרא כתיב חטאו עוד: (לא) ר' ברכיה ור' לוי ור' שמעון בן יוסי בשם ר' מאיר אמרו. כ"ה בכל כ"י, ובדפוס ראשון ואח"כ בכל הדפוסים נשמטו המלות "ור' לוי", והמאמר נשנה בפסיקתא פסקא בחדש השביעי (ק"א ע"א) ושם בגי' ר' ברכיה ור' הלבו בש"ר שמעון בן יוסינא בש"ר מאיר, ובזו"ר פכ"ט אות ב' בגי' בש"ר שמעון בן יוחאי, ובתנחומא הגדלס מכבר וי"א אות ב' בגי' א"ר ברכיה בש"ר הלבו ור' שמעון בן יוסינא, וחסריס בתנחומא המלות "בש"ר מאיר" והנה בכל המקומות שרשמתי מוצא מאמר אחר בשם מולמד שהראה הקב"ה ליעקב אבינו שרה של בכל עולה ויורד ושל מדי עולה ויורד ושל יון עולה ויורד ושל אדום עולה ויורד כו'. אבל המאמר שלפנינו מוצא שם בש"ר שמואל בר נחמן: (לב) הראה הקב"ה סולם. שם בגי' הראה הקב"ה שרו של בגל: (לג) עווקים. בכ"י ב' ה' בטעות לוקים, ובכ"י ז' חסר מאמר גדול שנשמט דף שלם, ובדפוס ראשון ואח"כ בכל הדפוסים נשמט המלה "עווקים", ובפסיקתא ובזו"ר שם, בגי' ג"כ עווקין, והערך ערך חיוק הביא בשם ו"ר בגי' חווקים וכתב פי' מעלות, וגם בגמרא ב"ב כ"ט ע"א בגי' חווקים, וחוקא בלשון סורי פי' שליבות ומעלות הסולם, ועיין בפסיקתא שם הערה ט"ו: (לד) כשם שנפלו הראשונות כן יפלו האחרונות. בכ"י ו' בגי' לפיך מלכות זו טפלת כשם שנפלו האחרות. ובכ"י האחרים ובגדלס בגי' כשם שנפלו אלו כן יפלו אלו: (לה) ומנין אתה אומר. הוספתי כמו שהוא בכל כ"י גם בכ"י ג' (כ"י רומי) ובגדלס גם בדפוס ראשון ובכ"י ו' לא נמלא ג"כ. והרא"פ מחק המאמר וכתב, "אינו בכתובים" ר"ל לא נמלא בכ"י שלפניו, ובאמת היא הוספה שהוסיף מעתיק הראשון מן ספרי פ' קרח פסקא קי"ט, ושם מתחיל ר' אלעזר הקפר אומר מנין אתה אומר, וכן נשנה המאמר בב"ר פס"ח אות י"ב ומתחיל תני בר קפרא. ומוצא זילקוס וי"א רמז קי"ט בשם ב"ר, והמאמר שהוסיף בכאן הוא כלשון הספרי: (לו) א"ר יוסי בן זימרא כו'. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ובגדלס בגי' א"ר שמעון ב"ר יוסי ר' מאיר היה דורש, ובפסיקתא בחדש השביעי (ק"א ע"א) ר' ברכיה ור' הלבו בש"ר שמעון בן יוסינא בש"ר מאיר ובזו"ר פכ"ט אות ב' בגי' בש"ר שמעון בן יוחאי ושם המאמר בהרחבת לשון וכאן קטע המסדר, וזילקוס חללים רמז חתי"ע א"ר יוסי בן קיסמא ר' מאיר הו' דורש זה יעקב שאמר לו הקב"ה אף אתה עלה בסולם ולא האמינו ולא עלה שאילו עלה לא ירד להשתעבד עכ"ל: (לז) ר' יונתן ור' נתן. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ובגדלס

(לח) מתשעה באב לתשעה באב היו מתים, ר' נתן אומר (לט) בכל שעה היו מתלהמין ושנותם בבהלה. אם הרגם ודרשוהו ושבנו ושחרו אל. אפילו אם הורג אותנו לו אנחנו מקוים, ולו אנו בעיין, (מ) שנאמר הן יקטלני לך איחל (איוב י"ט טו): ויפתוהו בפיחהם [וגו']. (מא) ואף על פי כן והוא רחום יכפר עון:

[ח] (מב) והוא רחום יכפר עון ולא ישחית. (מג) זהו שאמר הכתוב יסרני ה' אך במשפט (ירמיה י' כד), (מד) אמר ר' יהודה ב"ר סימון (מה) אך למעט, וכאן נמי ולא ישחית והרבה להשיב אפיו ולא יעיר כל חמתו, כל חמתו אינו מעיר, אבל מעיר מקצת חמתו: ויזכור כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב. (מו) [דילמא סברין אינשין דלא חייא מתייא, שנאמר רוח הולך ולא ישוב], (מז) חס ושלום, אלא זה יצר הרע שהוא עמו בעולם הזה: כמה ימרוהו במדבר יעציבוהו בשימון. (מח) בשאיילת מן ושליו ומי באר ושאר נסיונות, מה סופיהן, במדבר הזה יתמו ושם ימותו (נמדנר י' לה), במדבר לקו ובמדבר מתנחמין, שנאמר הנה אנכי מפתיה והולכתיה המדבר (הושע ג' יו):

[ט] וישובו וינסו אל וקדוש ישראל התוו. אמר ר' חנינא כאינש דאמר מהי אנא לברי, כך אמרו ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם אל ישלום בנו אדם, אלא אתה תהא דן אותנו, הוי וקדוש ישראל התוו, (מט) שהתאוו לשלמותן: (נ) דבר אחר שהיו המכות נרשמות בנופיהן, שנאמר והתוית תו (יחזקאל ט' ד): (נא) דבר אחר התוו לשון כעס וחרדה, דמתרגמינן חרדה תיוהא: אשר שם במצרים אותותיו ומופתיו בשדה צוען. (נב) המכות היו מפתות בהן. (נג) ר'

הערות ותקונים

ובנדפס וזילקוט שם הגי' רבי ור' נתן: (לח) מתשעה באב לתשעה באב היו מתים. עיין תענית ל' ע"ב וברש"י שם ד"ה טלו מתי מדבר, ובתוס' שם ד"ה יום שבו כלו מתי מדבר: (לט) בכל שנה ושנה היו מתלהמין. כ"ה גס בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ובנדפס ר' נתן אומר הו מתלקטין כל שנה ושנה. וזילקוט הגי' כל השנה היו מתלקטין ואולי ז"ל מתקטלין: (מ) שנאמר הן יקטלני לו איחל. הראי' הזאת מהכתוב חסר בכ"י האחרים ובנדפס: (מא) ואעפ"כ והוא רחום יכפר עון. הילקוט הביא מאמרם מתענית דף ח' ע"א ע"ש, ואח"כ הביא מאמר אחר מלינו כשהיו ישראל עומדים על הר סיני בקשו לנגוז דעת העליון ט' ומזויין בלדו "מדרש" בטעות וז"ל "מכילתא" והוא במכילתא משפטים פ"ג: (מב) והוא רחום יכפר עון ולא ישחית. בכ"י ו' רחום לפני זה "פלגות פסוקיא דתהלים", ובכ"י ג' מתחיל פה מזמור ע"ש וכ"ה בדפוס ראשון ודפוס וויניציא וגם בנמרא קדושין ל' ע"א איתא והוא רחום יכפר עון חזיו דפסוקים, ולפי המסורה הפסוק ויפתוהו הוא חזי הספר: (מג) זש"ה יסרני ה' אך במשפט. מובא זילקוט תהלים רמז תת"כ וחסר הזיון "מדרש": (מד) א"ר יהודה בר סימון. כ"ה גס בכ"י ו', וכן הביא זילקוט, אבל בכ"י האחרים ובנדפס א"ר סימון ז"ל א"ר יהודה בר סימון: (מה) אך למעט. בכ"י האחרים ובנדפס הגי' במשפט אינו אומר אלא אך במשפט אך מיטעט הוא: (מו) דילמא סברין אינשין דלא חייא מתייא. הוספתי כמו שהוא בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ובנדפס סברי דאמרי לניתי מתין חייין, המלה "דאמרי" היא מיותרת וז"ל סברי אינשי: (מז) חס ושלום אלא זה יצר הרע שהוא עמו בעולם הזה. בכ"י האחרים ובנדפס אלא זה יצר הרע שהוא הולך עמו בשעת מיתה ואינו שז עמו בשעה שיעלו המתים, והמלות "כמה שנאמר" יש לחזוק שם, כי מן כמה ימרוהו בנדבר הוא מאמר חדש, ולזה המאמר כוון רש"י תהלים ע"ה ל"א והרבה להשיב אפיו מהס ואף חס נפרע מהס לא העיר עליהם כל חמתו כי חס מעט מעט לפי שזכר פי בשר המה ויצר הרע עמון בלבם והוא רוח הולך כשימותו ולא ישיב אותו רוח בהם לעולם הבא כשיחיו אין יצר הרע שולט בהם, ולא יתכן לפרש רוח הולך ולא ישוב רוחם של חיים בהם, שאם אמרת כן כפרת בתחיית המתים וכן מפורש בלגדת תלים עכ"ל: (מח) בשאיילת מן ושליו ומי באר ושאר נסיונות, מה סופיהן. כ"ה גס בכ"י ו', וכן הוסיף הרא"ש, אבל בכ"י האחרים ובנדפס חסר זה: (מט) שהתאוו לשלמותן. כ"ה גס בכ"י ו', וחסר בכ"י האחרים ובנדפס דורש התוו כמו התאוו: (נ) ד"ל שחיו המכות נרשמות בנופיהן שנאמר והתוית תו. בכ"י האחרים ובנדפס חסרי המלות "ד"א" וכן הסיוס שנאמר והתוית תו, וגם רש"י תהלים שם הביא התוו לשון סימן כמו והתוית תו: (נא) אשר שם במצרים אותותיו ומופתיו בשדה צוען. בכ"י האחרים ובנדפס שפחות בהן. ובכ"י ר' פ"ו אות ט' והמופתים שהיו המכות מפתות אותן, ופי' הכ"כ מפתות דריש המופתים כמו המפתים לשון פיתוי: (נג) ר' יוסע בן קרחה בש"ר

יהושע בן קרהה בשם ר' שמעון בן יוחאי ורבנן תנו חודש היה קצוב לכל מכה, כיצד שבעה ימים התרה בהן המכה, ועשרים ושלושה ימים היתה המכה עושה בהן התראה, ושבעה ימים היה בין מכה למכה בהרוחה, שנאמר וימלא שבעת ימים אחרי הכות ה' את היאור (שמות ז סב), הוי אשר שם במצרים אותותיו :

[י] ויהפוך לדם יאוריהם. (נד) בתחלה היו המצריים וישראל ממלאים את חביותיהם מים כאחת והיתה התבית של ישראל מלאה מים, וחבית של מצריים מלאה דם, חזרו להיות ממלאין בספלים יחד, והיה הספל של ישראל מלא מים, וספל של מצרי מלאה דם, חזר ואמר המצרי לישראל נמלא אני ואתה בספל אחת ונשתה בספל אחת, והיו שניהם כאחד כורעים ראשיהם ופיהם בספל, והיה ישראל שותה מים, ומצרי שותה דם. (נה) אמר ר' אבין כל מים שהיו המצריים שותין, היו לוקחין אותן בדמים יקרים מישראל, ומשם העשירו ישראל, ר' יוסי אומר מן הדא ושאלה אשה משכנתה [גו] כלי כסף וכלי זהב ושמלות וגו' ונצלתם את מצרים] (שמות נ כב) :

[יא] ישלח בהם ערוב. (נו) ר' יהודה אומר (נז) נעוהיתא שלח בהם, (נח) ר' נחמי' אומר ערוב מלמטה דובים ואריות זאבים ונמרים היו, (נט) ר' נתן אומר ערוב מלמעלה נרנזא דאות עורבין ועופות דורסין מלמטה אריות דובים זאבים ונמרים. (ס) ר' חמא ור' יהושע תרווייהו אמרו מין היה היה ושמוח (סא) פנתרין.

הערות ותקונים

בש"ר שמעון בן יוחאי ורבנן כו'. בתנחומא ואלה אות י"ד איתא וכמה היתה המכה עושה בהן ר' יהודה ור' נחמי' חד אמר כ"ד ימים היה מתרה בהם ו' היתה המכה משמשת בהן, וחד אמר שבעת ימים היה מתרה בהן וכ"ד ימים היתה משמשת בהן, והעירותי שם בהערה קכ"ה : חד אמר כ"ד ימים כ"ה בכ"י רח"ס ובתנחומא הגדפס וכ"ה בשמ"ר פ"ע אות י"ב, אולם בכ"י רומי הגי' חד אמר כ"ג ימים היה מתרה בהם ו' ימים וכו' וחד אמר ז' ימים כו' וכ"ג ימים היתה משמשת בהן, ובמקום לפנינו כ"ד הגי' שם כ"ג, וכן בילקוט ואלה רמז קפ"ב הביא ג"כ דברי התנחומא חד אמר כ"ד ימים ונרשס בלדו כ"ה וכן תראה בשו"ט מזמור ע"ח שגורס כ"ג ימים, ושם איתא ר' יהושע בן קרהה בשם רשב"י ורבנן תנו שבעת ימים היה מתרה בהם ועשרים ושלושה ימים המכה עושה בהן ושבעת ימים בין מכה למכה שו' וימלא שבעת ימים אחרי הכות ה' (שמות ז כ"ה), וכל משכיל יראה כי הלשון שם (היינו בשו"ט) נשתבש וחסר המאמר מן ר' יהושע בן קרהה בשם רשב"י ובמקום דבריו וכו' ר' יהודה ור' נחמי' [ר' יהודה אומר עשרים ושלושה ימים היה מתרה בהן ושבעת ימים היתה עושה בהן] [ורבי נחמי' אומר] שבעת ימים היה מתרה בהן ועשרים ושלושה ימים המכה היתה עושה בהן. ובמדרש דבר"ר פ"ז אות פ' לשלשים יום היתה בלח המכה והיתה עושה ז' ימים והלכה לה, והיו נרווחין עשרים ושלושה ימים בין מכה למכה, ועיין יפה תואר בשמ"ר שם שמבאר בסוב טעם ודעת שורש דבריהם של ר' יהודה ור' נחמי' ובמדרש שמ"ר שם סיים בסוף דבריהם של ר' יהודה ור' נחמי' על דעתיה דהאיך להאיר להאמר כ"ד ימים היה מתרה בהם וימלא שבעת ימים (שמות סס) להכאה, ועל דעתיה דמ"ד ז' ימים היה מתרה בהם וימלא שבעת ימים שהיה מתרה בהם על מכה אחרת : (נד) בתחלה היו המצריים כו'. זה חסר בכ"י האחרים ובגדפס, ומתחיל בתחלה היו ממלאין בספלין, והשמיט מן ממלאין א' עד ממלאין ב', ומלא לנכון גם בילקוט רמז תת"כ : (נה) א"ר אבין כל מים שהיו המצריים שותין. עיין בתנחומא שם ובשמ"ר פ"ט אות י' ואת י"א. ודבר"ר פ"ג אות י"ה ובמ"ר פ"ע אות י"ד : (נו) ר' יהודה אומר. מובא בילקוט תהלים רמז תת"כ : (נז) געוריתא. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ובגדפס הגי' נשריתא, ובילקוט שם שריתא, ופארונוס נעלס ממני, והרב הגלשן הגדול פראפ"ד ד"ר לעווי בספרו מדרש מליס ד' 40 הביא הגולה נשריתא ופי' המון נשרים : (נח) ר' נחמי' אומר ערוב מלמטה דובים ואריות זאבים ונמרים היו. בכ"י האחרים ובגדפס ר' נחמי' אומר ערוב מלמטן דובין ואריות ונמרים מלמעלן, ובעל אות אמת מוחק מלת "מלמעלן" וגם בילקוט ליתא. ועיין שמ"ר פ"א אות ב' מהיכן בא עליהם, יש אומרים מלמעלה, וי"א מלמטה, וע"ש בחדושי הרד"ל אות י' : (נט) ר' נתן אומר נרנזא דאות. בכ"י ו' כדגזיו נאות, ובכ"י האחרים ובגדפס נרנזין נאות, בכ"י ז' נשמו מאמר של ר' נתן, ובילקוט במקום ר' נתן הביא הגי' ורבנן אמרין מלמעלן ערוב, מלמטן בר גזין ודאות עורבין עפות מלמטה דובין ואריות נמרים וזאבים, ואין ספק שג"ל בר גזא או בר גזין. את הכשר ויקרא י"א י"ב ת"י וית בר גזא, ופי' דאות הוא מלשון ואת הדאה (ויקרא י"א י"ד) והגי' ראות הוא מלשון והראה ואת האיה (דברים י"ד י"ג) : (ס) ר' חמא ור' יהושע. בילקוט תהלים שם ר' חמא בר פפא ורבי סימון : (סא) פנתרין. המוספי בערך פנתרין הביא בשם המדרש תהלים מין חיה הוא ושמו פנתרין, וכתב פי' בל"ו ורומי Panther קרע Panther מין חיה כמו פרדליס, הכוז מאד ויש בעורו חכרברות : וי"א

(סב) ויש אומרים כמלנית שמה, והביא עליהן הקב"ה, ר' יאשיה אמר העריב עליהן את המאורות, אמר ר' שמעון בן לקיש כך (סג) אמר הקב"ה לפרעה (סד) אתה בקשת לערבב זרעו של אברהם אוהבי, ואני מערבבך מן העולם, שנאמר ישלח (בם) [בהם] ערוב, ולא ערוביאל בלבד, אלא צפרדע ותשחיתם, (סה) ר' יוחנן אמר כל מקום שהיו רובצין שם נעשה צפרדע, (סו) ובתי השיש ובתי הספים שלהן, מה היו עושות הצפרדעים, היו רואין ועולין לתוכן והיו אומרים אנו שלוחן ממי שאמר והיה העולם, והיו הספים נבקעים לפניהם, (סז) אמר ר' יהודה בשם רבי זה אחד מן הדברים שהשליט הרך את הקשה, ואלו הן, העכברים של פלשתים, שנאמר (סח) ויך אותם בטחורים (ש"א כ"ו), היה הפלשתי (סט) יושב על הספסל של נחושת, וכיון שהיה עולה, נבקע הספסל מעצמו, והיה עולה וישומט את בני מיעיו. (ע) וכן הצרעה, (עא) כיון שהיו יוצאין אמוריים ונכנסין עליהן ומקישות לו אחת לתוך עינו אחת ואחת לתוך עינו אחרת, (עב) שנאמר ונם את הצרעה ישלח ה' (זכריה י"ז), וחץ נעמן שהכה את אחאב ונכנס לתוך השריון והכהו, שנאמר ואיש משך בקשת לתמו (ויד) [ויכה] את מלך ישראל בין הדבקים ובין השריון (מ"א כ"ג), ואבן שהשליך דוד וקבע אותו במצחו של גלית הפלשתי, (עג) שנכנס אבן מעצמה ומבעה במצחו, שנאמר ותטבע האבן במצחו (ש"א י"ט), (עד) ושוורשי

הערות ותקונים

(סב) וי"א כמלנית שמה. ככ"ו ו' וי"א כמלנית שמה, וזה ליתא ככ"ו האחרים ונדפסם וזילקום, ופתרוגם בעלם ממני: (סג) אמר הקב"ה לפרעה. אחר זה נמלא ככ"ו ב' ד' ה' ו' הוספה, אהה אמרת מי ה' אני מודיעך חייך אהה תאמר ה' הדדיק, אהה אמרת מי ה' מ"מ מכות אהה לוקה מ"מ בנימטריה חמשים, ועיין שם"ר פ"ה אות י"ד: (סד) אתה בקשת לערבב זרעו של אברהם. כי אמר וכל הבת תחיון: (סה) ר' יוחנן אמר כל מקום שהיו רובצין שם נעשה צפרדע. וכ"ה לקמן במזמור ק"ה וזילקום תהלים רמו תת"כ א"ר יודן כ"מ שהיו רובצים שם היו נעשות הצפרדעים. יש לתקן שז"ל א"ר יוחנן, וזילקום תהלים רמו תת"כ הביא לנכון א"ר יוחנן, וגורם כ"מ שהיו רובצים מים היו נעשים צפרדעים, ז"ל שהיו רובצים שם היו נעשים צפרדעים, כמו שהוא במזמור ק"ה ומן מלת שם נעשית מים, ובמדרש שם"ר פ"ה אות ג' מובא בשם ר' יוחנן בסגנון אחר, ר' יוחנן אמר כ"מ שהיה שם עפר והיה עפה של מים זו היה נעשה צפרדע: (סו) ובתי השיש ובתי הספים שלהן. זה ליתא ככ"ו האחרים ונדפסם, גם המלות, מה היו עושות הצפרדעים ליתא שם, ולהלן במזמור ק"ה הגי' תאמר בנתי השיש ובנתי הסיפוס לא היו עולין אהמהא. ולדעתי יש לתקן ובתי הספסלים אבני גזית תרגומו אבן פסיפס, וכן ראיתי בזילקום תהלים רמו תת"כ שהביא הגי' ובתי השיש ובתי הספסלים ה' גם לפניו הגי' כמו ככ"ו שלפניו. ובמקום ובתי הספסלים הביא הוא לנכון ובתי הספסלים, וכן הביא הזילקום ואר"ה רמו קפ"ג ד"ה ותעל הצפרדע וחסר שם הליון, שו"ס". וראיתי במדרש שם"ר פ"ה אות ג' המאמר בהרחבת לשון כדרך מדרשים מאוחרים וכן ליתא שם חזקיה ברבי אמר אס כשיטה היו (ר"ל כשיטת ר' יוחנן) לא לכו כתיבה של גדולים שהיו עשוין בשם ובפסיפס אלא מלמד שהיה הצפרדע עולה מן התהום ואומרת לשיש עשה לי מקום שאעלה ואעשה רצון בורא והיה נבקע השיש ועולה כו': (סז) א"ר יהודה בשם רבי זה אחד מן הדברים. הזילקום תהלים רמו תת"כ הביא רק התחלת המאמר, ומובא זילקום שמואל רמו ק"ב והליון שו"ס מוסב על המאמר וזה אחד מהדברים, ועל התחלת המאמר ותכבד יד ה' חסר הליון, מדרש"ה והוא במדרש שמואל פ"ה, וכן מובא זילקום מלכים רמו רכ"ב בשם שו"ס, ושם גורם א"ר יהודה ב"ר סימון, ומובא גם זילקום ואר"ה רמו קפ"ג ד"ה ותעל הצפרדע וחסר הליון, שו"ס": (סח) ויך אותם בטחורים. כ"ה עפ"י הקרי, והכתיב בעפולים: (סט) יושב על הספסל של נחושת. כ"ה גם ככ"ו ו' וכ"ה ח' וזילקום ואר"ה שם, ומלכים שם, אבל ככ"ו האחרים ונדפסם הגי' יושב על הספסל, יש לתקן על הספסל, וגם במדרש שמואל פ"ה הגי' ספלים במקום ספסלים: (ע) וכן הצרעה. באיזה כ"ו ונדפסם נוסף, בימיו יושע": (עא) כיון שהיו יוצאין אמוריים ונכנסין עליהן ומקישות לו אחת בתוך עינו אחת וכו'. כ"ה בכל כ"ו ונדפסם, אבל זילקום ואר"ה, וזילקום שמואל וזילקום מלכים שם הביא גי' אחרת וכן הצרעה היו האמוריים נטמנין במערה ומתנין אבן על פי המערה וזהו שתי צרעות קורעות את האבן: (עב) שנאמר וגם את הצרעה ישלח ה'. כהוב זה נאמר בצרעה של משה. ויותר נכון להביא הכתוב ואשלח לפניכם את הצרעה (יהושע כ"ד י"ב), ועיין סוטה ל"ו ע"א: (עג) שנכנס אבן מעצמה ומבעה במצחו. כ"ה גם ככ"ו ו', וזה ליתא ככ"ו האחרים ונדפסם; ובמדרש שמואל סוף פ"ה ודכוותה זחטבע האבן במצחו, הוסיף בעל אות אמת, נכנס האבן בצרוז", ובדפוסם פראג הכנים הרב מוהר"ר יחזק כ"ף את המלות האלה לפניו הספר, וכן הדפיסו כן בדפוסים האחרונים, אבל בדפוס וויניציא לא נמלא, והוסיף כן על פי הזילקום שמואל שם: (עד) ושוורשי תאנה שהם רכים וזוקעים צוור וזאבן, וזה אחד מהדברים שהשלים

תאינה שהן רכין ובוקעין בצור ובתוך האבן : (עח) אמר ר' ברכיה בר חנינא בר איקא בשם ר' יהודה שורשי חמים בוקעין בארץ חמשים אמה, ושורשי תאינה שהן רכין חמשים אמה, אמר ר' יהודה בר חייה (עט) אף שיני אריות דכות' מה כתיב ולא מסו לארעית גובא עד די שלימו (אריוותא בחון) [בהון אריוותא (פ) וכל גרמיהון הדיקן] (דניאל ו כס), (פא) והשמיר שהוא כמין שעורה, (פב) והיה נתון בכלי מלא מוכין של עופרת, ואם היה נותנו אפילו על החר, או על הצורים, היה יורד ובוקע עד למטה, ובו היה חולק שלמה (פג) כל אבני בית המקדש, לפי שכתוב בתורה לא תניף עליהם ברזל (דניס כו ס), (פד) ומי הביאו לו, הנשר הביאו מן עדן, שנאמר וידבר על (החיה) [הכהמה] ועל העוף (מ"א ס יג), אמר לחן היאך השמיר קבוע, וחלך הנשר והביאו, איכא דאמרי לא הנשר הביאו, אלא הדוכיפת :

[יב] (פה) **עשיתי לי שרים ושרות** (קהלג ז ח). אלו מיני זמר: ותענוגות בני האדם (שס טס), אלו (פו) בריכות של מים ומרחצאות: שדה ושרות (שס טס), (פז) הכא תרנימו שידה ושידותין, (פח) במערבא אמרי שידתא. (פח) אמר ר' יוחנן שלש מאות שידין יש בשחין ושידה עצמה אינה יודעת מה היא רוצה, אמרי ושידותין למאי אתבעי לה, דכתיב והבית בהבנותי אבן שלמה מסע נבנה (מ"א ו יז), אמר להו לרבנן היכי ליעביד, אמרי ליה אי אית לך שמירא שפסל בו משה אבני אפור את יכול למיעבד, [אמר להו היכא אישתבח, אמרו ליה] איתו שידא ושידתא כבשינהו אפשר דידעי ומגלי לך,

הערות ותקונים

שהשליט הרך את הקשה. והכא הילקוט בשמואל אחרי שהביא באמצע המאמר הוספה ממדרש שמואל הכיז אח"כ ושרשי תלמידי שהם רכים ובוקעים בצור ובאבן, והוא המאמר מש"ס שלמינו, ובעל אמת נבטות שלו למדרש שמואל הוסיף אחרי המלה פסטילוס, ושרשי תלמידי שהם רכים ובוקעים בצור ובאבן" וחשז שחסר זה במדרש שמואל, ועפ"י גמרות שלו הוסיף המפרש מהר"י כ"ץ כן צנוף המדרש, וכדפס אח"כ בכל הדפוסים ובאמת הגנה היא ויש למחוק מן הספר, כי אין ענינו למדרש שמואל סס : (עח) א"ר ברכי' בר חנינא, בילקוט שמואל: סס ובתהלים רמז תת"כ א"ר ברכי' א"ר חנינא בר איקא : (עט) אף שיני אריות דכות'. ככ"י האחרים ובילקוט תהלים סס אף שיני אריות רכות, וכ"ה ככ"י ג' אשר ממנו נדפס דפוס ראשון, אבל בדפוס ראשון נשמט המלה "רכות", וככ"י שלפנינו במקום רכות כתוב דכות' : (פ) וכל גרמיהון הדיקן. הוספת סיפא דקרא שהכוונה שאלכו האריות גם העלמות : (פא) והשמיר שהוא כמין שעורה. בסוטה מ"ח ע"ב שמיר זה ברייתו כשעורה : (פב) והי' נתון בכלי מלא מוכין של עופרת. ז"ל והי' נתון בכלי של עופרת מלא מוכין. בתוספתא סוטה פט"ו איתא כך : מה סיבו של שמיר משותפין אותו על גבי אבנים על גבי קורות מתפתחים לפניו כלוחי פנקס, ולא עוד אלא כשותפין אותו על גבי ברזל הוא בוקע ויורד מלפניו ואין כל דבר יכול לעמוד בו, כיולד עושין לו כורכין אותו כשותפין אותו על גבי ברזל ונתפין אותו לתוך מני [ז"ל מני] של עופרת מלא סובים של שעורים כו'. ובירושלמי סוטה פ"ט ה"ד ואין כל דבר יכול לעמוד בו אפי' נתון על גבי האבן או לתוך טס של מתכת מיד היה בוקע ויורד, מה היו עושין לו להעמידו היו כורכין אותו מוכין של שמיר ונתפין אותו לתוך מני של אבן מלא סובין של שעורים, ועיין בבבלי סוטה מ"ח ע"ב ת"ר שמיר זה סו' : (פג) כל אבני בית המקדש. ככ"י האחרים ובנדפס הגי' כל אבני מזבח : (פד) ומי הביאו לו הנשר הביאו מן עדן שנאמר וידבר על הבהמה ועל העוף אמר להן היאך השמיר קבוע והלך הנשר והביאו איכא דאמרי לא הנשר הביאו אלא הדוכיפת. כ"ה גם ככ"י ו', וכן הוסיף הרמב"ם, וליתא ככ"י האחרים ובנדפס, ושם איתא רק ומי הביאו הנשר ואמרי לה לא הביאו הנשר : (פה) עשיתי לי שרים ושרות כו'. כל המאמר נוסף מאת מעתיק אחד מגמרא גיטין ס"ח ע"א : (פו) בריכות של מים ומרחצאות. המלות "של מים" ליתא בגמרא, וככ"י האחרים ובנדפס ותענוגות בני האדם אלו בריכות של מים ושידות אלו מרחצאות, המלות אלו מרחצאות נשמטו ממקומם וז"ל אלו בריכות של מים ומרחצאות, ובמדרש קהלת סס איתא ותענוגות בני האדם דיומיות ומרחצאות : (פז) הכא תרנימו שידה ושידותין. בתרגום קהלת לא מתורגם כן, ובמדרש קהלת פ"ב בפסוק עשיתי לי שרים ושרות איתא שדה ושרות שידה ושידותא והמלות "הכא תרנימו" ליתא סס : (פח) במערבא אמרי שידתא. כ"ה בגמרא סס, וככ"י האחרים ובנדפס חסר זה. וע"ש בפרש"י שפי' עגלה למרכבת נשים ושרים : (פח) א"ר יוחנן שלש מאות שידין יש בשחין כו'. כ"ה בגמרא סס, וזה נשמט ככ"י האחרים ובנדפס, וברש"י שם פי' כי שחין באותו מקום, ובגמרא סס הגי' שלש מאות מיני שדים היו בשחין

אזיל אייתגהו, אמרו ליה אנן לא ידעינן דילמא אשמדאי מלכא דשידא ידע, אמר להו היכן איתיה, אמרו ליה איתיה בסור פלן, (צ) כדו אלו] [כרו לו] גובא, ומלייה מיא, ומכסה ליה (צא) בטיגרא, וחתיים ליה (צב) בגושפנקא, וכל יומא סליק למתיבתא דרקיע, וגמר מתיבתא דרקיע (צג) ונחית לארעא, וכיון דגמר מתיבתא דארעא אייתי וסייר לגושפנקא ומגלי ליה שתי ומכסי ליה וחתיים ואזלי שדרי לבניהו בן יהודע רישא דסנהדרין יהיב ליה עיוקתא (צד) דחקיק עלה שם המפורש, ושושילתא דחקי עליה שם המפורש, (צה) וגבבא דעמרא, [וורקי דחמרא, אול] (צו) וכרא בירא מעילא, ושפכינהו לחמרא, אל כרא בירא מתתא ושפכינהו למיא וסתמנהו בגבבא דעמרא, חמא (צז) וסליק באילנא, כי אתא סיירי לגושפנקא גלי אשכחיה חמרא אמר כתיב לך היין הומה שבר וכל שוגה בו לא יחכם (מסנ' כ ט), וכתוב אחר אומר זנות ויין ותירוש יקה לב (סס' ד יא), לא אישתי, כד צחי טובא ולא סני ליה אמר כתיב ויין ישמח לבב אנוש (סס'ס קד טו), אישתי וגני ורווי אתא בניהו בן יהודע שדה עליה שושילתא (צח) דחקיק עליה שם המפורש, כי איתער הוי קא (צט) מפרול, אמר ליה שמיא דמרך עליה נקמיה, כי נקיש ליה ואזיל מטא דיקלא שדיה מטא ביתא שדיא מטא לגבי ההוא (ק) כובא דארמלתא נפקא איחננא לאפיה כפא לקומתיה איתבר גרמיה מיניה אמר היינו דכתיב ולשון רכה תשבר גרם (מסנ' כס טו) חזא דההוא חדוותא דהוא קא מיחדי ליה בכא, חזא ההוא מסייא דהוי קא מעי בארחה אסקיה, חזא ההוא רוויא דהוא קא מעי בארחה אסקיה, חזא הא גברא דאמר לההוא אישכפא עביד לי מסנאי ולשב שני היך, חזא ההוא קיסמא דהוי קסים אריפתא חיך, כי מסו להתם לא עיילוהו קמי שלמה עד תלת יומי, יומא קמא אמר להו מאי מעמא לא קא בעי לי מלכא, אמרו ליה אנסייה משתייא, שקל לבינתא אותביא לחברתא, אתו ואמרו ליה לשלמה, אמר להו הכי קאמר לבו הדור אשקייא, לסחר אמר להן מאי מעמא לא קא בעי לי מלכא, אמרו ליה אנסייה מיכלא, שקל לבינתא אותבא לארעא, אתו ואמרו ליה לשלמה, אמר להו הכי קאמר ניגזור מיכלא (קא) לריש תלתא זמי עיילוהו לקמיה, משח ארבע גרמידי ושדייה לקמיה, אמר סכדי כד מיית האי גברא לית ליה אלא ארבע גרמידי, והשתא כבשי ליה לכולא עלמא ולא שבעה עד דכבשית ליה לדידי, אמר ליה לא בעינא לך מידי, אלא קא בעינא למבנייא לבי מקדשא (קב) וקבעי שמירא, אמר ליה לדידי לא מסר לי לשרא דימא מסר ליה ולא יהב ליה אלא (קג) לתרנוולא ברא דמהימן ליה אשבועתא, ומאי עביד ליה, מימטיה ליה למורא דלית בהון יישוב, ומנח ליה אשינא דמורא, (קד) ובקע

הערות ותקונים

בשיחן וזידה עלמס איני יודע מה היא: (צ) כדו אלו נזכר. תקנתו כדו לו נזכר, ובגמרא סס כריא ליה בירא, פירש"י כרה לו סס נור: (צא) בטיגרא. פי' בלבן: (צב) בגושפנקא. פי' בחותמו: (צג) ונחית לארעא וכיון דגמר מתיבתא דארעא. בגמרא ונחית לארעא וגמר מתיבתא דארעא: (צד) דחקיק עלה סס המפורש. ככ"י האחרים ובגמרא דחקיק עלה סס: (צה) וגבבא דעמרא. פי' גיזות אמר: (צו) וכרא בירא מעילא. בגמרא סס הג' אל כרא בירא מתתא ושפינו למיא וסתמינו בגבבא דעמרא, וכרא בירא מעילא ושפינו לחמרא וסתמינו. ויש לנרס בגמרא ושפינו למיא במקום ושפינו, וע"ש בפירש"י ד"ה ושפינו למיא. וככ"י האחרים ובגמרא המתאמר מקוטע וכ"ל אל כרא בירא [מתתא ושפינו למיא וסתמינו בגבבא דעמרא וכרא בירא] מתתא ושפינו לחמרא: (צז) וסליק באילנא. בגמרא סליק ויתבי באילנא: (צח) דחקיק עליו סס המפורש. ככ"י האחרים ובגמרא נאמר דחקיק עליו סס. ובגמרא ליתא זה, וסס איתא טרא ציה שושילתא סתמיה, ופירש"י סתמיה סגר השלשלת סביב לראו שלא יוכל ראשו לנחא, ולדעתו סוגת המלה סתמיה ר"ל צלי סס, כי במאמר שלפניו מובא יהי ליה שושילתא דחקיק עלה סס, וכאן סיס שלשלת צלי סס: (צט) מפרול. פירש"י משתגע ומתעסק לנתקס הימו: (ק) כובא דארמלתא. הערוך גורס כובא. ועיין בהגהת הס"ס סס: (קא) לריש תלתא יומי. בגמרא לסוף תלתא יומא: (קב) וקבעי שמירא. בגמרא שמירא ר"ל שמירא: (קג) לתרנוולא ברא. היינו דוכיפת. (קד) ובקע למורא ומשקל בירוניה ומעיל. וכ"ס

למורא ומשקל בזרונה ומעיל (קה) ושדוא להתם לאקדוחיה ועביד קיניה להתם, (קו) והיינו דמתרגמינן דוכיפת נגר מורא, בדקן בקיניה דתרנגולא ברא דאית ליה בני וחפיא לקיניה בזוגיתא חוורתא, כי אתא בעי למיעל ולא מצא, אולא ואייתי שמירא ואותבה עלה רמו ביה קלא שדייה שקלה ואולה חנקה נפשה אשכועתא, כי אתא אמר ליה בניחו בן יהודע אימא לן כל מיליא דתמיה דעבדיה באורחא, מאי מעמא כי חויה להווא סמיא דהוי קא מעי באורחיה אסיקתיה, אמר ליה דמכרוי עליה ברקיעא דצדיק גמור הוא, ומאן דעביד ליה נייח נפשיה, וכי לעמא דאתי, ומאי מעמא דכי חויה להווא רויא קא מעי אסיקתיה, אמר ליה דמכרוי עליה ברקיעא דרשע גמור הוא ושביקתיה דליכול עלמא, ומאי מעמא דכי חויה להווא הדוותא בכית, אמר ליה דמית גברא בגו תלתין יומין, ובעיא למינמרא ליבם תליסר שנין. (קז) ומאי מעמא כי חויה להווא קיסמא חייבת, אמר ליה דאיכא מידי תותא ולא ידעי מידי אחרינא ידעי, ומאי מעמא כי חויה להווא גברא דאמר לאושכפא עביד לי מסנאי לשב שנין חייבת, אמר ליה ההוא גברא שב יומי לית ליה חי ומסנאי לשב שנין בעי, שהי גביה עד דבנייה לבי מקדשא, יומא חד הוה יתיב לחוריה, אמר ליה שלמה לאשמדאי כתיב כתועפות ראם לו (במדבר פד ח), ואמרינן כתועפות אלו מלאכי השרת, ראם אלו השדים, מאי רבותייכו מינן, אמר ליה שקול שושילתא מנאי והב לי עוקתא, שקל מיניה שושילתא ויהיב ליה עיוקא ובדעה, אותביה הדא נפא לארעא והדא נפא לרקיע, פתקיה לשלמה ארבע מאות פרסה ואזיל ויתיב יתיה אכורסייה דמלכא, (קח) וכל היכא דהוה ממי שלמה הוה אמר אני קהלת הייתי מלך על ישראל (קטלת ח יג), אמרו רבנן מכדי שמיא חדא מילתא (קט) לא צריך, מאי הוא אתן ואמרו ליה לבניהו בן יהודע קא בעי לך מלכא, אמר להו לא, שלח ליה למלכותא קא אתי [מלכא לנבייכו א"ל אין] וכמו קיא אתיה תבעינהו לכולא נשיא דשלמה וקא תבע נמי לבת שבע אימיה, אייתיה לשלמה והבו ליה עיוקתא דהוה הקיק עליה שם, כד עייל חויה אשמדאי ופרח, ואפילו הכי הוה לשלמה ביעותותא מיניה, שנאמר הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה וגו' (ש"ש ג ז), רב ושמואל, חד אמר מלך והדיוט, וחד אמר מלך והדיוט ומלך :

[יג] (קי) **וצפרדע** ותשחיתם. זה צפרדע, שנאמר ותעל הצפרדע (שמות ח ז), (קיא) שהיתה בוקעת ועולה לעשות שליחותא, לכך נאמר וצפרדע ותשחיתם, מאי ותשחיתם, (קיב) שהיתה מסרסת אותם, כענין שנאמר כי משחתם בהם מום במ (ויקרא כג כט): (קיג) יהרוג בברד נפנם ושקמותם בחנמל. ר' הונא אמר בשם ר' שמעון בן לקיש (קיד) בפולקין היה יורד הברד וקומע ר'

הערות ותקונים

וכ"ה נס כ"ו ו', וככ"י האחרים ונגדפס ופקע טורא ופקע בזרני ומעיל להסם, ונגמרא ופקע טורא ומנקיס מייתי בזרני מאלנו: (קה) ושדוא להתם לאקדוחיה ועביד קיניה להתם. ככ"י האחרים ונגדפס ושדוא לאקדוחי, ונגמרא ושדי ההס והוי ישוב: (קו) והיינו דמתרגמינן דוכיפת נגר מורא. הדוכיפת (ויקרא י"א י"ט) ת"א ויב"ע ונגר מורא: (קז) ומ"ט כי חויה להווא קיסמא חייבת. עיין בנגמרא שם גי' אהרת: (קח) וכל היכא דהוה ממי. עיין בנגמרא שם כי חסר פה, נס הוא שם באיזה טעמים: (קט) לא צריך. בנגמרא לא צריך ע"ש צפרים": (קי) וצפרדע ותשחיתם. מכלאן מתחיל דגרי המדרס כי כל אות י"ב הוא טסקא מנגמרא גיטין ס"ח ע"א: (קיא) שהיתה בוקעת. ככ"י האחרים ונגדפס וצפרדע אהת היתה והיתה מסעת ועולה לעשות שליחותה. ועיין סנהדרין ס"ז ע"ב ר"ע אומר לפרדע אהת היתה ומילאם כל ארץ מזרזים, וכן מוצא בשמ"ר פ"י אות ד': (קיב) שהיתה מסרסת אותם. המלות האלה חסרים ככ"י האחרים ונגדפס, ובשמ"ר פ"י אות ג' שהיה הצפרדע עולה מן הסהום ואומרת לשים עשש לי מקום שאעלה ואעשה רעון צורא והיה נבקע השים ועולה ומטלה בית הסהום שלסם ומסרסן, שג' וצפרדע ותשחיתם, כד"ל כי משחתם בהם, וכן בשמ"ר אות כ"ז והצפרדעים היו להם קשה שג' וצפרדע ותשחיתם שהיו מחבלין גיטין ומסרסין אותן: (קיג) יהרוג בברד נפנם. מוצא בילקוט חכמים רמז ת"כ: (קיד) בפולקין. בילקוט שם בטענת

כל האילנות, אמר ר' יוחנן מן הדא דר' שמעון בן לקיש (קטו) את שמע תרתין, בחנמל בא חן ומל:

[יד] ויסגר לברד בעירום. כיון שהיתה מכת הברד עתידה לבוא, אמר משה לפרעה שלח העז את מקנך (שמות ט ט), אמר פרעה וכי עכשיו אנו באים לשמוע דבריו של בן עמרם, (קטז) אמר רעיא בתרייתי מה הוה חד שרביט הוה משתברא ליה, כיון שבא הברד (קיו) נעשה ככותל הוה מפני צאנו, הוי ויסגר לברד בעירום, ולא היו יכולות לילך, והיה המצרי אומר אוי לאותו האיש, מה הוא עושה, נוטלה לשחמה ומאכיל בניו ממנה, (קיח) כיון ששחמה היה נוטל בשרה על כתפו, והיה העוף יורד על כתפו ואוכל, שנאמר ומקניהם לרשפים, כענין שנאמר ובני רשף יגביהו עוף (איז ט ז):

[טו] ישלח במ חרון אפו. (קיט) ר' יוסי הגלילי אומר עשר מכות לקו המצריים במצרים, שנאמר אצבע אלהים הוא (שמות ט טו), ובים לקו חמשים מכות, שנאמר וירא ישראל את היר הגדולה (סס יד לא), (קכ) והיר חמש אצבעות, (קכא) ר' אליעזר אומר ארבע מכות, שנאמר אצבע אלהים הוא (סס ט טו), טטראגון שהוא מרובע, ועל כל אחת ואחת עשר מכות, הרי ארבעים מכות, ועל הים לקו מאתיים מכות, שנאמר ישלח במ חרון אפו עברה וועם וצרה משלחת מלאכי רעים, עברה אחת, ועם שתיים, צרה שלש, משלחת מלאכי רעים ארבע, הרי מאתיים מכות שלקו על הים, שנאמר וירא ישראל את

הערות ותקונים

בטעות כפיקלין, וכן במדרש מזמור ק"ה אות י' כפילקיס הזה היה יורד הצרד עליהם, והמוספי בערך סלק הביא את המדרש תהלים מן מזמור ק"ה וכתב פי' בל"י πελεχוס נרזן. ובמדרש שמ"ר פי"ג אות ד' ר' פנחס אמר יורד כפילקין וקולץ את האילנות, ועיין תנחומא ואלף אות י"ט ומה שהעירותי שם בהערה קס"ה: (קטז) את שמע תרתין בחנמל בא חן ומל. להלן במזמור ק"ה אות י' איתא כך: א"ר יוחנן מן מילתיה דר' שמעון בן לקיש את שמע תרתין הדין נפנים על ידי שהיו דקים יורד עליהם כפילקוס והי' מרזין אבל לשקמין חנמל בא עליהם, שג' ושקמותם בחנמל, ובמדרש שמ"ר פי"ג אות ד' יסרוג צברד נפנס ושקמותם בחנמל ר' יהודה ב"ר שלום אמר מהו בחנמל בא נח מל. ובגוף המדרש נרשם, במדרש תהלים והוא הוספה מאת מעתיקי אחד: (קטז) אמר רעייא בתרייתי מה דהוא חד שרביט הוה משתברא ליה. הוא משל הדיוט, ובילקוט תהלים שם אמר רעייא בתרייתי מה דהוא חד שרביט הוה משתברא ליה. ליה, ז"ל בתרייתי, ובכל כ"י ובגדפס, אמר ר' רעיא בתרייתי מה דהוא חד שרביט הוה משתברא ליה. מלת "ר"י למחוק: (קיו) נעשה ככותל הזה מפני צאנו. לזה המאמר כוון רש"י בפי' לתהלים ע"ח מ"ח ויסגר לברד בעירום כשהתחיל הברד לירד המצרי מבריה לאנו לבית, והברד נעשה לנוולו כמין כותל, והמצרי שוחטו וזותנו על כתיפו להוליכו לבית ולאכולו והעוף בא ונוטלו הימנו, וזהו ומקניהם לרשפים, לעופות, כמו ובני רשף יגביהו עוף (איז ט ז) זה מדרשו עכ"ל, ובשמ"ר שם איתא ירד הברד והיה עשוי אנבטאות אנבטאות, המ"כ פי' כתלים, ולדעת המוספי ז"ל אנבטאות, והמלה יונת ופי' כתלים וחומות: (קיח) כיון ששחמה. בשמ"ר שם והיה המצרי מביא את המאכלת ושוחטה והעוף יורד עליו מלמעלה ואוכלו, של ויסגר לברד בעירום ומקניהם לרשפים, מהו ומקניהם לרשפים, אלו העופות, כמד"א ובני רשף יגביהו עוף: (קיט) ריה"צ אומר עשר מכות לקו המצרים. מכילתא מסכתא דויהי בשלח פי', וגסנה במדרש שמ"ר פכ"ג אות ט', ובשמ"ר שם במקום ר' יהושע אומר ז"ל ר' יוסי הגלילי אומר: (קכ) והיר חמש אצבעות. במדרש שמ"ר שם סיים וה' פעמים י' הרי חמשים: (קכא) ר' אליעזר אומר ארבע מכות, שג' אצבע אלהים הוא טטראגון. במכילתא שם רבי אליעזר אומר מניין אתה אומר שכל מכה ומכה שלקו המצרים במצרים היתה של ארבע מכות וכו'. קצר הסופר והציג "וכו" כי מסודר בהגדת ליל פסח, ובשמ"ר פכ"ג אות ט' ר' אליעזר אומר מ' מכות לקו המצרים במצרים ומאחיס על הים שכל מכה ומכה שהיתה באה עליהן היו בלאת ד', מזה תראה כי מסדד המדרש שו"ס או המעתיקי הראשון הוסיף המלות "טטראגון שהוא מרובע", ובכ"י האחרים ובגדפס חסרים המלות "שהוא מרובע", וזה הוסיף על פי מאמרם מיר ח' ע"ב, ב"ב קס"ד ע"ב טטריגון ארבע, ועניו ארבע פעמים (פיטרפאך), וכן להלן במאמר של ר"ע טטראגון הוא, הוא הוספה, ויש לתקן שז"ל פטיגון, והוא ג"כ ע"פ מאמרם שם פיטיגון חמש, ר"ל חמש פעמים (פיטרפאך) והמלות יונת הם טטריגון — τετρακλις — τετρακλις וכן פיטיגון πεντακλις πεντακλις:

ר'

היד הגדולה (שמות יד לא). (קכב) ר' עקיבא אומר במצרים לקו (חמשים) [חמש] מכות, ועל כל אחת ואחת עשרה, הרי חמשים מכות, שנאמר אצבע אלהים הוא (שמות ח טו), (קכג) (שמראנון הוא) [פנמינון הוא], וראש אצבע הרי עשרה, הרי חמשים מכות שלקו במצרים, ועל הים לקו חמשים ומאתים מכות, שנאמר ישלח בם חרון אפו [עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים, חרון אפו אחת], עברה שתיים, זעם שלש, צרה ארבע, משלחת מלאכי רעים חמש:

[טז] (קכד) **יפלם** נתיב לאפו. ר' הונא בשם ר' אבין אמר כל מכה ומכה שבאה על המצריים במדה ובמשקל היתה באה עליהם. (קכה) [לא חשך ממות נפשם, דאמר ר' יהושע בן לוי כל מכה שהיתה באה עליהם], (קכו) מכת דבר שפה עליהם, שנאמר וחיתם לדבר הסגיר:

[יז] **ויך כל בכור במצרים**. (קכז) אמר ר' אבא בר אחא בכור לאיש, בכור לאשה, בכור לבהמה, בכור לכל דבר, ואם לא היה בבית בכור היה (קכח) האפופרופוס שבבית מת, (קכט) שנאמר כי אין בית אשר אין שם מת (שמות יב ג): ויסע כצאן עמו. מה הצאן הזה (קל) אין מתקינין לו איפלטיון, כך ישראל ויצא העם ולקטו (שס י ד), (קלא) מה הצאן מחבלת האילנות ואין בעליה מעלין עליה כך ישראל, (קלב) מה הצאן ניזוה צמרה (קלג) ושטפה של בעליה,

הערות ותקונים

(קכב) ר' עקיבא אומר במצרים לקו חמשים מכות. תקתי שלל מוש מכות, ונאמר לנכון במכילהא סס, ובשמ"ר חסר דעת ר"ע: (קכג) טפראנון. תקתי שלל פנמינון, עיין לשיל הערה קכ"א: (קכד) יפלם נתיב לאפו. מובא בילקוט תהלים רמז ת"כ: (קכה) לא חשך ממות נפשם. הוספתי כמו שהוא בכל כ"י ובנדפס ומנאל גם בכ"י ו' השוה חמיד עם כ"י שלפניו: (קכו) מכת דבר שפה עליהם. בכ"י האחרים ובנדפס וכן בילקוט תהלים סס מכת צרר שפה עליהם, ובעל אות אמת הגיה שלל דבר שפה עליהם. ובדפוס ראשון ואח"כ בכל הדפוסים נאמר שפע עליהם, וראיתי שצבלי הלקט השלם ערוגה השלישית סי' רי"ח צפי' הגדה של ספח ובהניח ה' פסח סי' מ"ח הביא וז"ל ציד חזקה זה הדבר כונה שנאמר הנה יד ה' הויה במקדך אשר בשדה מלניו לשון יד כמות דבר, ומפורש באגדת תלים כל מכה שהביא הקב"ה על המצרים במצרים הביא מכת דבר עם כל אחת ואחת, שני ויסגר לצרר צעירם ומקניהם לרשעים, פי' מכיון שהסגיר מקניהם לרשעים במכת צרר שזוהו דבר, ממנו אנו למודין לשאר מכות שהיה דבר עמהן עכ"ל, מדבריו נראה שה' לו גי' אחרת במדרש. ובשמ"ר פי' אות ב' ריב"ל אמר כל מכה ומכה שהיתה באה במצרים היה הדבר ממשמש ובה פ"ה, שנאמר הנה אנכי טוגף. הנה זה הדבר, כד"ל הנה יד ה' הויה במקדך: (קכז) א"ר אבא בר אחא בכור לאיש. נראה גם במומור ק"ה אות י', ושם הגי' א"ר אבא בר כהנא, ומובא בילקוט תהלים סס רמז תת"כ, ושם הגי' א"ר אבא בר חנא ז"ל בר אחא, ובפסיקתא דר"כ פסקא ויהי בחצי הלילה (דף ס"ד ע"ב) הגי' א"ר אבא בר חנא, ובילקוט בא רמז קפ"ו מובא בשם הפסיקתא ר' אבא בר אחא וכן בפסיקתא רבתי הגי' בר אחא: (קכח) האפופרופוס שבבית. המלה ידועה והיא יונית *αποπροπος* ממונה ופקיד (פטרואלטער), ותר' אחת תהי' על ביתי (בראשית מ"א מ') את תהא אפופרופוס על ביתי: (קכט) שנאמר כי אין מתקינין לו איפלטיון. בכ"י ה' א"ר אבא בר חנא ז"ל בר אחא, ובפסיקתא ר' אבא בר אחא וכן בכ"י ד' ז' איפוטיון, בכ"י ח' אופוטיון, ובכ"י ה' וכן בדפוס ראשון ואח"כ בכל הדפוסים איפוטיון, ובכל המקומות המלה משובשת, ויותר נכון הגי' במדרש שמ"ר פכ"ד אות ג' מה הללן אין מתקינין לה אפוטיון אלא רועה בכל יום, כך ישראל לא התקין להם אפוטיון אלא במדבר, שני וילא העם ולקטו, והמלה יונית *αποπροπος* פי' אורג. והמאמר מש"ר מובא במוספי ערך אפוטיון, ובמדרש במדבר רבה ריש מסעי נחית כללן עמד מה הללן אין כונסין לה אונרות אלא רועים אותה במדבר כך ישראל כל מ' שנה שהיו במדבר ניזונו בלא אונרות לכך נמשלו כללן, ובמדרש תנחומא הדפס מכבר פי' מסעי אות ב' נוסף זה המאמר מאת המדפוסים ומנוסח עפ"י מדרש במ"ר: (קלא) מה הללן מחבלת האילנות. במדרש תנחומא שלנו בשלח אות ט"ו למה כללן, אלא מה הללן משברת את האילנות ואעפ"כ אין בעליה מקפיד עליה לפיכך קורא אותם ללן, ובמדרש שמ"ר פכ"ד אות ג' מה הללן אפי' מחבלת את האילנות אין בעליה מעלין עליה, כך ישראל אעפ"כ שהן חוטאין הקב"ה נהגה בסך כללן: (קלב) מה הללן גיזוה למרה כו'. זה ליתא בתנחומא ובשמ"ר סס, ושם איתא אי מיה הללן אינה מקבלת מהן שכר יכול אף ישראל בן שקראש ללן אין להם מהן שכר, ת"ל ואתן לאני ללן מרעיית אדם אהם ללן לעונשין ואדם למתן שכר, ולפ"ז יש לתקן לפנינו אי מה הללן כו' (כך ישראל) יכול כך ישראל כן ועל זה מובא מאמר מר' יוחנן: (קלג) ושטפה. פי' שטפה, במדרש וי"ר פס"ו אות ג'

כך ישראל. אמר ר' יוחנן בשם ר' אליעזר (קלד) בנו של ר' יוסי הגלילי
 (ואתנה) [ואתן] צאני צאן מדעיתי אדם אתם (ימקאל לה לה), צאן לעונשין, ואדם
 למתן שכרין. (קלה) ר' שמעון בן חנן בשם ר' יוסי בן קצרתה, ור' יודן אמר
 לה (קלו) בשם ר' יהושע [בן לוי] באיזה צאן בצאנו של יתרו, באיזה עדר
 בעדרו של יתרו, מה עדרו וצאנו של יתרו מן היישוב למדבר, כך ישראל:
 (קלו) דבר אחר מה הצאן נמשכת אחר בעליה, כך ישראל נמשכין אחר משה
 ואחרן, שנאמר ויסע משה את ישראל מים סוף (שמות טו כג):
 [ית] ויביאם אל גבול קדשו הר זה קנתה ימינו. זה בית המקדש: ויפילם
 בחבל נחלה וישכן באהליהם שבטי ישראל. באהליהם של (מלאכים)
 [שלישים ואחד מלאכים]: ויטש משכן שילו. (קלה) ר' אלעזר ור' יוסי בר הגיבא
 שניהם אומרים כתוב אחד אומר ויטש משכן שילו, וכתוב אחד אומר ותביאנהו
 בית ה' (שילה) [שילו] (שא א כז), בית אבנים מלמטן, ויריעות עוים מלמעלן,
 (קלט) ר' זעירא אמר קרשים היו, שנאמר ויטש משכן שילו: ויתן לשבי
 עויו. (קמ) זה הארון: בחוריו אכלה אש. (קמא) זה נדב ואביהוא. אבא הנין
 אומר (קמב) שקרנין היו, והיו אומרים איזה אשה היתה הוגנת לנו, [אנו בני
 כהן גדול, משה דודנו מלך, זקננו נשיא, ואיזה אשה הוגנת לנו], לכך בחוריו
 אכלה אש, למה לפי דבתולותיו לא הוללו: כהניו בהרב נפלו. (קמג) זה חפני
 ופנחס: ויקץ כישן ה'. אמר ר' ברכיה בשם ר' אליעזר עד שלא יבא הקץ הקב"ה
 עשה עצמו כישן כביכול ויקץ כישן ה', אבל כשיבא הקץ כנבור מתרונן מיון:
 [יט] ויך צריו אחר. (קמד) ר' יצחק בר מריון אמר חרבו של הקב"ה שש
 עשרה פנים, שנאמר התאחדו [הימיני השימי השמילי (ימקאל כא כה)],
 התאחדו ד', הימיני ד', השימי ד', השמילי ד', הרי שש עשרה פנים: ויבחר

הערות ותקונים

מי פלג לשקף תעלה אמר ר' ברכיה אית אתרין דלוחין לשערא שיטפא. ובתנחומא תזריע אית ח' מי פלג
 לשקף תעלה א"ר יהושע דסכנין בשם ר' לוי בערביא קורין לשער שפא וע"ש מ"ש בהערה מ"ג: (קלד) בנו
 של ר' יוסי הגלילי. בכ"י האחרים ובגדפס בשם ר' יוסי הגלילי: (קלה) ר' שמעון בן חנן. כ"ה גם
 בכ"י ו', ובכ"י האחרים ובגדפס חסרים המלות „בן חנן“: (קלו) בש"ר יהושע בן לוי. מובא בילקוט תהלים
 רמז תתכ"א ומתחיל ר' יהושע בן לוי אומר והשאר השמיט. ובמדרש שמ"ד פכ"ד אית ג' מובא שתמי, ויסע
 משה ה"ד ויסע כלאן עמו כאיזה לאן כלאנו של יתרו מה לאנו של יתרו ולא מן הישוב למדבר כך ישראל
 ילאו ממלאים למדבר, של וינהגם כעדר במדבר: (קלז) ד"א מה האין. בכ"י האחרים ובגדפס חסרים
 המלות „דבר אחר“ ובשמ"ר שם מה האין כל מקום שהרועה מנהיגה שם נמשכת, כך ישראל כל מקום שהיה
 משה מסייע הן נמשכין אחריו, של משכני אחרין כרועה, לכך נאמר ויסע משה את ישראל מים סוף: (קלח) ר'
 אלעזר ור' יוסי בר חנינא. כ"ה גם בכ"י ו', אלז בכ"י ג' וכ"י ח' ואח"כ בכל הדפוסים חסר שם האומר,
 ובכ"י האחרים חסר כל המאמר מר' אלעזר, ובכ"י ג' וכ"י ח' ואח"כ בכל הדפוסים המאמר משובש, במקום
 כתוב אחד אומר הביאמו ותטעמו, ל"ל כתוב אחד אומר ותביאנהו בית ה' שילו, וכן ל"ל בית אבנים מלמטן,
 והמאמר נכסה בירושלמי מגילה פ"א ה"ד (דף ע"ג ע"ג) ושם הוא בשם ר' פינחס בשם ר' יוסי בי ר' אילעאי,
 ובמדרש שמואל פ"ג מובא ר' אליעזר בשם ר' יוסי בר חנינא, ובגמרא זבחים ק"ה ע"א מובא בשם ר' חייא
 בר אבא בש"ר יוחנן ע"ש: (קלט) ר' זעירא אמר קרשים היו. עיין בירושלמי שם, ובמדרש שמואל שם,
 ובפסא מראה באגדת ירושלמי שם, ובדפוס ראשון ואח"כ בדפוס וויניציא בשמות קדשים היו: (קמ) זה
 הארון. מובא בילקוט תהלים רמז תתכ"ג וחסר הליון, ובכ"ר פג"ד אית ד' ויתן לשבי עויו זה ארון ברית:
 (קמא) זה נדב ואביהוא. רש"י צפוי לתהלים ע"ח ס"ג הביא ו"ל ורבותינו דרשוהו על נדב ואביהוא ואין לבי
 מתיישב לפרשו כן שהרי כבר התחיל במשכן שילה: (קמב) שקרנין היו. כ"ה בכ"י האחרים ובדפוס ראשון
 ודפוס וויניציא, רק בדפוס פראג תקן המפרש שחננין היו, כמו שראה בילקוט שם, וכן במדרש וי"ר פ"כ
 אית ו' פסיקתא דר"כ פסקא אחרי (קע"ב ע"ג) ר' לוי אמר שחנין היו, ופי' צעלי גאוס מלשון צני שחן
 (איוב כ"ח ח'), ובדרז"ל אנשי שחן (שבת ס"ג ע"ג) ויש להעיר הילקוט תהלים שם ערב יחד דברי המדרש
 ש"ש ודברי פסיקתא, המאמר אבא חנין הוא מפסיקתא, והסיוס כהניו בהרב נפלו הוא משו"ע: (קמג) זה
 חפני ופנחס. מובא ברש"י צפוי לתהלים: (קמד) ר' יצחק בר מריון אמר. לעיל במזמור ל"א אית ו' מובא
 זה בשם ר' יצחק בן הרדיון, ויש לתקן שם ר' יצחק בר מריון, ור' יצחק בר מריון מזכר בירושלמי ומדרשים,
 עיין

(בשבת) [את שבת] יודעה. (קמה) רבי הוה יתיב ופשיט כל החופות של בנימין הן, (קמו) אמר ר' שמעון לר' חייא והכתיב וימאם באהל יוסף ובשבת אפרים לא בחר (פסוק טו), (קמו) אמר ליה ודא מסייע ליה לאביך, (קמה) מה מאיסה שנאמרה בשבת יוסף, אינה בשבת יוסף אלא בשבת בנימין, [אף בחירה שנאמרה בשבת יהודה אינה אלא בשבת בנימין]:

[כ] ויבן כמו רמים מקדשו. (קמט) מאה אמה בקרני הראם הזה, ויש אומרים לארכו מדדו, ויש אומרים לעיגולו מדדו: ויבן כמו רמים. אל תקרי רמים אלא ראמים:

[כא] ויבחר בדוד עבדו ויקחה ממכלאות צאן. (קנ) אמר ר' יהושע הכהן מה ממכלאות, (קנא) שהיה דוד כולא אלו מפני אלו, מוציא את הגדיים ומאכילן ראשי עשבים, מוציא את התיישים ומאכילן אמצען של עשבים, ומוציא את הזקנות ומאכילן עיקרן של עשבים, (קנב) אמר הקב"ה הואיל ויודע לרעות את הצאן, יבא וירעה את צאני, אלו ישראל, שנאמר [ואתנה] [ואתן] צאני [יחזקאל לז יז]: וירעם [בתום] [כתום] לבבו [ובתבונות כפיו ינחם]. (קנג) ר' אבהו בשם ר' יוחנן אמר ישב והישב לו שלא יהיה משמר נוטל עם חבירו בשדה אחרוה: (קנד) אמר ר' יודן משקילם דוד להקב"ה בכל מיני קילוסין, מהו אומר בסוף, תהלת ה' ידבר פי [תהלים קמה כא], תהלה לקילוסו של הקב"ה:

הערות ותקונים

עיין מבוא התחומא דף כ"ח ע"א: (קמה) רבי הוה יתיב ופשיט. מובא בילקוט תהלים רמז תתכ"ג וחסר הניין: (קמו) א"ר שמעון לר' חייא כו'. ובירושלמי מגילה פ"א ה"ד (ע"ב ע"ד) איתא כן: ר' חייא רבה אמר לר' שמעון ברבי אני שמעתי מאביך שכל חופות שהיו לא היו אלא בתוך חלקו של בנימין, מ"ט ובין כתפיו שכן, והא כתיב וימאם באהל יוסף ובשבת אפרים לא בחר ויבחר [בשבת] [את שבת] יהודה, וכי ביבחר בחר, אלא בחירה ובחירה, מה בחירה שנאמר להן בנימין בכלל, אף בחירה שנאמר להן בנימין בכלל, ולפ"ו נראה שיש להקן בכלל א"ר חייא לר' שמעון, ור' חייא בכ"י האחרים הגי' א"ר שמעון ברבי חייא, וכן הוא בדפוסים הראשונים דפוס קאנשט' ודפוס וויניציא, אבל הא"ל תקן ש"ל א"ר שמעון ברבי לר' חייא רבה, ותקן כן עפ"י הילקוט, ובדפוס פראג ואמסטערדאם הנינו כן בפנים הספר: (קמו) א"ל ודא מסייע ליה לאביך. בכ"י האחרים ובדפוסים נטעו לאביו ו"ל לאביך: (קמב) מה מאיסה. בילקוט הגי' מהופכת מה בחירה שנאמרה בשבת יהודה אלו אלא בשבת בנימין אף מאיסה שנאמרה בשבת יוסף לא נאמרה אלא בבנימין, וכן תקן בעל א"ל עפ"י הילקוט, ובדפוס פראג ובדפוס אמסטערדאם נתקן כן בפנים הספר: (קמט) מאה אמה בקרני הראם הזה כו'. כ"ה גם בכ"י ו', ועיין לעיל מזמור כ"ב אות כ"ח. ובכ"י ג' ה' הגי' כשהיה רועה את לאו אביו כו'. במזמור כ"ב. ובדפוס קאנשט' ודפוס וויניציא נטעו במזמור כ"א, ותקן הא"ל ש"ל במזמור כ"ב וכן הווסרש בדפוס פראג ואח"כ בדפוס אמסט' תקן כן בפנים הספר, ובכ"י ז' ד' ה' ו' חסר גם התחלת הדרשה ולא נרשם כלל שהוא מזמור כ"ב: (קנ) א"ר יהושע הכהן. מובא בילקוט תהלים רמז תתכ"ג בשם המדרש, וגורם שם א"ר יהושע הכהן בשם ר' הגי' בר יצחק: (קנא) שהיה דוד טולא אלו מסני אלו. במדרש שמ"ר פ"ב אות ז' בדק לדוד בלאו ומלאו רועה יפה, שג' ויקחה ממכלאות לאן, מהו ממכלאות לאן כמו ויכלא הגשם (בראשית ח' ז'), היה מונע גדולים מפני הקטנים וסיה מוליא הקטנים לרעות כדי שירשו עשב הרך, ואחר כך מוליא הזקנים כדי שירשו עשב הביטנית ואח"כ מוליא הבחורים שיהיו אוכלין עשב הקשה אמר הקב"ה מי שהוא יודע לרעות הלאו איש לפי כחו יבא וירעה צעמי הה"ד מאחר עלות הביאו לרעות ביעקב עמו, ורש"י תהלים ע"ה ע"א הביא דברי המדרש שו"ס בלי הזכרת שמו וז"ל שהיה רועה לאביו הלאו המניקות שהיה רחמני, ומוליא הגדיים תחלה ומאכילן ראשי עשבים העליונים שהם רמים, ומוליא התיישים האחרים ואוכלין אמצע העשבים, ואחר כך מוליא הזקנות ואוכלות השרשים, אמר הקב"ה ראוי הוא זה להיות רועה את עמי עכ"ל, והרד"ל העיר שם על ואחר מוליא הבחורים שיהיו אוכלין עשב הקשה, סיינו הנשאר עם העקרים בלאו וכ"ה לדיא בשו"ס מזמור ע"ה רק ששם הגי' מהופכת בבחורים וקנים וגי' דלאן ר"ל בשמ"ר עיקר: (קנב) אמר הקב"ה הואיל ויודע לרעות לאן ירעה את לאני. כ"ה גם בכ"י ו' וכ"י ח' ובדפוס ובילקוט, אבל בכ"י ז' ד' ה' ו' נמלא פה האססה: וכן היה משה עומד בשעה שהיה רועה את לאן יתרו כמו שדוד עשה אמר הקב"ה הואיל ויודע לרעות לאן ירעה לאני אלו ישראל: (קנג) ר' אבהו בשם ר' יוחנן אמר ישב והישב כו'. ירושלמי סוף סוכה אומנות גדולה היתה שם שאין משמר נוטל ושונה בשדה אחוים עד שיסול חברו, א"ר אבהו חישבתם שאין משמר נוטל ושונה בשדה אחויה עד שיסול חברו, וע"ש בפני משם שהארץ בזה: (קנד) א"ר יודן. אין ענינו ללאן, וכ"ה בכל כ"י ומובא גם בילקוט שם, ובילקוט גורם א"ר יוחנן במקום א"ר יודן:

מזמור עט

[א] מזמור לאסף אלהים באו נזים בנחלתך. זהו שאמר הכתוב לא האמינו מלכי ארץ וכל יושבי תבל כי יבא צר ואויב בשערי ירושלים (איכה ד יב), מי היה מאמין כי ירושלים תהא נכבשת ביד השונאים, אחר שנעשו בה נסים בימיו של סנחריב, בא וראה בשעה שבא גדוד של עמלק אל צקלג ושרפה, ושבה כל מה שבתוכה (א) אנשים ונשים וטף, (ב) כיון שבא דוד ומצא צקלג נשרפה ושבה, התחיל יושב ובוכה הוא ואנשיו, מה אומר לפני הקב"ה, (הארדוף) (ג) [ארדוף] אחרי הגדוד הזה האשיגנו [וגו'] (ש"א ל ח), וכן עשה דוד הלך ומצאן והשיגן והרגן, (ד) שנאמר ויכם דוד מהנשף ועד הערב למהרתם (ש"ש ע"ו), (ה) אסא לא עשה כן, אלא אמר אסא לפני הקב"ה רבונו של עולם, (ו) אין בי כח לרדוף אחרי זרה מלך כושי, [מה עשה הקב"ה] וינף ה' את הכושים לפני אסא (דב"ר י"ד י"א), (ז) עמד יהושפט ואמר רבונו של עולם (ח) אין בי כח לרדוף אחריהם, ולא לעשות עמיהם מלחמה, אלא נהיה אנחנו עומדים ותרדוף אותם והן נגפים, וכן עשה הקב"ה, שנאמר ובעת החלו ברנה (ותפלה) [ותהלה] נתן ה' (אורבים) [מארבים] (דב"ר כ כג), (ט) מה עשה, הלבישן (י) אספקלריא (יא) ורואין אלו את אלו. (יב) עמד חזקיה בשעה שבא סנחריב, ואמר אין בי כח לרדוף ולא לראות מלחמות, אלא בשעה שאני ישן על מטתי, אתה עושה מלחמותינו, אמר הקב"ה וכן אני עושה לך, אתה ישן על מטתך ואני עושה מלחמה, מה כתיב שם, ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור מאה (ושמונים) [שמונים] וחמשה אלף (מ"ג י"ט ל), (יג) וכולם היו (יד) איפרכו ודוכסין ואיסטרטקולין, (טו) וכל אוכלוסיהו, והלכו מהם כמה אוכלוסין, (טז) אמרו רבותינו אחד מששים לאוכלוסין היו, ואותן שנשתיירו היו ממלאים את ארץ ישראל, שנאמר והיה מופות כנפיו מלוא רוחב ארצך עמנו אל (ישעיה ח ח), (יז) והמופה של תרנגול

הערות ותקונים

(א) אנשים ונשים וטף. כ"ה גם בכ"ו ו', ובכ"ו האחרים ובנדפסם חסרים המלות האלה: (ב) כיון שבא דוד ומצא צקלג נשרפה ושבה. במדרש איכה בפתיחתא סי' ל' המתחיל וצדי בן לוי פתח לא האמינו מלכי ארץ, ובפ"ד סי' ע"ז המתחיל לא האמינו מלכי ארץ נמצא המאמר הזה בסגנון אחר ובפירוש אחר לטון ארבעה מלכים היו מה שחבט זה לא חבט זה ואלו הן דוד ואסא יהושפט וחזקיהו ע"ש: (ג) ארדוף אחרי הגדוד הזה. במדרש איכה שם הכי' דוד אמר ארדוף אויבי ואשיגם (תהלים י"ח ל"ח): (ד) שג' ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרת. במדרש איכה שם סיים מה למחרתם כו' ע"ש ובמ"כ: (ה) אסא לא עשה כן. עיין נוסחא אחרת במדרש איכה שם: (ו) אין בי כח לרדוף אחרי זרה מלך כושי. כי כתיב ויקרא אסא אל ה' אלהיו ויאמר ה' אין עמך לעזור בין רב לאין כח (דב"ר י"ד י"א): (ז) עמד יהושפט. עיין במדרש איכה שם: (ח) אין בי כח לרדוף אחריהם. כי כתיב כי אין בו כח לפני ההמון הרב הזה הבא עלינו (דב"ר כ"י י"ב): (ט) מה עשה הלבישן כו'. במדרש איכה שם לא גרס ליה: (י) אספקלריא. בכ"ו האחרים אנדפס אספקלריא המאירה. והראת מלת אספקלריא ידועה, והמלה יונת ורומית, ועיין לעיל מזמור ח' הערה ל"ד: (יא) ורואין אלו את אלו. בכ"ו ו' נוסף וכסוברין בהן שהן ישראל והרגין אלו את אלו, וזה נשמט פה: (יב) עמד חזקיה. עיין במדרש איכה שם: (יג) וכולם היו איפרכו עד כמה נשתיירו. ליתא במדרש איכה: (יד) איפרכו דוכסין ואיסטרטקולין. איפרכו ידוע *στρατοκ* שר העיר, וכן דוכס ידוע, והמלה איסטרטקולין נשתבש וי"ל איסטרטליטין, והיא המלה *στρατοκλατ* שר לבא, ושלשה המלות נמצאו הרבה פעמים ביחד, ועיין סנהדרין ז"ה ע"ב כולם ראשי גייסות וע"ש בפירש"י: (טו) וכל אוכלוסיהו. המלה יונת *ὄσος* פי' המון עם (שא"ר) ומורגל בדר"ל, בכ"ו האחרים ובנדפסם הגי' שג' בלילה ההוא ויך ה' במחנה אשור, והלכו מעלין ומכל אלו האוכלוסין מאה ושמונים וחמשה אלף וכולן דוכסין ואפרכים חוץ מן אוכלוסיהו והיא גי' משובשת והגי' שלפנינו ישרה: (טז) אמרו רבותינו אחד מששים לאוכלוסין היו. כ"ה גם בכ"ו ו', ובכ"ו האחרים ובנדפסם הגי' אמרו רבותינו לא נשתייר מהם אלא אלו שג' והי' מופות כנפיו: (יז) והמופה של תרנגול אחד מששים בכנפיו. במחומא תוריע אות' ה' חד מששים באוכלוסין היה מספק את ארץ ישראל, שג' והי' מופות כנפיו המופה היו של תרנגול אחד מששים בכנפיו, ומבוא ברש"י ישע"ה ח' ח' צמס התחומא, ובמבוא לתחומא

(יח) אחד משישים בכנפיו, וכל אותן מתו, (יט) וכמה נשתיירו, רב אמר עשרה, שנאמר ונער יכתבם (ס"י י"ט), (כ) ומה נער כותב יי כמנין עשרה, (כא) ר' אלעזר אומר ששה נשתייר מהן, שנאמר ונער יכתבם (ס"ט), ומה נער כותב ו' כמנין ששה, (כב) ר' יהודה אומר חמשה, שנאמר שנים שלשה נגנרים בראש אמיר (ס"ט י"ו), הרי חמשה נשתיירו מהן. (כג) ר' תנחום ור' חייא אמרו תשעה נשתיירו מהן, שנאמר ארבעה חמשה (ס"ט ס"ט), הרי תשעה, (כד) ר' תנחום בר' הגילאי אמר ארבעה עשר, שנאמר [שנים שלשה נגנרים בראש אמיר ארבעה חמשה בסעפיה פוריה], שנים שלשה הרי חמשה, ארבעה וחמשה [הרי תשעה], הרי ארבעה עשר נשתיירו מהן, (כה) ונבוכדנצר היה אחד מהן, כיון שהכעיסו אנשי ירושלים לבוראם, בקש הקב"ה לעלות עליהם נבוכדנצר שיעלה ויחריב את ירושלים, ולהגלות את ישראל מן הארץ, (כו) שנאמר הנני שולח ולקחתיו את (נבוכדנצר) [נבוכדנצר] מלך בבל עבדי (יכ"ה מג' י) :

[ב] (כז) **אמר** ר' לוי שמונה עשרה שנה היתה בת קול (כח) מכרות לתוך ביתו של נבוכדנצר ואומרת עבדא בישא סק וחריב ביתא דמרך, דכני מרך לא שמעין ליה, והיה מתיירא לעלות, לפי שהיה יודע מה שהגיע לסנחריב בימי חזקיה, ולא היה מאמין שהקב"ה מחריב את ירושלים, מה עשה עמד מקסם לידע אם לעלות אם לאו, שנאמר כי עמד מלך (לשם) בבל (על) [אל] אם הדרך (על) [בראש] שני הדרכים לקסם קסם [קלקל בחצים] (ימקאל כ"ט), מלמד שהיה זורק את החץ (כט) לשם אנטוכיא או לשם צור או לשם לודקיא, והיה החץ נשבר, וכשהיה יורה חץ לשם ירושלים לא נשבר והיה יודע שהיא עתידה להיות בידו הריבה, כיון שראה כן התחיל לומר לפני הקב"ה רבוני של עולם מי האמין שיכנסו השונאים לירושלים ומחריבין אותה, ונכנסין למקום שלא היתה ברייה יכולה ליגע בה, הרי נכנסו השונאים וסמאו

הערות ותקונים

נד 90 הצאתי רש"י ישעי' ח' ח' הניח ראוני בתחומא הוא צפ' מנורע אות י', יש לתקן ס"ל צפ' תוריע אות י' : (יח) אחד מששים בכנפיו. כ"ה בכל כ"י, אצל צכ"י ג' נטעות אחד מעשרים בכנפיו, ועפ"י הכ"י הזה נדפס כן בדפוס ראשון, ואח"כ בכל הדפוסים : (יט) וכמה נשתיירו. איכה רצה צפתיחתא אות ל' ובפ"ד אות ט"ו, ובגמרא סנהדרין ז"ה ע"ב : (כ) ומה נער כותב ו' כמנין עשרה. צכ"י האחרים וכמה נער כותב י' ז"ל ומה נער כותב, ובמדרש שם שכן דרכו של נער להיות כותב ו' ד, ובגמרא שם וכמה נער יכול לכתוב עשרה. אין ספק שז"ל ומה נער יכול לכתוב ו' ד, ועיין בחוס' מנחות כ"ט ע"א ד"ה קולו של ו' ד שהניח שם המאמר מגמרא סנהדרין ונער יכתבם דהיינו ו' ד שם השליך נער אבן בקיר ועשה רושם עשה ו' ד : (כא) ר' אלעזר אומר ששה ומה נער כותב ו' כמנין ששה, זה ליתא בגמרא שם ובמדרש שכן דרכו של נער להיות שורט שריטה. וכן צכ"י ז' ד' ה' ז' שכן דרכו של תינוק לשרוט שריטה כמנין ו' ד : (כב) ר' יהודה אומר חמשה, שנים שלשה נגנרים, ובגמרא שם הוא צפ"ט צפ"ט ו' יוחנן, ובמדרש מוצא זה צפ"ט ר' יהושע בן לוי, ובתב"א רבא פ"ו מוצא סתמי, ולא נשתיירו מהן אלא חמשה צני' אדם סנחריב וסני צניו ונבוכדנצר ונבוכדנצר, ומחוך אלו החמשה נהרג סנחריב, ועיין בגמרא שם : (כג) ר' תנחום ור' חייא אמרו חמשה. כ"ה גס צכ"י ו', אצל צכ"י האחרים ובגמרא ר' תנחום בר חייה, ובמדרש מוצא זה צפ"ט ר' יהודה צ"ר סימון (ובפתיחתא שם ר' יהודה ור' סימון ז"ל צ"ר סימון), ובגמרא שם מוצא זה צפ"ט סמואל : (כד) ר' תנחום בר' הגילאי אמר ארבעה עשר. בגמרא שם הוא צפ"ט ר' יהושע בן לוי : (כה) ונבוכדנצר סי' אחד מהן. עיין בגמרא שם ובמדרש איכה שם בין כדברי אלו ובין כדברי אלו הכל מודים שנבוכדנצר היה אחד מהם : (כו) שני' הנני שולח ולקחתיו את נבוכדנצר מלך בבל עבדי. כ"ה גס צכ"י ו', אצל צכ"י האחרים ובגמרא מוצא הכתוב הנה שולח את נבוכדנצר עבדי ואת כל עמו ירושלים, ואין זה לשון הכתוב : (כז) ח"ר לוי שמונה עשרה שנה. נטה במדרש איכה רצה צפתיחתא אות כ"ג ד"ה ר' יהושע דסכנין צפ"ט ר' לוי פתח וזכר את בוראך, ושם הגי' אמר רבי, ול"ל אמר רבי לוי, וכן נשנה המאמר בקהלת רבה פ"ב צפ"ט וזכר את בוראך ושם מוצא לנכון ח"ר לוי : (כח) מכרות לתוך ביתו של נבוכדנצר ואומרת עבדא בישא. באיכה רבתי שם הגי' היתה בת קול יולאת בפלטיין של נבוכדנצר ואומרת עבדא בישא זיל חרב ביתא דמרך דכנייה לא שמעין ליה, ובקפ"ד שם בת קול מכרות ומנפלת על נבוכדנצר ואומרת לו עבדא בישא סוק אחריב ביתי - דמארך דכני מרדין ולא שמעין ליה : (כט) לשם אנטוכיא או לשם צור או לשם לודקיא. במדרש איכה וקהלת שם לשמה

מקדשך, והרגנו את בניך, שנאמר אלהים באו גוים בנחלתך [לכך נאמר לא האמינו מלכי ארץ] (איכס ד יג):

[ג] (ל) **מזמור** לאסף אלהים באו גוים בנחלתך. וכי מזמור היה לו לומר, אינו אלא בכיית, (לא) וכן כיוצא בדבר אתה אומר ודוד עולה במעלה הזיתים עולה ובוכה (ש"צ טו ל), וכתוב מזמור לדוד בברחו (תהלים ג א), זהו שאמר הכתוב שמחה לצדיק עשות משפט (משלי כא טו), הצדיקים פורעין ומטריין להקב"ה, וכן אמר אסף מזמור לאסף אלהים באו גוים וגו', (לב) משל למלך שהיה לו בן והיה קשה ולא היה שומע לו, מה עשה המלך, כיון שנתמלא הימה נכנס לחופתו של בנו והיה סחתך ומקרע ומשליך את הוילאות עד שנקרעו כולם והשליכו, אמר המלך לא יפה עשיתי שקרעתי חופתו של בני, ואני יכול לעשות יפה ממנה ולא הרגתיו בחמתי, שאם הרגתיו בן אחי היה יורשני, מוטב שירשני בני, כך אמר אסף לא יפה עשה הקב"ה שהפיג חמתו בעצים ובאבנים ולא בבנוי, וכן הוא אומר כלה הי את חמתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון (איכס ד יב), לכך מזמור לאסף אלהים:

[ד] (לג) **באו** גוים בנחלתך. הנחת אותם ליכנס ולא אמרת בתורתך והור הקרב יומת (נמדבר א א), ולא הור בלבד, אלא שני בני אהרן הקדושים נכנסו להקריב ונשרפו, וכן עווהו לא לכבודך נכנס, ומה היה בידו, לא קמורת להקטיר לפניך, ויצא מצורע, (לד) ולא עוד אלא שרעשה הארץ, ואותם הערלים הנחתם שיכנסו, אמר לו נכנסו שלא ברשות (לה) לפיכך ננעתי בהם, אבל אלו נכנסו ברשות ואני צויתים, שנאמר כי הנני קורא לכל משפחות סמלכות צפונה נאום ה' (ירמיה א טו), אמר הקב"ה מה עשו, שמו את ירושלים לעיים, ואני מחדשה, שנאמר תחת הנחושת אביא זהב [וגו'] (ישעיה ס יז), אמר לפניו רבונו של עולם הרי אתה מחדש את אלו, בניך שנהרגו מה תהא עליהם, שנאמר נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר הסידוך לחיתו ארץ (סדוק ג), (לו) וכי חסידים היו והרי הוא אומר סוסים מזויינים משכים היו [וגו'] (ירמיה ס ח), אלא כיון שנעשה בהן דין, חסידים היו, וכן הוא אומר והיה אם בן הכות הרשע (דברים כג ג), וכתוב ונקלה אחיך לעיניך (שס סג ג), בתחלה נקרא רשע, ועכשיו כיון שלקה הרי הוא אחיך:

[ה] (לז) **שפכו** דמם כמים. כדם בהמה, שנאמר על הארץ תשפכנו כמים (דברים יג יז): סביבות ירושלים ואין קובר. להודיעך שאפילו העצמות לא הניחו לקבור, בשר ודם חייב לחבירו מאה מנה, אמר לו תן לי

הערות ותקונים

לשמה של רומי ולא עלו לשמו של אלכסנדריא ולא עלו לשמה של ירושלים ועלו: (ל) מזמור לאסף אלהים וכי מזמור היה. מוצא בילקוט תהלים רמז תתכ"ד וחסר ה'יון: (לא) וכן כיוצא בדבר אתה אומר. בכ"י ב' ד' ה' ז' הטעם כיוצא בו [מזמור לדוד] כהיותו במדבר יהודה (תהלים ס"ג א'), כיוצא בו [מזמור לדוד] בברחו מפני אכזבים בני (שס ג' א'), כיוצא בו ודוד עלה במעלה הזיתים (הולך) [עולה] ובוכה: (לב) משל למלך. במדרש איכה פ"ד אות י"ד פסוק כלה ה' את חמתו מאלה המשל קאת בסגנון אחר וכך איתא שם: כתוב מזמור לאסף אלהים לא הוה קרא לריך למימר אלה בני לאסף קינה לאסף ומה אומר מזמור לאסף אלא משל למלך שעשה בית חופה לבנו וסיידה וכיידה וזיירה ויאל בני לתרבות רעה, מיד עלה המלך לחופה וקרע את הוילאות וסבר את הקנים, ונסל פדנוג שלו איבוב של קנים ומזמר, אמר להם מזמור אני שהפך חופתו של בנו ולא שפך חמתו על בנו, כך אמרו לאסף הקב"ה החריב היכל ומקדש ואתה יושב ומזמר, אמר להם מזמור אני שהפך חמתו על העלים ועל האבנים ולא שפך חמתו על ישראל. ועיין רש"י תהלים ע"ט א' ורש"י קידושין ל"א ע"ב ד"ה איסתיעה מלתא, ובתוס' שם: (לג) באו גוים בנחלתך הנחת אותם. מוצא בילקוט רמז תתכ"ה וחסר ה'יון: (לד) ולא עוד אלא שרעשה הארץ. כי בימי עושים היה רעש בלחץ הארץ (לה) לפיכך ננעתי בהם. בכ"י האחרים וצילקוט לפיכך ננעתי בהם: (לו) וכי חסידים היו. לזה המאמר כיון רש"י תהלים ע"ט ב', בשר חסידין, והלא רשעים היו אלא משקבלו פורענותם הרי הם חסידים, וכה"א ונקלה אחיך (דברים כ"ה ג') כיון שלקה אחיך הוא, כן מפורש באגדה עכ"ל: (לז) שפכו דמם. מוצא בילקוט שם ובגמ' תתכ"ו הביא בילקוט עוד דרש אחר וזיין בלדו מדרש שו"ס, והוא במדרש שו"ס מזמור כ"ב אות י"ז: כתיבו

[ב] רועה ישראל האזינה. (יא) מה שנת נאולה פרנסה, אף שנת פרנסה נאולה, ומה הנאולה בכל יום, אף פרנסה בכל יום, מה הנאולה פלאים, אף פרנסה פלאים, אמר ר' שמואל בר נחמני הפרנסה גדולה יותר מן הנאולה שהנאולה תלויה על ידי מלאך, שנאמר המלאך הגואל אותי (בראשית מח יו), והפרנסה על יד הקב"ה, שנאמר האלהים הרועה אותי (שם שס טו), הוי רועה ישראל האזינה: נוהג כצאן יוסף. (יב) מה יוסף כינס בשבע שני השבע לשבע שני הרעב, אף אני אכנים מחיי העולם הזה לחיי העולם הבא, מה יוסף כלכל את אחיו לפי מעשיהם, [שנאמר לחם לפי הפך (בראשית מז יג)], אף אתה כלכל אותנו לפי מעשינו. (יג) אמר ר' מנחמא בשם ר' אבין מה יוסף גמלו אחיו רעות (יד) והוא גמל עליהם טובות, אף אנו גמלונך (לך) רעות ואתה גמלת עלינו טובות כביכול שעברנו על מצותיך, הוי נוהג כצאן יוסף:

[ג] (טו) (לבני) [לפני] אפרים ובנימן [ומנשה] עוררה [את] גבורתך. (טז) חמשה דברים ישנים הם בעולם, הגבורה, דכתיב עוררה [את] גבורתך, והקשת, דכתיב עריה תעור קשתך (מקוק ג ט), והחרב, דכתיב חרב עורי על רועי (זכריה יג ז), והזרוע, דכתיב עורי עורי לבשי עוז זרוע ה' (ישעיה נא ט), והקנאה, דכתיב כאיש מלחמות יעיר קנאה (שם מג יג), הוי עוררה [את] גבורתך: ולכה לישועתה לנו. אמר ר' חלקיה בשם ר' אבהו (יז) ולכה מלא הוא, שכל הישועה שלך היא:

[ד] אלהים [השיבנו] והאר פניך פניך ונושעה. אמר ר' יוחנן אנו אין לנו אלא הארת פניך האר פניך: האכלתם לחם דמעה [ותשקמו בדמעות שלישי]. (יח) ר' אלעזר אומר שלש דמעות הוריד עשו מעיניו, אחת של יסין, ואחת של שמאל, והשלישית היתה קשורה בעינו, שנאמר ותשקמו בדמעות שלישי, שלש אינו אומר, אלא שלישי, ר' ברכיה אומר שלישי דמעה הוריד, בדמעות שלישי אחד משלישי לדמעה. ר' אבין אומר ואית דאמרי משמיה דרבי שמלאי, אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם בזכות שלש

הערות ותקונים

ובגדפס הני' אמר ר' אחא הוא יואל הוא אביה. אולי ל"ל הוא יואל הוא וטני, כי כד"ה שס כתיב וכני שמואל הזכור וטני ואביה, וזילקוט יואל שס המאמר מרבי ליתא: (יא) מה שנת נאולה. מובא זילקוט תהלים רמו תתכ"ז בשם המדרש, והמאמר טובע ממדרש ב"ר פ"כ אות ט', וכאן המאמר קטוע ושגהה גם להלן מזמור פ"ט אות ב', ושם המאמר בשלמות, ועיין תענית דף ב', ועיין גם בפסיקתא רבתי פל"ג ובהערת הרב בעל מאיר עין הערה כ"ו: (יב) מה יוסף כינס בשבע שני. מובא זילקוט שם, ועיין ב"ר פל"א אות ה': (יג) א"ר מנחמא בש"ר אבין. זילקוט שם א"ר מנחם בש"ר אבין, ובכ"י האחרים ובגדפס א"ר תנחומא בש"ר אבין: (יד) והוא גמל עליהם טובות. זה חסר בכ"י האחרים ובגדפס, וכן חסר "ואתה גמלת עלינו טובות": (טו) לבני אפרים. כ"ה בכ"י האחרים וכן בדפוסים הראשונים, ולפנינו כתיב בקרא לפני, ועיין מנחת שי משלי ד' ג' על הכהוב לפני אמי, יש נוסחאות לבני אמי ע"ש: (טז) חמשה דברים ישנים בעולם. על אלו חמשה מצינו בהם לשון ערה, ומובא זילקוט תהלים רמו תתכ"ה, המאמר ארבעה הופעות הן, הוא מן ספרי זכרה פסקא סמ"ג, ומן המאמר לפני אפרים ובנימן הוא מן שו"ט שלפניו וחסר הליון, ולפני המאמר חמשה דברים נמלא בכ"י ב' ד' ה' ז' הוספה וכך היא: בחמשה בני אדם נקראו ישראל, בשם יעקב ישראל ויוסף ומשה וישעיה, יעקב שנאמר לא עתה יבוש יעקב (ישעי' כ"ט כ"ב), ישראל שנאמר וישראל [כי] עבדי אתה (שם מ"ד כ"א), יוסף שנאמר נוהג כצאן יוסף (תהלים פ' ב'), משה שנאמר יזכור ימי עולם משה עמו (ישעי' ס"ג י"א), ישעי' שנאמר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר נבך התפאר (שם מ"ט ג'): (יז) ולכה מלא הוא שכל הישועה שלך היא. עיין מנחת שי תהלים שם והביא שם דברי השו"ט שלפניו ומה שהביא שם מדרש ב"ר פ"ט יש לתקן ש"ל וי"ר פ"ט והוא ב"ה ג', זה אחד מן המקראות שישעיהו של הקב"ה ישעיהו של ישראל ולכה לישועתה לנו, ועיין בירושלמי סוכה פ"ד ה"ג (דף כ"ד ע"ג) א"ר אבהו לך [ל"ל ולכה] לישועתה לנו לך וידיים [ל"ל וודאן]: (יח) ר' אלעזר אומר. נשנה בתנחומא תולדות אהרן כ"ד וע"ש בהערה קס"ח, וכן בתנחומא קדושים אות ס"ו, ומובא זילקוט רמו תתכ"ה בשם המדרש שו"ט, ורש"י תהלים פ' ו' הביא וז"ל ורכותיו פירשו על ג' דמעות שהוריד עשו שנאמר בו ויעקב נעקב הרי אחת, גדולה הרי שאתם, ומרה הרי שלם, ועליהם

דמעות שהוריד השלפתו מסוף העולם ועד סופו, ונתת לו שלוח בעולם הזה, (יט) כשתבא לראות עלבוננו וכשנשפוך נפשנו על אחת כמה וכמה :
 [ה] גפן מטצרים תסיע. (כ) מה הגפן הזה בוצרין אותה והיא שותקת, דורכין אותה והיא שותקת, (כא) ובסוף היא נזיה קרניה וקרנותיה, ומשגה לאדם (כב) ומפלת אותו, (כג) ומה הגפן הזה משליכין עליו גולגוליות וארנוניות, ובסוף שהיין עולה על ראשו והוא לוקה, כך ישראל, קדש ישראל לה' ראשית תבואתה [כל אוכליו יאשמו] (ימימי ג ג), למה פרצת נדריה, כשם שהפריץ הזה שנפריץ הכל עולין בו ובוזין אותו, כך כל מי שעומד הוא בוזו את ישראל, בב' מדי יון אדום, בא שלמון בוזו, בא שר צבא בוזו, שנאמר וארזה כל עוברי דרך (פסוק יג) :

[ו] יכרסמנה חזיר מיער. זה השר צבא : וזיו שדי ירענה. (כה) זה איסטרשיקולין : [דבר אחר] וזיו שדי ירענה. זה וזה : דבר אחר יכרסמנה חזיר מיער. (כו) אם זכיתם מיאור, ואם לאו מיער, (כז) מן חיותא דחורשא, כיוצא בדבר אתה אומר משא מדבר ים (ישעיה נא א), אם ים למה מדבר, ואם מדבר למה ים, אלא אם זכיתם הרי הם כחיות הים שעולות ליבשה ומיד מתים, ואם לא זכיתם הרי הם כחיות המדבר, הוי מדבר ים : דבר אחר מדברים, אלו ארבע מלכיות שנמשלו כחיות הים הדא הוא דכתיב וארבע חיון רברבן סלקן מן ימא (דניאל ז ג). (כח) ר' פנחס ור' חלקיה בשם ר' סימון אמרו למה לא פירש הנביא בשביל מלכות הרביעית, אלא משה ואסף, משה אמר ואת החזיר כי מפריס פרסה הוא (ויקרא יא ז), מה החזיר הזה (כט) פורש סלפיו ואומר אני טהור, (ל) כך עשו הרשע מסייע ליה (כימיה) [בימה] בפרהסיא מה שהוא חומס וגונב וגזל, ונראין כאלו הן דינין של אמת. אסף אמר יכרסמנה

הערות ותקונים

ועליהם זכה לחיות על חרבו, והיה כאשר תריד וגו' פכ"ל, ועיין רש"י סנהדרין ל"ז ע"ב : (יט) כשתבוא לראות עלבוננו וכשנשפוך נפשנו על אחת כמה וכמה. כ"ה גם ככ"ו ו', ובכ"י האחרים ובנדפסם ולכשתבוא לראות עלבונן בניך שעתיכם זולגות בכל יום, כענין שנאמר היתה לי דמעתו לחם יומם ולילה על אחת כמה וכמה. ובילקוט הגי' אלו שדמעתינו תדירה ביום ובלילה כלחם על אחת כמה וכמה, ועיין בתנחומא תולדות שם : (ב) מה הגפן הזה. מובא בילקוט תהלים רמז תתכ"ט וחסר הליון, ומובא בילקוט וישב רמז קמ"ז בשם שו"ס : (כא) ובסוף היא נזיה קרניה. כ"ה גם ככ"ו ו', וגם ככ"י האחרים, אבל בדפוס ראשון הסמיס המדפיס המלות האלה והליון ובסוף היין שלה משתה לאדם ומפלת אותו, ועפ"י דפוס ראשון נדפס כן בכל הדפוסים, ובילקוט צב' המקומות הביא הגי' ובסוף מגרה את קרנה וקרנותיה מסיגין לאדם : (כב) ומפלת אותו. ככ"י האחרים ובנדפסם סיים כך ישראל לאומות העולם : (כג) ומה הגפן הזה משליכין עליו גולגוליות וארנוניות. אין לזה מובן : (כד) יכרסמנה חזיר מיער זה השר. מובא בילקוט רמז תתל"ז וחסר הליון : (כה) זה איסטרשיקולין. ל"ז איסטרטליסון, ובילקוט שם זה האוסטרלוסין, ועיין לעיל מזמור ע"ט הערה י"ד : (כו) אם זכיתם מיאור ואם לאו מיער. כ"ה גם ככ"ו ו', אבל ככ"י האחרים ובנדפסם הגי' ד"א יכרסמנה חזיר מיער העי"ן תלויה אם זכית מן יאור, מה דגיס שביאור אין עין הרע שולעת בהן, שנאמר וידגו לרוב. ובילקוט הביא הגי' אם זכיתם מיאור כשם שאין חיות הים שולטות ביבשה כך אין שולטין בהן, וכנראה מן הדרשה אם זכיתם מיאור ואם לאו מיער שהי' קרי וכתוב בכתוב, וכן תראה באבדר"ל פל"ד יכרסמנה חזיר מיער, יכרסמנה חזיר מיאור כתיב בו'. ובזו"ר פי"ג אות ה' ובמדרש חיות פי"ג פ' כמעט שעברתי איתא חזיר מיער עי"ן תלויה אם זכיתם מן היאור ואם לאו מן היער, הדא חיותא כי סלקא מן נהרא היא ממכיא, סלקא מן חורשא לית היא ממכיא, ועיין בחזית שם, ורש"י תהלים שם פ' י"ד הביא וז"ל מיער העי"ן תלויה זכו ישראל הרי אויבים כחיות היאור שאין להם כח לעלות ביבשה ובזמן שהפורענות נגזר עליהם מתגברת כחית היער שהיא משחתת והורגת : (כז) מן חיותא דחורשא. כ"ה גם ככ"ו ו', ובכ"י האחרים ובנדפסם מן חזירתא דחורשא, ותרגם יער חרש וכן במקרא וחרש מלל (יחזקאל ל"א ג'), וכן וישב דוד בחורשה (ש"א כ"ג י"ח) : (כח) ר' פנחס ור' חלקיה בשם ר' סימון. ב"ר ריש פס"ה וי"ר פי"ג אות ה', ובצ"ד שם ר' פנחס צ"ר סימון ז"ל ר' פנחס ור' חלקיה בשם ר' סימון, וכאמר לנכון בזו"ר שם : (כט) פורש סלפיו. צ"ד שם מפשיט את סלפיו, ובזו"ר מציא סלפיו, ובמקום ואומר אני טהור, הגי' שם כלומר אני טהור, אבל בזו"ר הגי' ואומר ראו שאני טהור : (ל) כך עשו הרשע מסייע ליה כימיה בפרהסיא. תקנתו בימה, וכן ככ"י ו' נאמר לנכון כימיה, והכוונה עפ"י מאמרם צ"ד

חזיר מיער, אמר ר' פנחס ור' חלקיה בשם ר' סימון (לא) מעשה היה בשלמון אחד שדן ביום אחד כשפנין ונואפין ורצחנין, (לב) אמר (לסנקוטוס) [לסנקליטוס] שלו שלשתן עשיתי בלילה אחת, הוי יכרסמנה חזיר מיער :

[ז] (לג) (ה' אלהים) [אלהים צבאות שוב נא] חבט משמים וראה ופקוד גפן זאת. (לד) ר' נחמן בשם ר' יעקב דקיסרין אמר אותו שאמר לאברהם שוב אשוב אליך כעת חיה (בראשית י"ז י"ז), אותו שאמר חבט משמים: וראה ופקוד גפן זאת, וה' פקד את שרה (ס"ג כ"א א): שרופה באש כסוחה. ר' שילה ורבנין, חד מנהון אמר שרופה כסוחה, ואחרניא אמר אינו אומר עקורה אלא כסוחה, וכל דבר שנכסח מחליף:

[ח] תהי ירך על איש ימינך. תהא ירך מגנת על איש ימינך, זה יצחק. (לה) דבר אחר תהי ירך מצוייה להפרע מעשו הרשע אותה השבועה שנשבעת לו בימינך, שנאמר הנה משמני הארץ יהיה מושבך (בראשית כ"ז לט): על בן אדם אמצת לך ולא נסוג ממך תחיינו [ובשמך נקרא]. בשביל שמך, שנאמר כי לא ימוש ה' את עמו (ש"א י"ג כג): ה' אלהים צבאות השיבנו האר פניך ונשעה. אמר ר' יוחנן אנו אין לנו אלא הארת פניך הוי האר פניך:

מזמור פא

[א] למנצה על הגתית לאסף הרנינו לאלהים עוזנו [הריעו לאלהי יעקב]. (א) זהו שאמר הכתוב לא הביש און ביעקב (במדבר כ"ג כ"א), מה ראה בלעם להזכיר ליעקב ולא לאברהם ולא ליצחק אלא ליעקב בלבד, אלא צפה שיצא מאברהם פסולת ישמעאל וכל בני קטורה, וכן צפה שיצא מיצחק עשו ואלופיו, אבל יעקב כולה קדושה, (ב) שנאמר כל אלה שבטי ישראל שנים עשר (בראשית מט כח), (ג) הדא הוא דכתיב כולך יפה רעיית ומוס אין בך (ש"ס ד ז), לפיכך לא

הערות ותקונים

צ"ר ובו"ר שס כך מלכות הזאת הרשעה גזלה וחומסת נראת כאלו מלעת את הבימה, והמ"כ בו"ר שס כהה מלעת בימה כלומר עשה מטפחת ומלעת על הבימה שמוחיין עליה ס"ת, כלומר מראה את עלמה כאלו לזקן הדין לאמתו, ובמדרש תהלים גרם ומראה כאלו הם דינים של אמת, והטוב הוי להגיה מלדקת הבימה, ור"תו בילקוט תהלים ברמז תת"ל השמי"ט גי' המדרש והביא בגי' כמו שהיא במדרש צ"ר וי"ר כך אומה הזו גזלה וחומסת ונראית כאלו מלעת בימה, ובילקוט שס סיים כך עשו כל ארבעים שנה לך נשי אששים, הוא מן צ"ר ריש פס"ה, ובימה היה מקום שדנין בו, כמו שמ"ר פמ"ג וישב על בימה ודנו, במ"ר פט"ו עלה אחד לבימה שלו לידון ודומייה: (לא) מעשה היה בשלטון אחד. בו"ר שס הגי' מעשה בשלטון אחד שהי' הורג הנגבים והמנאפים והמכשפים נחין ואמר לסנקליטין שלשתן עשיתי בלילה א': (לב) אמר לסנקוטוס. חקתי לסנקליטוס, ובדפוס ראשון בטעות למיקלוס, ובדפוס וויניציא לסנקלוס, וכ"ה בכ"י האחרים, והנכון כמו שתקתי, וכן מובא בערוך ערך סנקלוס וז"ל בהגדה תהלים יכרסמנה חזיר מיער מעשה בשלטון אחד בקמרי שדן ביום אחד כשפים וטאפין ורואנין ואמר לסנקליטון שלו שלשתן עשיתי בזה הלילה, פי' בל"י סטקטאקטו בית דין (סענאט): (לג) ה' אלהים הבט משמים. קן מובא נס בכ"י האחרים ובדפוסים הראשונים, והקתי אלהים זבאות טוב נא הבט משמים וראה: (לד) ר' נחמן בש"ר יעקב דקסרין אמר. המאמר נוצע מצ"ר פנ"ג אות ד' ושם השון מחוקק יותר למועד אצוב אליך כעת חיה ר' נחמן דיפו משס ר' יעקב דקיסרין פתח אלהים זבאות טוב נא הבט משמים וראה טוב ועשה מה שאמרת לאברהם, הבט נא השמימה וספור הכוכבים, ופקוד גפן זאת וה' פקד את שרה, ובדפוס ובכ"י האחרים המאמר משובש: (לה) ד"א תהי ירך מלוייה להפרע מעשו טו'. עיין רש"י בתהלים על בן אמתה לך ועל עשו שהי' בן חביב לאביו שהי' קורא אותו בני, ועוד שס תהי ירך על איש ימינך השבת מכותיך על האיש שהי' עומד להפרע ימינך ממנו, ועל בן אדם אשר אמנת לך להיות מושבו משמני הארץ פ"ב, ודבריו נוצעים ממדרש שלפנינו:

(א) זש"ה לא הביט און ביעקב מה ראה בלעם. מובא בילקוט תהלים רמז תת"ל בשם המדרש, ומכאן שאב צעל מסדר מהפסיקתא רבתי פל"ט כל המאמר והוסף בראש "כך פתח רבי הנחומא צ"ר אנה": (ב) שנאמר כל אלה שבטי ישראל שנים עשר. וכן תרגם יב"ע כל אילני שבטיא דישאל תריסר כולהון נדיקין כחדא: (ג) ה"ד כולך יפה רעיית ומוס אין בך. זה נשמע ברבתי שס:

הזכיר האבות אלא ליעקב בלבד, הוי לא הביט און ביעקב, אמר אסף הואיל וכל האבות יש בהם פסולת, ויעקב אין בו פסולת, איני מזכיר אלא לו, הוי הריעו לאלהי יעקב:

[ב] דבר אחר לטה הזכיר ליעקב ולא כל האבות. (ד) שגו רבותינו במדה שאדם טודד בה מודדין לו, (ה) שנאמר בסאסאה בשלחה תריבנה (ישעיה כו ח), סאה בפאה, אין לי אלא סאה, תרקב וחצי תרקב [קב וחצי קב, רובע וחצי רובע] ותומן ועוכלא מניין, תלמוד לומר כי כל סאון סאון ברעש (סס ט ד), [הרי כאן מדות הרבה], אין לי אלא דבר שבא במדה, מניין שאפילו פרושות קמנות שמצטרפות להשבון גדול, תלמוד לומר אחת לאחת למצוא השבון (קבלת ז כז): (ו) משל למלך שהיה לו [ג'] אוהבים וביקש לבנות לו פלמין, הביא לראשון ואומר לו מבקש אני לבנות פלמין, אמר ליה אותו אוהבו זכור אני שהיה הר תחילה, קורא לאוהבו שני ואמר לו מבקש אני לבנות לי פלמין, אמר לו זכור אני שהיה מתחילה שדה, קורא לאוהבו שלישי ואמר רוצה אני לבנות לי פלמין, אמר ליה זכור אני שהיה מתחילה פלמין, אמר ליה חייך שאני בונה אותו פלמין וקורא אותו על שמך, כך אברהם ויצחק ויעקב היו אוהבים להקב"ה, אברהם קרא לבית המקדש הר, שנאמר בהר ה' יראה (בראשית כג יד), יצחק קראו שדה, שנאמר ראה ריה בני כריח שדה (סס כו כז), יעקב קראו בית עד שלא נבנה, שנאמר אין זה כי אם בית אלהים (סס כח יז), אמר ליה הקב"ה חייך אתה קראתו בית עד שלא נבנה, ואני קורא אותו על שמך, שנאמר לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב (ישעיה ג ג), וכן ירמיה אמר כה אמר ה' הנני שב שבות אחלי יעקב (ירמיה ג י), (ז) ואף אסף קישט את דבריו ולא הזכיר בתרועה אלא אלהי יעקב, שנאמר הריעו לאלהי יעקב:

[ג] שאו זמרה ותנו תוף כנור נעים עם נבל. (ח) [ר' חייא בר אבא אמר] הוא נבל הוא כנור, ר' שמעון אומר נבל לעצמו וכנור לעצמו, נימין ויתירות בין זה לזה, [אמר ר' הונא בשם ר' אסי על ידי עור שאינו עבוד ועל ידי נימין

הערות ותקונים

(ד) שגו רבותינו. משנה סוטה ח' ע"ב, ירושלמי סוטה פ"א, תוספתא סוטה פ"ג, סנהדרין ק' ע"א, במ"ר פ"ט אות כ"ד: (ה) שנאמר בסאסאה בשלחה תריבנה אין לי אלא סאה כו' עד אחת לאחת למצוא השבון, הוא ג"כ בחוספתא סוטה סס, וסוטה ח' ע"ב, ובמ"ר סס, ושמוט בפסיקתא רבתי: (ו) משל למלך. מוצא בילקוט תהלים סס רמז תתל"א ומתחיל ד"א משל למה הדבר דומה למלך שהיו לו ג' אוהבים, וכן נשנה המאמר בפסיקתא רבתי סס: (ז) ואף אסף קישט את דבריו ולא הזכיר בתרועה אלא אלהי יעקב. על זה הביא המשל וסיים גם אסף אמר הריעו לאלהי יעקב. ובכ"י האחרים ובנדפס אין סדרים למאמר הזה, והמאמר וכן ירמיה יש להקדים למאמר זה: (ח) ר' חייא בר אבא אמר. הוספתי וכ"ה בכל כ"ו ובנדפס, גם בילקוט סס, וחסר גם בכ"ו. והמאמר נובע מירושלמי סוטה פ"ה ה"ו (דף כ"ה ע"ג) ושם בגי' ק"ת בסגנון אחר, ר' חייא בר אבא אמר הוא נבל הוא כנור, [ר' שמעון אמר נבל לעצמו כנור לעצמו] נימין יתרות בין זה לזה, (א"ר חיי' בר אבא) למה נקרא שמו נבל שהוא (מלבין) [מנבל] כמה מיני זמר, ר' חונה בש"ר יוסף על ידי עור שאינו עבוד, ועל ידי נימין יתרות (היה מלבין כמה מיני זמר) ע"כ. והנה בר אבא בירושלמי הוא בר אבא בחסרון האל"ף, והמלות "ר' שמעון אמר נבל לעצמו כנור לעצמו" נשמט בירושלמי, והמפרש פני משה פ"ה הוא נבל הוא כנור, מלאכה אחת לשתיהן, אלא נימין יתרות יש בין זה לזה שבכנור יותר נימין מנבל, א"ל שבנבל היו נימין יתרות, וכן בעל ק"ע כתב הוא נבל הוא כנור דדמיין להדדי בצורתן אלא דנימין יתרות היו שבנבל מנבל, והשבו שפי' יתרות מלאן יותר, אולם ז"ל ויתרות בוי"ו ומלת יתרות נרדף אל נימין שפי' חוטין, ומלת יתר פ"ה חוס כלי הנגון, ותרנוס חוס על יתר נירהון על ימא, והמלה נימא היא יונית *νεμεα*, וכאשר תראה לפנינו המאמר נימין ויתרות בין זה לזה מוסב על נבל לעצמו כנור לעצמו, ובירושלמי ר' חונה בש"ר יוסף הוא ר' סוגא בש"ר אסי שלפנינו, כי ידוע בירושלמי סוגא והונא הכל אחד, וכן ר' יוסי ור' יוסף ור' אסי הכל אחד. עיין מוצא בירושלמי דף ק' ע"א ודף ק"ג ע"א, והמאמר שלפנינו משו"ס מוצא ברס"י תהלים פ"א ג' בלי הזכרת שמו, וז"ל כנור נעים עם נבל, ר' חייא בר אבא אומר הוא נבל הוא כנור, ור' שמעון אומר נימין ויתרות שבין זה לזה, למה נקרא שמו נבל שהוא מנבל

[ויתירות], (ט) ולמה נקרא שמו נבל, שהוא מנבל כל מיני זמר, (י) אמר ר' יהודה בר' אלעאי וכמה נימין יש בכנור שבע, (יא) שנאמר שבע ביום הללתיך (תהלים קט קסד), ולימות המשיח שמונה, (יב) שנאמר למנצח על השמינית (טס יג ה), ולעתיד לבא נעשית של עשר, (יג) שנאמר עלי עשור ועלי נבל (טס טז ד):

[ד] תקעו בחודש שופר. זהו שאמר הכתוב אשרי העם יודעי תרועה ה' באור פניך יהלכון (טס פט יו), אשרי העם יודעי תרועה זה דור המדבר, שהיו חונים ונוסעים בתרועה, שנאמר והיו לך למקרא העדה ולמסע את המחנות [ותקעו בהן וגו' ואם באחת יתקעו] (נמדכ יג ד): ה' באור פניך יהלכון. שנאמר וה' הולך לפניהם יומם (שמות יג כה): (יד) דבר אחר אשרי העם יודעי תרועה. שמעברין את השנה וקובעין יום תרועה ביומו: ה' באור פניך יהלכון. (טז) אמר ר' אבהו שהקב"ה מסכים עמהם [את החשבון]: דבר אחר אשרי העם יודעי תרועה. אלו סנהדריות שיוודעין לישא וליתן בתרועתה של תורה: ה' באור פניך יהלכון. שהקב"ה מסכים עמהם [ומאיר פניהם בהלכה]. (טז) אמר ר' יוסי בן יעקב (בשם ר') [ב"ר] אידי בשם ר' אחא נפתלי איילא שלוהה (בראשית מט כה), (יז) שהם קלים במשלחתה של תורה כאיילה: הנותן אמרי שפר (טס טז), אלו דברי תורה שנתנו בתרועה ובקול שופר, [שנאמר ואת קול השופר (שמות כ יח)] לכן תקעו בחודש שופר: דבר אחר אשרי העם יודעי תרועה. (יח) אמר ר' יאשיה והלא אומות העולם כמה קרנות יש להם, כמה בוקינים

הערות ותקונים

כל מיני זמר עכ"ל, ובאזוהי כ"י ובדפוסים הראשונים בשעות נימין ויתדות: (ט) ולמה נקרא שמו נבל כהוא מנבל כל מיני זמר. בירושלמי, שהיא מלכין ז"ל מנבל כסיפוך האותיות, ובעל שלמי הנבזרים פ"ח הביא ו"ל נקרא נבל מפני שמרוב נשימותו הוא מנבל כל מיני כלי זמרה כמו שאמרו במדרש תהלים. וע"ש גם בפ"ט שם ידבר מתוכה הגב והכנור: (י) א"ר יהודה בר' אילעאי כמה נימין יש בכנור. תוספתא ערכין פ"ב, ערכין נ"ג ע"ב, תנחומא בהעלותך אות י"ב, ומתחיל ילמדנו רבינו כמה נימין היו בכנור, ובמדרש במ"ד פט"ו אות י"א, פסיקתא רבתי ריש פסקא כ"א, ובכל המקומות בשם ר' יהודה סזס: (יא) שנאמר שבע ביום הללתיך. בתנחומא ומדרש שם מובא לראי' שג' שובע שמחות את פיך (תהלים ס"ז י"א), אל תקרי שובע אלא שבע, וכן אמר דוד שבע ביום הללתיך, ועיין בגמרא ערכין ס: (יב) שג' על השמינית. בגמרא שם ורבתי שיים על נימא שמינית: (יג) שג' עלי עשור ועלי נבל. בתנחומא ובמדרש ורבתי שם מובא הכתוב כנבל עשור אזמרה לך (תהלים קמ"ד פ') ובגמרא מובא שני כתובים כאחד וע"ש בפירש"י ובמהרש"א בח"א: (יד) ד"א אשרי העם יודעי תרועה שמעברין את השנה וקובעין יום תרועה ביומו. כ"ה גם בכ"י ו', וכן הביא הרא"ש, ובכ"י האחרים ובנדפס הגי' ד"א אשרי העם יודעי תרועה אלו הסקנים שמעברין את השנה וקובעין את החדשים, ועיין פסיקתא דר"כ פסקא בחודש השלישי אשרי העם יודעי תרועה ר' אבהו פתר קרא בחמשה זקנים שהיו נכנסים לעבר את השנה כו', כל כך למה שאם עשו. בדבר הקב"ה מאיר פני ואלו ז"ל אלו ה' זקנים ונתחברו האותיות ונעשית הזקנים, ועיין בהערה ל"ו בפסיקתא שם, ובילקוט תהלים רמז ת"ס ד"ה אשרי העם יודעי תרועה מטין בלדו "מדרש" ו"ל וי"ר או פסיקתא: (טז) א"ר אבהו שהקב"ה מסכים עמהם. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ובנדפס באור פיך ר' אבהו אמר זה הקב"ה שמסכים עמהם, וכל השאר ליתא, ובילקוט תהלים רמז ת"ס אחר שהביא המאמר על אשרי העם יודעי תרועה והוא מן פסיקתא דר"כ פסקא ר"ה סיים ד"א מדבר בסנהדרין ה' באור פניך יהלכון שהקב"ה מאיר עיניהם בהלכה, נפתלי איילא שלוהה הנותן אמרי שפר אלו דברי תורה שנתנו ע"י שופר, שג' ואת קול השופר, הוא ממדרש שו"ס שלפנינו: (טז) א"ר יוסי בן יעקב בש"ר אידי בש"ר אחא. כ"ה גם בכ"י ו', ובכ"י האחרים ובנדפס א"ר יוסי בן יעקב בשם ר' אחא, והסריס הגולת "בש"ר אידי", ומנא אתי המאמר בשמם במדרש ב"ר פ"ח אות י"ו ר' יוסי נריה דרב יעקב בר אידי בשם ר' אחא הותן אמרי שפר אמרי שופר שהן משפרין אמרים שנתנו בשופר ובתרועה, ולפ"ו תקתו בפנים א"ר יוסי בן יעקב ב"ר אידי: (יז) שהם קלים במשלחתה של תורה כאיילה. כ"ה גם בכ"י ו', וכן הוסף הרא"ש, וליהא בכ"י האחרים ובנדפס: (יח) א"ר יאשיה והלא אומות העולם כמה קרנות יש להם כמה בוקינים יש להם כמה ספירין יש להם. כ"ה גם בכ"י ו', וכן הוסף הרא"ש, אבל בכ"י האחרים המאמר קטוע וכן איהא שם: א"ר יאשיה והלא אומות העולם יש להם ספק ידים אלא ישראל הם יודעים לרעות להקב"ה בשופר, והמאמר נובע מפסיקתא דר"כ פסקא בחודש השביעי (ק"ב ע"א) והנוסחא שם כמו בכ"י שלפנינו, א"ר יאשיה אשרי העם יודעי תרועה ובי אומות העולם אינם יודעים להריע, כמה קרנות יש להן, וכמה בוקינים יש להן, וכמה סלפדים

יש להם, כמה ספירין יש להם, אלא אשרי העם יודעי תרועה (יט) שיודעים לפתות בוראן בתרועה ובקול שופר: (כ) ה' באור פניך יהלכון. אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים:

[ה] (כא) תקעו בחודש שופר. באיזה חודש, בכסה, בחודש שהוא נכנס בחנו, וחגו בן יומו, וזה ראש השנה: דבר אחר תקעו בחודש שופר.

(כב) רבנן אמרו חדשו מעשיכם, שפרו מעשיכם, ואני מכסה בו את עונותיכם, שנאמר נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה (תהלים פ"ג). (כג) אמר ר' ברכיה בר אבא ואמרי לה ר' ברכיה בשם ר' אבא חדשו מעשיכם, מה השופר הזה אדם תוקע מזה ומוציא קול מזה, כך כביכול כל המקמרינים מקמרינים לפני מכם, ואני שומע מזה ומוציא מזה, הוי תקעו בחודש שופר:

[ו] (כד) כי חק לישראל הוא [משפט לאלהי יעקב]. אם אינו חק לישראל כביכול אינו משפט לאלהי יעקב, (כה) דתני ר' הושעיא נורו בית דין למטה

ואמרו היום ראש השנה, הקב"ה אומר למלאכי השרת העמידו (כו) בימה, העמידו (כז) סניגורין, העמידו (כח) ספיקטורין, שגזרו בית דין דלמטה ואמרו היום ראש השנה, נשתהו העדים מלבוא או שנמלכו בית דין לעבר השנה והעבירוהו למחר, הקב"ה אומר למלאכי השרת העבירו בימה, העבירו סניגורין, העבירו ספיקטורין, שגזרו בית דין שלמטה ואמרו למחר ראש השנה, ומה טעם כי חק לישראל הוא

הערות ותקונים

סלידים יש להם, ואלו אמר אשרי העם יודעי תרועה, אלא אשרי העם שיודעים לפתות את בוראם בתרועה, וכן נשנה במאמר בוי"ר פכ"ט אות ד', ועובא זילקוט פתח רמו תרמ"ח ופתח רמו תשפ"ג ותהלים רמו תת"ס, וסנה בהערה מ' לפסיקתא שם הארכתי בזה ופה אבוא בקצרה בקייטוס היא בל"י ודומי buccina βυζακίνη וסנה בהערות וספורות, והמלה ספירין וזכ"י ו' הדומה לכ"י שלנו הג' סלידים, כמו שהוא בפסיקתא, והעירתי שם בהערה שהמלה בכל המקומות משושבת וז"ל סלפינגם והיא יונית ἀλάπιγγα ופי' חלזורה ותרועה, וכתבתי שם במדרש שז"ט מזמור פ"א הג' ספק ידים והי' כתוב סלידים ונשתבשה המלה ע"י מעתיקים הדיוסים, ונפרדה לשתיים ספק ידים ורין לתקן סלפינגם. ועיין מ"ש בפסקא א' הערה פ"ט: (יט) שיודעים לפתות בוראן בתרועה ובקול שופר. כ"ה גס בכ"י ו', וזכ"י האחרים ונדפס אלא ישראל הם יודעים לרעות להקב"ה בשופר: (כ) ה' באור פניך יהלכון אלו עשרה ימים שבין ר"ה ליו"ט. כ"ה גס בכ"י ו', וכן הביא הרא"ש, אבל זכ"י האחרים ונדפס ד"א אשרי העם אלו ישראל שיודעים לרעות להקב"ה בראש השנה, באור פניך יהלכון זה יו"ט שהקב"ה מוחל להם ומאיר להם: (כא) תקעו בחדש שופר באיזה חודש נכנס בחדש שהוא נכנס בחנו וחגו בן יומו. כ"ה גס בכ"י ו', ויש לתקן בחדש שהוא נכנס ויש לו חג וחגו בן יומו, והמאמר טבע מפסיקתא דר"כ פסקא בחדש השביעי (קג"ב ע"ב) וע"ש בהערות שלי, וזכ"י האחרים ונדפס הג' תקעו בחדש שופר באיזה חודש נכנס שראש חודש מתכסה בו ואיזה הוא זה ראש השנה, והרא"ש בגליון הביא גי' אחרת נכנס בחדש שהוא נכנס הוי נכנס והלא כל החדשים נכנסין אלא ליום חגו והרי סיון וניסן יש בהם חג ת"ץ יום איזוהו ויום שהוא חג ואם נכנס זה ראש השנה: (כב) רבנן אמרו חדשו מעשיכם. בפסיקתא דר"כ בחדש השביעי (קג"ד ע"א) תקעו בחדש שופר, בחדש חדשו מעשיכם, שופר שפרו מעשיכם, אמר הקב"ה אם שפרתם מעשיכם לפני [הרי אני נעשה לכם כשופר הזה, מה השופר הזה מכניס בזה ומוציא בזה] אף אני עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים ומרחם אתכם, והופך לכם מדת הדין למדת הרחמים, וע"ש בהערות שלי, ובפסיקתא רבתי פל"ט א"ר זכ"י הכהן זרבי כשתטלו את השופר לתקוע חדשו מעשיכם ועשו תשובה ואפילו יש בידכם כמה עבירות אני מכסה עליכם, כמה של מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע וגו', והילקוט תהלים רמו תתל"א ד"ה נכנס בחדש שיש בו חג הסוכות ומזיין פסיקתא רבתי והוא רק על המאמר שהבאתי והוא זכ"י פל"ט, ומן ד"א בשופר הוא מן פסיקתא דר"כ בחדש השביעי, ומן בחדש שופר רבנן אמרין הוא מן שז"ט שלפניו, והרוקח ה' ר"ה סי' ר"ג, והאבודרהם סדר תפלת ר"ה (דפוס פראג דף פ"ג ע"ד) הביאו את דברי השו"ס: (כג) אמר ר' זכ"י זר אבא ואמרי לה ר' זכ"י בשם ר' אבא. כ"ה גס בכ"י ו' וכן הביא הרוקח שם בשם השו"ס, אבל זכ"י האחרים ונדפס הג' א"ר זכ"י בשם ר' אבא, והיא גי' ישרה, וזילקוט תהלים שם רמו תתל"א ר' זכ"י בשם ר' ירמי': (כד) כי חק לישראל הוא. כל המאמר מכלן עד סוף המזמור אות ו' ז' נמלא גס בכ"י ו', וכן הוסיף הרא"ש, וליהא בכ"י האחרים ונדפס: (כה) דתני ר' הושעיא. לקוח מן פסיקתא דהחדש (כ"ג ע"ב) ומובא זילקוט בא רמו ק"ץ. וילקוט תהלים רמו תתל"א בשם הפסיקתא, ועיין בפסיקתא שם הערה קל"א: (כו) בימה. מלה יונית βιμη βινן גבוה לדון זו: (כז) סניגורין. בל"י σιγγορις פי' מלמד זכות: (כח) ספיקטורין. וכ"ה גס בכ"י ו', וכן הביא הרא"ש

משפט לאלהי יעקב. ר' פנחס ור' הלכיה בשם ר' סימון אמרין מתבנסין כל מלאכי השרת אצל הקב"ה ואמרין רבונו של עולם אימתי הוא ראש השנה, והוא אומר להם אלי אתם שואלים, אני ואתם נשאל לבית דין של מטה, מה מעם כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב:

[ז] (כט) עדות ביהוסף שמו. אל תקרי שמו אלא שמו, יה שמו של הקב"ה מעיד על יוסף שלא נגע באשת פוטיפר: בצאתו על ארץ מצרים. (ל) שנו רבותינו בראש השנה יצא יוסף מבית האסורין, שנאמר הסירותי מסבל שכמו, (לא) מהו כפיו מדוד תעבורנה, מהיות משרת לשר המבחים, כמה דאת אמר והכה [בכיוור או] בדוד (ט"ז ג יד), ורבנן אמרי מדוד משעבוד מצרים, ללמדך שלא נשתעבדו בניו של יוסף במצרים, כמה דאת אמר בכור שורו הדר לו (דברים לג יז), מה בכור שור אין עושין בו עבודה, שנאמר לא תעבוד בבכור שורך (שס טו יט), אף זרעו של יוסף לא נשתעבדו במצרים, ואין דוד אלא שעבוד מצרים, שנאמר בשבתנו על סיר הבשר (שמות יו ג), (לב) ומתרגמינן על דודא דבשרא, מלמד שכשנפטרין לילך לבתיהם היו בוזים על שוקי מצרים, שנאמר זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם (במדבר י"א ט), וכתוב בשבתנו על סיר הבשר (שמות יו ג), ובני יוסף לא משתעבדין ולא יושבין על סיר הבשר, אלא היו בעלי תריסין ובעלי מלחמות, וכן הוא אומר בני אפרים נושקי רומי קשת (סנלים ע"ט), לפיכך נאמר הסירותי מסבל שכמו:

מזמור פב

[א] מזמור לאסף אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט. (א) זהו שאמר הכתוב לא תכירו פנים במשפט (דברים א יז), וכן יהושפט, ויאמר אל השופטים ראו מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי לה' ועמכם בדבר משפט (דברים י"ט ז), וכתוב כי המשפט לאלהים הוא (דברים א יז), שלא יאמרו הדיינין אנו יושבים לעצמנו בדין, אלא אמר הקב"ה לדיינין הווי יודעין כי עמכם אני יושב, שנאמר אני ה' אוהב משפט (ישעיה ס"א ח), (ב) ואם הטיית את הדין אותי אתם מטים, שנאמר וקרבתיו אליכם למשפט (מלאכי ג ט), הוי בקרב אלהים ישפוט, (ג) באמצע הדיינין, ישפוט, ומאן אלהים דיינא, שנאמר עד האלהים יבא דבר שניהם (שמות כ"ב ח):

[ב] עד מתי תשפטו עול. אתם נושאים פנים לרשעים, שנאמר ופני רשעים תשאו סלה, (ד) (רצוני) [רצונכם] לעשות דין, שפטו דל ויתום עני ורש

הערות ותקונים

הרא"פ, ונפסיקתא שס נס נפסיקתא רבתי החודש סקפטורין בהפוך האותיות, וגם הילקוט הביא סקפטורין גם הערוך ערך סקפטור הביא שס הפסיקתא סקפטורין, ועיין בפסיקתא הערה ק"ג שהעירתי ש"ל קמיוגורין ומתאימה היסד לעומת סניגורין, והבאתי רא' מן הירושלמי ר"א פ"א ה"ג (דף נ"ז ע"ג) שגשגה שס המאמר הוה, ושס בני' יעמדו סניגורין יעמדו קמיוגורין: (כט) עדות ביהוסף שמו. גם זה נמלא בכ"ו ו', וכן הוסיף הרא"פ, וליתא בכ"ו האחרים ונדפס: (ל) שנו רבותינו, בר"ה י"א יוסף מצית האסורין. עיין ר"ה י' ע"ב ו"א ע"א, וכן מובא ברש"י תהלים שס: (לא) מהו כפיו מדוד תעבורנה, מהיות משרת לשר הטבחים כד"ל והכה בכיוור או בדוד, וכן רש"י תהלים שס הביא מדוד מעבודת עבדות לבשל קדירות כדרך שאר עבדים כמו והכה בכיוור או בדוד: (לב) ומתרגמינן על דודא דבשרא. כן הוא בת"א ויב"ע:

(א) זש"ה לא תכירו. מובא בילקוט תהלים רמז תתנ"א, והליון מדרש נשמט ממקומו, ושייך על מזמור לאסף זש"ה לא תכירו, ועל המאמר הראשון מזמור לאסף כשנגלה הקב"ה על אברהם חסר הליון "תנחומא" והוא בתנחומא וארא אות ד' (דף מ"ג ע"ג): (ב) ואם הטיית את הדין אותי אתם מטים. כ"ה גם בכ"ו ו', וכן הביא הרא"פ, וככ"ה האחרים ונדפס ואם הטיית אותי אני אטא אתכם, ובילקוט שס ואם הטיית אותו אתם מטים עמכם, ז"ל ואם הטיית את הדין אותי אתם מטים: (ג) באמצע הדיינין ישפוט עד דכר שניהם. כ"ה גם בכ"ו ו', וכן הוסיף הרא"פ, וליתא בכ"ה האחרים ונדפס: (ד) ראוני לעשות

הצדיקו, (ה) תרחמו אין כתיב כאן אלא הצדיקו, הצדיקו עליו את הדין, לא בשביל שהוא יתום או עני לומר ליתן לו משל עשיר, לה' הארץ ומלואה (תהלים כד ה), ואם תקחו מן העשיר בדין ותתנו לעני, לי אתם נוהלים, ושלי אתם נותנים לו, שכל העולם שלי הוא, ואני אמרתי להעשירו, ואתם נוהלים את שלו: [ג] לא ידעו ולא יבינו. לפי שאינן יודעין לכון את הדין לפיכך העולם מתמוטט, שנאמר בהשכה יתהלכו ימוצו כל מוסרי ארץ: אני אמרתי אלהים אתם יבני עליון כולכם. מצוה אחת צויתי לאדם הראשון ולא עמד בה, ונרשתיו מנן ערן, וקנסתי עליו מיתה, שנאמר אכן כאדם תמותון (ו) וכאחד השרים תפולו, אלו שרים של מעלה, שנאמר יפקוד ה' על צבא (מרום) [המרום] במרום (ישעיה כד כא): קומה (ה') [אלהים] שפטתה הארץ. העבר את אלו ותהא בעצמך מלך ושופט, שנאמר וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו (תהלים ט ה):

מזמור פג

[א] שיר מזמור לאסף אלהים אל דמי לך אל תחרש [ואל תשקוט אל]. (א) זהו שאמר הכתוב (שומר מצוה לא ידע דבר רע) באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה (קבלה ה ד), והצדיקים אומרים להקב"ה מה תעשה, אומרים לו קים והוא קם, שוב והוא שב, שנאמר קומה ה' (נמדבר י לה), שובה ה' (שם סס נו), אמרו לו אל תישן, שנאמר עורה למה תישן ה' [הקיצה אל תזנח לנצח] (תהלים מד כד), והוא מתעורר דכתיב ויקץ כישן ה', אף דמי לך, והוא שומע, שנאמר מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים (ישעיה מד כו), וכן ישעיה אומר על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים [וגו'] ואל תתנו דמי לו עד יכונן (שם סב ו ז), הוי אלהים אל דמי לך, ואתה דומם ואנו דוממים, שנאמר ישבו לארץ ידמו (איכה ג י), תחרשתנו ה' ילחם לכם ואתם תחרישון (שמות יד יד), ולכך אף תחרש ואל תשקוט אל עד (שעושה) [שתעשה] עלבון בניך:

[ב] כי הנה אויביך יהמיון. וכן הוא אומר הוי המון עמים רבים (כהמון ים יהמו) [כהמות ימים יהמיון] (ישעיה יו יב): על עמך יערימו סוד. באין על עמך בשביל שאינן מקיימים את התורה, שנאמר סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם (תהלים כה יד): ויתיעצו על צפוניך. נמלו עצה על מזבח שלך לעקרו, הוא הוא דכתיב על ירך המזבח צפונה (ויקרא א יא), שלא נקריב לך קרבנות: אמרו לנו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד. (ב) כל זמן שישראל קיימין הוא נקרא אלהי ישראל, נעקר ישראל אלהי מי נקרא: כי נועצו לב יחדו עליך ברית יכרותו. כל מה שהן עושין ומרגישין עלינו בשבילך, שנאמר [למה רגשו גוים וגו'] על ה' ועל משיחו (תהלים כג ג):

[ג] אהלי אדום וישמעאלים [מואב והגרים נבל ועמון ועמלק פלשת עם יושבי צור גם אשור]. עשרה אומות נאמרו בפרשה זו, ללמדך שצפה דוד ברוח הקודש שאדום הרשעה עתידה להחריב את בית המקדש בכלל

הערות ותקונים

לעשות דין. תקנתי רונכס כמו שהוא בילקוט: (ה) תרחמו אין כתיב כאן אלא הצדיקו. כ"ה גם בכ"ו ו', וכן הוא בילקוט שם, וכן הוסיף הרא"פ, וליתא בכ"י האחרים ונגדפס: (ו) וכאחד השרים תפולו אלו שרים של מעלה. לזה כוון רש"י תהלים פ"ג ז' ומדרש אגדה כאחד השרים של מעלה שנאמר יפקוד ה' על צבא המרום במרום:

(א) זש"ה שומר מצוה. מוצא בילקוט תהלים רמז תתל"ב בשם המדרש, והסגרתו המלות שומר מצוה לא ידע דבר רע, כי מיותרים הם, ועיקר הדרש על הכתוב באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה, והכתוב שומר מצוה הוא מאוחר להכתוב באשר דבר מלך שלטון: (ב) כל זמן שישראל קיימין כו'. רש"י תהלים פ"ג ו' הביא וז"ל עליך ברית יכרותו, ברית זו אינה אלא עליך להסכיח את שמך שאתה קרוי אלהי ישראל ומאחר שלא יזכר ישראל אף שמך הגדול אינו מזכר, כך מלאתי: (ג) אהלי אדום וישמעאלים. מכאן עד סוף המזמור הוא גם בכ"ו ו', וכן הוסיף הרא"פ, וליתא בכ"י האחרים ונגדפס: ישובו

עשרה אומות, וקידם וקיללם בקללת מדינים וסיסרא ועורב וזאב וזבחה וצלמונע שבאו לירש ארץ ישראל ואבדו, שנאמר אשר אמרו נירשה לנו את נאות אלהים, ועמד עוד וקיללם בעשר קללות אחרות, אלהי שיתמו כנגלגל, כדבר המתנגלגל ממקום גבוה, כקש לפני רוח, שאין לו מעמד, כאש תבער יער, שהוא מוצא עצים לשרוף, וכלהבה תלהט הרים, בזמן הקציר, כן תרדפם בסערך ובסופתך תבהלם, כסערה בלב ים וכסופה במדבר, מלא פניהם קלון, כמי שמתבייש ברבים על עבירות משוקעות שבידו, ויבקשו שמך ה' ולא תמצא להם, כדכתיב (ד) ישועו ואין מושיע (א) [על] ה' ולא ענם (תהלים יח מז), יבושו ויבהלו עדי עד, ביום הדין, ויחפרו מעבודה זרה שבידם, ויאבדו בגיהנם, וידעו כי אתה שמך ה' לבדך, כדכתיב ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד (יזכיר יד ט):

מזמור פד

[א] למנצה על הגתית לבני קרח מזמור. (א) זהו שאמר הכתוב ואבוס עמים באפי [וגו' ואוריד לארץ נצחם] (ישעיה סג ו), מה עלינו לומר, חסדי ה' אזכיר (שס טז ז), כל מי שרואה את הגת הזו הוא נותן נצחון, ישעיה ראה אותו ואמר [ובנדיך כדורך בגת וגו'] חסדי ה' אזכיר (שס טז ז), דוד ראה אותו (ב) ואמר עליה (מזמור על הגתית) [למנצה על הגתית מזמור (תהלים ח ה)], ראה אותו אסף אמר עליה למנצה על הגתית לאסף (שס פא ה), בני קרח ראו אותה ואמרו למנצה על הגתית לבני קרח: מה ידירות משכנותיך. מה ידירות יש בהם שבשבילן אתה עושה את הגת הזו, שכל מי שפשט ידו בבית המקדש, הקב"ה עתיד ליתנו בתוך הגת, וכן הוא אומר קול שאון מעיר קול מהיכל קול ה' משלם גמול לאויביו (ישעיה סו ו), קול שאון ממה שעשו בעירו, קול מהיכל ממה שעשו בהיכלו, הוי מה ידירות משכנותיך: (ג) בית המקדש נקרא ידיד, ומי שבנאו נקרא ידיד, שנאמר [ויקרא את] שמו ידידה (ש"ב יב כט), ומי שנבראו בחלקו נקרא ידיד, שנאמר לבנימן אמר ידיד ה' (דברים לג יב), וכן דוד הוא אומר למען יחלצון ידידך (תהלים ס ז):

[ב] נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות (בית) ה'. ולא משל עכשיו, אלא משהיו ישראל בים נתאוו לבית המקדש, שנאמר נחית בחסדך עם זו גאלת [וגו' אל נוה קדשך] (שמות טו יג), תביאמו ותשמעמו [וגו'] (שס טז ז): [גם צפור מצאה בית]. (ד) אמרו ישראל עד מתי יהיו שונאין אותנו ואומרים כצפור נודדת (מקנה) [מן קנה] בן איש נודד ממקומו (משלי כו ח), וכן הוא אומר נודי הרכם צפור (תהלים יא ה), לא אמר כיונה, אלא כצפור, היונה היו נוטלין גזוליה והיא חוזרת למקומה, שנאמר כיונה פותה אין לב (סו טז ז), אבל הצפור הזה אינו כן, אלא ילדה במקומה, וכשנוטלין גזוליה אינה חוזרת למקומה, כך משלו הרשעים הקב"ה וישראל כצפור, אמר להם גם צפור מצאה בית ודרור קן לה:

[ג] אשרי יושבי ביתך עוד יהללך סלה. (ה) אמר ר' יהושע בן לוי כל מי שהוא נכנס לבתי כנסיות ובתי מדרשות, זוכה ונכנס בבתי כנסיות ובבתי

ה ערות ות קונים

(ד) ישועו ואין מושיע אל ה' ולא ענם. כס"ב כ"ב מ"ב כתיב ישעו ואין מושיע אל ה' ולא ענם, ובתהלים טס כתיב על ה':

(א) זש"ה ואבוס עמים באפי. מוצא צילקוט תהלים רמו תהל"ג כסס המדרש: (ב) ואמר עליה מזמור על הגתית. תקנתי למנצה על הגתית מזמור, והוא תהלים ח' א', וכן הוא בטעות ככ"י האחרים ובגמפס, והילקוט השמיט זה, וג' פסוקים נגאלה אשר נאמר בהם הגתית (תהלים ח' א' פ"א א' פ"ד א') ובכלם נאמר בהם למנצה: (ג) בית המקדש נקרא ידיד. עיין מנחות כ"ג ע"ב: (ד) אמרו ישראל עד מתי יהיו שונאים אותנו. צילקוט הגי' אמרו ישראל עד מתי יהיו אויביו חרפים אותנו, וברא"פ הביא הגי' עד מתי יהיו שונאין רודפין אותנו, ולזה המאמר כוון רש"י תהלים פ"ד ד' גם נאמר מנאסה בית, מדרש אנדה כצמיו מדבר והאפור היא כנסת ישראל: (ה) אריב"ל כל מי שהוא נכנס לבתי כנסיות כו', שנאמר

מדרשים לעולם הבא, שנאמר אשרי יושבי ביתך (ו) עוד יהללוך מלה: (ז) אשרי אדם עו לו בך. (ח) יכול לכל, תלמוד לומר מסלות בלבבם: עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו. עמק הבכא זו גיהנם, (ט) אמר ר' אלעזר דהוא קמלא בהון: (י) מעין ישיתוהו. שהדמעות שלהן נמשכות כמעין: גם ברכות יעשה מורה. אמר ר' יוחנן קילוסו של הקב"ה עולה מן גיהנם יותר מן גן עדן, שכל מי שהוא למעלה מחבירו מקלם להקב"ה ואמר אשרי שאני למעלה מזה שהוא נתון תחתיו, וכן כל אחד ואחד מקלם להקב"ה שהוא למעלה מחבירו, שנאמר גם ברכות יעשה מורה, אמר ר' יוחנן מה הן אומרים, (יא) יפה לימדת, יפה הורית, ולא שמענו:

[ד] (יב) ילכו מחיל אל חיל. (יג) [כך למדונו רבותינו כל היוצא מבית הכנסת ונכנס לבית המדרש, עליו הכתוב אומר ילכו מחיל אל חיל], ולא עוד אלא שזוכה ומקבל פני השכינה, שנאמר יראה אל אלהים בציון: דבר אחר ילכו מחיל אל חיל. (יד) אמר ר' יונה בשם ר' לוי תלמידי חכמים אין להם מנוחה לעסוק בתורה אפילו לעולם הבא, שנאמר ילכו מחיל אל חיל, עד איכן, אמר ר' פנחס הכהן מבלל שאחרים מקמרגין: ה' אלהים צבאות שמעה תפלתי. (טו) אמר ר' לוי אניסמרון זה נתן משה ליהודה, [שנאמר וזאת ליהודה ויאמר שמע ה' קול יהודה (דברים לג ו)], לפיכך ה' אלהים צבאות שמעה תפלתי, וכן הוא אומר הטה ה' אזנך ענני (תהלים פו ה):

מזמור פה

[א] למנצח לבני קרה מזמור רצית ה' ארצך שבת שבות יעקב. (א) זהו שאמר הכתוב ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד עיני ה' אלהיך בה (דברים יא יג), (ב) בה הופך ומתהפך ומסתכל ונותן עיניו בה, עד זמן שתתציה

הערות ותקונים

שנאמר אשרי יושבי וגו'. כן הוא גם בכ"ו ו', וכן הוסיף הרא"ש, וליחא בכ"י האחרים ונדפסם: (ו) עוד יהללוך סלה. עיין סנהדרין דף ז"א ע"ב מאמר אחר בשמו אריב"ל מנין לתחיית המתים מן התורה אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה, היללוך לא נאמר אלא יהללוך, ואריב"ל כל האומר שירה צעורה וזכה ואומרה לעולם צ"ב שנאמר אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה: (ז) אשרי אדם עו לו בך. מובא בילקוט תהלים רמז תל"ג בשם המדרש: (ח) יכול לכל ת"ל מסלות בלבבם. וי"ר ריש פ"ז, איכה רבה פ' סז ס"ה לקויו, וס"ה הגי' ת"ל מסלות בלבבם אלו דשנילין דלורייתא כבישין בלבבון, ודורש מסלות בלבבם על למוד התורה עד שהם כבושים בלב כמו המסלה: (ט) א"ר אלעזר דהוא קמלא בהון. בכ"י האחרים ונדפסם דהוא קמלא להון, ואין להם מובן, והילקוט השמים זה, ועיין עירובין י"ט ע"א וברש"י תהלים שם: (י) מעין ישיתוהו שהדמעות שלהן נמשכות כמעין. עיין שמ"ר פ"ז אות ד' מהו מעין ישיתוהו שמורדין דמעוהו כמעוהו עד שמנגנין את גיהנם דמעוהו ומהם הקילוס עולה, שנאמר גם ברכות יעשה מורה: (יא) יפה לימדת יפה הורית ולא שמענו. בשמ"ר שם מה הם אומרים א"ר יוחנן יפה אמרת יפה דנת יפה סהרת יפה שמחת יפה חייבת יפה למדת יפה הורית. ועיין ברש"י תהלים: (יב) ילכו מחיל אל חיל. מכאן עד ד"א ילכו מחיל אל חיל מנאם גם בכ"י ו', וכן הוסיף הרא"ש, וליחא בכ"י האחרים ונדפסם: (יג) כך למדונו רבותינו. עיין ברכות ס"ד ע"א א"ר לוי בר חייה הו"א מבית הכנסת ונכנס לבית המדרש ועוסק בתורה זוכה ומקבל פני שכינה שנאמר ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון: (יד) א"ר יונה בשם ר' לוי תלמידי חכמים אין להם מנוחה. כ"ה גם בכ"י ו', וכן הביא הרא"ש, ובכ"י האחרים ונדפסם אין נחת רוח לחזרים לעתיד לבא עד היכן א"ר פנחס עד יראה אל אלהים בציון. והילקוט הביא ב' נוסחאות יחד, וז"ל א"ר יונה אין נחת רוח לחזרים לע"ל עד היכן א"ר פנחס עד יראה אל אלהים בציון דא"ר פנחס הכהן מבלל דאחרים מקמרגין, ובירושלמי שביעית סוף פ"ד ר' יונה בש"ר חייה בר אשי עתידין הן חזירין להתייגע מבתי כנסיות לבתי עדרשות מ"ס ולכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון: (טו) א"ר לוי אניסמרון זה נתן משה ליהודה. עיין לעיל מזמור כ"ז אות ד' ובהערה ל"ט:

(א) זש"ה ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה. מובא בילקוט רמז תל"ג בשם המדרש: (ב) בה הופך ומתהפך

מעשיה להקב"ה והמצות שנצטוו ישראל עליה, אם הוציאו המעשרות, ועשו את השמימים והיובלים, וכל מצות שנצטוו בה, אותה שעה מרצה מעשיה להקב"ה, (ג) וכן הוא אומר אז תרצה הארץ את שבתותיה (ויקרא כו לד), לפיכך רצית ה' ארצך:

[ב] (ד) נשאת עון עמך. מי נושא עון, הארץ אשר הם יושבים עליה, שנאמר העם היושב בה נושא עון (ישעיה לג כד), הרי החיים, המתים מניין, שנאמר וכפר אדמתו עמו (דברים לג מג), מי מכפר על עמו, אדמתו, אשריהם יושבי ארץ ישראל שאין להם חמא ועון לא בחיים ולא במתים, וכן הוא אומר נשאת עון עמך, וכתוב מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע (מזכר י יח):

[ג] (ה) אספת כל עברתך השיבות מחרון אפך. וכן יחזקאל אמר והנחתי חמתי (יחזקאל ט יג), וכן הושע אמר ארפא משובתם וגו' (הושע יד ט), אמרו בני קרח עד מתי אתם אומרים שובו בנים שובבים (ירמיה ג יד), (ו) ישראל אומרים לך שוב אתה בתחלה, שנאמר שובה ה' עד מתי (תהלים ס יג), ואתה אומר לא כי אלא שובה ישראל בתחלה, לא אתה תשוב לעצמך, ולא אנו נשוב לעצמנו, אלא שנינו כאחד, שנאמר שובנו אלהי ישענו (פסוק ט), מה אתה אומר הלעולם תאנף בנו, אם אנו עושין תשובה אין אתה מקבלנו: הלא אתה תשוב תחינו, כשם שאמר יחזקאל (הנני) [הנה אני] פותח את קברותיכם [וגו'] (יחזקאל לו יב), וכתוב ונתתי רוחי בכם וחייתם (שם טז יד):

מזמור פו

[א] (א) תפלה לדוד המה (אלהי) [ה'] אונך ענני. אמר ר' לוי (ב) אניסמרון זה נתן משה ליהודה בשעה שביקש ליפטר מן העולם, (ג) שנאמר וזאת ליהודה [ויאמר שמע ה' קול יהודה] [דברים לג ז], לפיכך המה (אלהי) [ה'] אונך ענני: שמרה נפשי כי חסיד אני. (ד) הקב"ה נקרא חסיד, שנאמר כי חסיד אני נאם ה' (ירמיה ג יב), ודוד קרא עצמו חסיד, (ה) אמר ר' אבא בשם ר' אלכסנדר כל מי ששומע קללתו ושותק, וספוקה בידו למחות, נעשה שותף להקב"ה, שכן שומע שמחפרים לפניו אומות העולם ושותק, (ו) ודוד היה שומע קללתו ושותק, לפיכך אמר שמרה נפשי כי חסיד אני:

הערות ותקונים

ומתהפך. בכ"י האחרים ובנדפס הקב"ה סוף ומתהפך: (ג) וכה"א אז תרצה הארץ את שבתותיה. ובכ"י ב' ד' ה' ז' נמנא פה הוספה, ומפני כן ישראל נחלין מיד שכן הוא אומר (לכלות) [למלאות] דבר ה' (מפי) [בפי] ירמיה עד רצתה הארץ את שבתותיה (ד"ב ל"ו כ"א), ואומר העיר ה' את רוח כורש וגו' (שם ט"ז) לכך רצית ה' ארצך וזה ליתא בכ"י א' ג' ו' ה' ובנדפס: (ד) נשאת עון עמך מי נושא עון הארץ אשר הם יושבים עליה, שנאמר העם היושב בה נושא עון. כ"ה גם בכ"י ו', וכן הוסיף הרמ"פ, וכן הוא בילקוט שם, וחסר בכ"י האחרים ובנדפס: (ה) אספת כל עברתך. מובא בילקוט תהלים רמז תתל"ד, והציון מרמז שלפניו מוסב גם על זה, והסיום שם א"ר תנחומא הוא מגמרה תענית ז' ע"ב וספר הציון: (ו) ישראל אומרים לך שוב אתה בתחלה. עיין איכה רבה פ"ה אות כ"א: (א) תפלה לדוד. מובא בילקוט תהלים רמז תתל"ד בשם המדרש: (ב) אניסמרון. נשנה לעיל סוף מזמור פ"ד, ועיין לעיל מזמור כ"ז אות ד' הערה ל"ט: (ג) שנאמר וזאת ליהודה וגו'. בכ"י ב' ד' ה' ז' נוסף אחר זה לפי שאין מלכותו קיימת, וכן דוד אמר (בקרתי ענני אלהי לדין) (תהלים ד' ז') ((הט"ה ה' אונך ענני) (שם פ"ו א')) וכן חזקיה אמר הט"ה [ה'] אונך (ישעיה ל"ו י"ו) וכן דניאל אומר [הט"ה אלהי אונך] (דניאל ט' י"ה) כל מי שעמד משפט זה פתח בלשון הזה: (ד) הקב"ה נקרא חסיד כו'. מובא ברש"י על אבות דף כ"ט ע"א בשם השו"ס: (ה) א"ר אבא בשם ר' אלכסנדר. לעיל מזמור ט"ז אות י"א מובא בשם ר' אלכסנדר לביד, והאמר שם קטוע, ובילקוט שם רמז תתל"ד הביא הגי' רבי אבא ורבי אחא בשם ר' אלכסנדר: (ו) ודוד היה שומע קללתו ושותק לפיכך אמר שמרה נפשי כי חסיד אני. בכ"י ב' ד' ה' ז' היה שומע קללתו של שמעי בן גרא וספוק בידו למחות ושותק. ולזה

[ב] (ז) חנני ה' כי אליך אקרא כל היום. וכי אפשר לו לאדם להתפלל כל היום, (ח) אלא העולם הזה שהוא יום לאומות העולם, ולילה לישראל, הוי חנני ה' כי אליך אקרא כל היום: שמה נפש עבדך כי אליך ה' נפשי אשא. בר קפרא אמר אם יש לו לאדם עבד בתוך ביתו, אם אומר לו (ט) אני לוקח לך בנך, מיד משמחו, מה בשר ודם אומר לעבדו כן כדוי לשמחו, אנו שעבדיך אנהנו ואתה חי וקים, על אחת כמה וכמה, הוי שמה נפש עבדך: (י) כי אתה ה' טוב וסלח [ורב חסד]. אמר ר' פנחס הכהן כף מאזנים מעויין הוא, כאן עוונות, כאן זכויות, מה הקב"ה עושה, חוטף שמר אחד מן החובות, ומטה אותן לכף זכות, שנאמר מי אל כמוך נושא עון (מייס ז יח):

[ג] אין כמוך באלהים ה' ואין כמעשיך. (יא) מלך בשר ודם בונה תחלה את התחתונים, ואחר כך את העליונים, אבל הקב"ה אינו כן, אלא בתחלה את העליונים, ואחר כך את התחתונים, שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (בראשית א ה), בשר ודם אין צורתו עושה צורה, אבל צורתו של הקב"ה עושה צורה, שנאמר ישרצו המים שרץ נפש חיה (סס טס כ), ואדם צורתו של הקב"ה ועושה צורה, ושמים וארץ צורתו של הקב"ה, שנאמר אלה תולדות השמים והארץ בהבראם (סס נ ד), הוי אין כמוך באלהים ה' ואין כמעשיך:

[ד] כל ניום אשר עשית יבואו וישתחוו לפניך ה'. (יב) בעיין ולא בעיין תבירו קדל: ויכבדו לשמך. למה כי גדול אתה ועושה נפלאות. (יג) אמר ר' תנחום בשר ודם מקלסין אותו בפניו, ומקלסין איפרכין עמו, למה שהן מקלסין עמו בקילוסו, והן נוטלין עמו במשאו, אבל הקב"ה אינו כן, אין אדם נושא עמו במשאו, תדע לך שהוא כן (יד) ר' חנינא ור' יוחנן אמרו בשני נבראו

ה ערות ותקונים

ולזה המאמר כוון רש"י (תהלים פ"ו ז') כי חסיד אני שאני שומע גדופי וחרפתי ויכולת זידי להקס ואני שותק כך היא באגדת תילים עכ"ל: (ז) חנני ה'. מובא בילקוט תהלים רמו תתל"ה בשם המדרש: (ח) אלא העולם הזה שהוא יום לאומות העולם וליה לישראל. לזה כוון רש"י (תהלים פ"ו ז') כל היום, כל הגלות שהוא יום לרשעים ולילה לדיקים, כך מפורש באגדת תילים עכ"ל: (ט) אני לוקח לך בנך. בילקוט שם הוסף, מן האיסורים והמלה מורגלת במדרשים והיא כמו קליוז ביוני καταλασσει פי' שוק (מארכקט), ובילקוט שם אינו משמחו הוא בלשון בתמי: (י) כי אתה ה' טוב וסלח [ורב חסד], א"ר פנחס הכהן כף מאזנים משוין הוא. כ"ה נס ככ"ו ו', אבל ככ"י האחרים ובגדפס הגי' א"ר פנחס הכהן כף מאזנים משוין, כאן עונות, וכאן זכויות, מה הקב"ה עושה חוטף שמר אחד מהחובות ומיד הוא מטס לכף זכות, שנאמר ויס אליו חסד (בראשית ל"ט כ"א), ורבנן אמרי מסייע לכף עוטה ומעלה ומיד הזכויות מכריעות שנאמר מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע, אולם במזמור ל' אות ד' גי' אחרת: ר' אלעזר ור' יוסי בר חנינא, ר' אלעזר אמר כף מעויין הוא, כף עונות וכף זכויות, ונה הקב"ה עושה מטס כלפי חסד שנאמר ולך ה' חסד (תהלים ס"ב י"ג), ור' יוסי בר חנינא אמר מה הקב"ה עושה חוטף שמר מן העונות שהן בכף ומיד הזכויות מכריעות, וכ"ה א"ר פי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע, וכ"ה בפסיקתא פסקא סליחות (קס"ז ע"א) וע"ש בהערות שלי, וראיתי בילקוט תהלים שם רמו תתל"ה שהיה לו גי' אחרת במדרש וז"ל: אמר ר' פנחס הכהן בר חמא למה הוא טוב שהוא סולח, למה הוא סולח שהוא טוב, ורב חסד לכל קוראין. ר' אלעזר ור' יוסי בר חנינא, ר' אלעזר אומר כף מעוינת עונות מכאן זכויות מכאן, מה סק"ה עושה, חוטף אחת מן החובות ומטה אותו לכף זכות, שנאמר מי אל כמוך נושא עון, אין ספק שנשמש בילקוט שורה שלמה וכנ"ל מה הקב"ה עושה [מטה כלפי חסד, שנאמר ולך ה' חסד, ור' יוסי בר חנינא אמר מה הקב"ה עושה] חוטף אחת ט', והשמים המעתיק מן עושה עד עושה. ולפי' הגי' שלו חסד לפניו מאמר מר' פנחס, ומתאים לכוון עם מזמור ל': (יא) מלך ב"ו בונה תחלה את התחתונים. מילתא מסכתא דשירחא פ"ח, ושם הוא נרחבה, ועיין ב"ר פי"ב אות י"ב וב"ר פי"ז אות א', והילקוט בתהלים שם ערב יחד דברי הב"ר וכו': (יב) בעיין ולא בעיין תבירו קדל. בין רז"ס ובין אינ"ס רז"ס שבוירי שרף, תרג' שזר תנר, וכן עורף תר' קדל, ובעל זית רענן כתב בעיין ולא בעיין, פי' רז"ס ויבין לא רז"ס קשי עורף גריבין להשתחוות להקב"ה: (יג) א"ר תנחום ב"ו מקלסין אותו כו'. עיין ב"ר פי"א אות ג' רבי תנחומא פתח כי גדול אתה ועושה נפלאות כו', בטהג שנעולם מלך ב"ו מתקלס במדינה וגדולי המדינה מתקלסין עמו שנושאין עמו במשאו כו': (יד) ר' חנינא ור' יוחנן אמרו בשני נבראו המלאכים

המלאכים, כדי שלא יאמרו אומות העולם, מיכאל היה עומד מן הצפון, וגבריאל מן הדרום, והן מותחין עמו את השמים:

[ח] (טו) הורני ה' דרכך. אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם אם ראיתי (טז) יוצא מן הדרך, (יז) קשמני בשבילך, הוי הורני ה' דרכך.

אמר ר' יצחק, אית דאמרי לה בשם ר' חנינא בר אבהו, (יח) אדם יש לו פרות, אחת חורשת, ואחת אינה חורשת, ורוצה שתחרוש, מה עושה, נוטל העול מעל שתיהן, ועושה אותה שאינה חורשת שתחרוש, מה דבר שאינה מבקשת לקבל עול, אתה (אותה) [עושה] לה בעל כרחך, ומדריך אותה להיכן שהוא מבקש, ויצר הרע אין אתה מדריך אותו, הוי הורני ה' דרכך:

[ו] אורך [ה' אלהי] בכל [לבי] [לבבי]. ביצר טוב וביצר הרע, (יט) שלא יהא בהם עקב. (כ) אמר ר' אחא מהו הצלת נפשי משאול תחתיה,

(כא) ר' יודן אמר דרכן של מנאפים נתון בעמקה של שאול, (כב) ר' ברכיה בשם ר' יצחק אמר כי חסדך גדול עלי והצלת נפשי משאול תחתיה:

[ז] (כג) אלהים ודים קמו עלי ועדת עריצים בקשו נפשי. [זה דואג ואחיתופל: ולא שמוך לנגדם. לא נזכרת מה שאמרת לשמואל קום משחהו

כי זה הוא (ש"א טו יב):] ואתה ה' אל רחום וחנון [ארך אפים ורב חסד ואמת].

(כד) אמר ר' שמואל בר נחמני מאריך רוחו עם הרשעים, וחוזר וגובה מהם, ומאריך רוחו עם הצדיקים, ומשפיע להם טובה ושלום: אמר ר' אחא בשם ר'

תנחום בר חייא מאריך רוחו (כה) [עד שלא יגבה, אבל אם התחיל לגבות הוא גובה, וכשמאריך רוחו] הוא מרחיק את האף, שנאמר באים מארץ מרחק

הערות ותקונים

המלאכים כדי שלא יאמרו או"ה מיכאל היה עומד מן הצפון כו'. כ"ה גם ככ"ו ו', וכן הוסיף הרא"ש, אבל ככ"ו האחרים ובנדפס הגי' ר' חנינא ור' יוחנן אמרו בשני נבראו המלאכים בזמור למעלה, והשאר חסר, וכוונתו לזמור כ"ד, וגם בזמור ק"ד איתא ר' יוחנן אמר בשני נבראו המלאכים וכו' בזמור של מעלה. והנה ככ"ו שלפנינו גם ככ"ו ו' המאמר קטוע, וז"ל ר' חנינא ור' יוחנן [ר' יוחנן אמר] בשני נבראו המלאכים [ר' חנינא אמר בחמישי נבראו המלאכים ר' לוליאל בר סבירין אמר בשם ר' יצחק בין על דעתו דר' חנינא ובין על דעתיה דר' יוחנן הכל מודים שלא נברא ביום ראשון כלום] כדי שלא יאמרו מיכאל היה עומד מן הצפון וגבריאל מן הדרום כו', כמו שהוא בב"ר פ"א אות ג' ופ"ג אות ח', ועיין מה שכתבתי בתחומא ריש בראשית הערה א' ושם הרחבתי לדבר מזה, ובמדרש שם מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע וגבריאל בלפוט, ועיין בתחומא שם הערה ה': (טו) הורני ה' דרכך. מוצא בילקוט תהלים רמז תתל"ו בשם המדרש: (טז) יוצא מן הדרך. מדרך הסוב והסגר: (יז) קשמני בשבילך. בילקוט סני לשבילך: (יח) אדם יש לו פרות. כ"ה גם ככ"ו ו' ובילקוט, אבל ככ"ו האחרים ובנדפס הגי' משל למה הדבר דומה לאדם אחד שהיו לו שתי פרות: (יט) שלא יהא בהם עקב. ככ"ו האחרים ובנדפס שלא יהא בהם עקב, ויהיה מלשון בא בעקפין לשון ערמה, ובילקוט שם שלא יהו' לבי נוקף: (כ) א"ר אחא. כ"ה גם ככ"ו ו', ובילקוט, אבל ככ"ו האחרים ובנדפס א"ר חייא: (כא) ר' יודן אמר דרכן של מנאפים. לזה כוון רש"י תהלים פ"ו ו' משאול תחתיה, דרך המנאפים ליתן בעמקה של שאול ומשם הצלתי שאמר לי נתן הגביה גם ה' העביר חטאתך (ש"ב י"ג י"ג) עכ"ל: (כב) ר' ברכיה בש"ר יצחק אמר כי חסדך גדול עלי והצלת נפשי משאול תחתיה. כ"ה גם ככ"ו ו', וכן הוסיף הרא"ש, וזה ליתא ככ"ו האחרים ובנדפס, ושם הגי' הוי כי חסדך גדול עלי והצלת נפשי משאול, ובילקוט הגי' ר' ברכיה בש"ר יצחק כי חסדך גדול עלי שהצלתי מדרכן של מנאפין: (כג) אלהים ודים קמו עלי וגו' זה דואג ואחיתופל כו'. הוסיפתי כמו שהוא בכ"ו ב' ד' ה' ו' וכן בילקוט רמז תתל"ו ושם לפנינו גם בנדפס, וגם היה כן לפני רש"י שהביא צפ"י תהלים פ"ו י"ד ודים קמו עלי, דואג ואחיתופל ולא שמוך לנגדם, לא זכרו אשר ראו שמנחמי שמואל על פיך ע"כ: (כד) א"ר שמואל בר נחמני. עיין פסיקתא שובה (קס"א ע"ב) ושם הוא בשם ר' אחא, אבל בירושלמי תענית פ"ב ה"א (דף ס"ה ע"ב) הוא כמו לפנינו, ובירושלמי איתא ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן, ובפסיקתא ר' שמואל בש"ר יוחנן, ובילקוט תהלים רמז תתל"ו ד"ה ואתה ה' אל רחום וחנון [ארך אפים ורב חסד ואמת] הביא המאמר מפסיקתא וחסר ס'יון: (כד) עד שלא יגבה אבל אם התחיל לגבות. הוסיפתי כמו שהוא בכ"ו האחרים, גם ככ"ו

[מקצה השמים] ה' וכלי זעמו (ישעיהו יג ט), (כו) משל למלך שהיו לו שני לגיונות רעים, וכל מדינה שמרדה בו משלחן והולכין ומחריבין אותה, מה עשה המלך, הרחיק אותן ממנו, ואומר מרחיק אני אותן כדי שלא יהא מחבלין את המדינות, (כו) אמר ר' ברכיה בשם ר' לוי כך מלאך שהוא ממונה על האף רחוק הוא, שנאמר באים מארץ מרחק, אמר הקב"ה אם כעסתי על בניי עד שהאף בא לכלות, הן באים (כח) ונכפפים לי, ואני מקבלן ותוהא אני כביכול, (כט) אמר ר' יצחק יפתח ה' לך את אוצרו הטוב (דברים כח יג), עד שהוא פותח, עד שהוא נודד כביכול תוהא ארך אפים:

[ח] פנה אלי והנני. אמר דוד רבונו של עולם תפנה מכל עסקך ופנה אלי: (ל) עשה עמי אות לטובה. באחיתופל: כי אתה ה' עזרתני. בחושי הארכי: ונחמתני. בנתן הנביא, כשאמר גם ה' העביר חטאתך לא תמות (ס"ג יג): דבר אחר עשה עמי אות לטובה: (לא) ביעקב נאמר הפסוק הזה, אמר יעקב עשה עמי אות לטובה, זה עשו ואלופיו: כי אתה ה' עזרתני. ברחל: (לב) ונחמתני. ביוסף: (לג) דבר אחר [עשה עמי אות לטובה]. מדבר בישראל (לד) בשעה שהיה לשון של זהורית נתלה על פתח ההיכל מתלבן היו יודעין שנשמעה תפלתם, שהיו אומות העולם אומרים אינו נמחל להם: כי אתה ה' עזרתני. בראש השנה: ונחמתני. ביום הכפורים, שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם (ויקרא טו ז):

מזמור פז

[א] לבני קרח מזמור שיר יסודתו בהררי קדש, אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב. (א) אוהב הקב"ה שערים המצויינים בהלכה יותר מכל

הערות ותקונים

ו' השזה תמיד עם כ"י שלטו, וכן נדפס, והמעתיק השמיט מן רוחו עד רוחו: (כו) משל למלך שהיו לו לגיונות רעים. נשנה לעיל במזמור ה' אות ו' ושם קטע הסופר וכתב משל למלך שהיה לו שני לגיונים קשים במזמור תפלה לדוד, והוא המאמר שלפניו, וזילקוט תהלים שם רמו תתל"ו מובא כל המאמר כמו שז"ל בפסיקתא ובירושלמי וק"ה בסגנון אחר: (כו) א"ר ברכיה בשם ר' לוי כו'. הוא ג"כ במזמור ה' שם: (כח) ונכפפים לי. ככ"י האחרים הן באין כניסין, ונדפוסים הראשונים כניסין, ונדפוסים אחרונים כניסין. ונראה שז"ל הם באים כניסין, ונכפפים הם באים ונכפפים אותי: (כט) א"ר יצחק יפתח ה' לך את אוצרו הטוב עד שהוא פותח עד שהוא נודד כביכול תוהא ארך אפים. כ"ה גם ככ"י ו', וכן הוסיף הרא"ש והביא עד שהוא נודד במקום נודד, וליתא ככ"י האחרים ונדפס. ולדעתי המאמר נשתבש והוא הוא המאמר מר' יצחק בירושלמי שם ובפסיקתא שם, א"ר יצחק ולא עוד אלא שנעל בפניהם הה"ד פתח ה' את אוצרו ויולא את כלי זעמו (ירמיהו נ' כ"ה), עד דו פתח עד דו טרק רחמיו קריבין, ובפסיקתא עד דהוא פתח עד דהוא טריד רחמיו קריבין, סי' טרק או טריד סגירה וסתומה, עיין בפסיקתא שם בהערה ק', לכן יש לתקן גם לפניו א"ר יצחק ולא עוד אלא שנעל בפניהם, שנאמר פתח ה' את אוצרו, ובטעות נתחלף בפסוק יפתח ה' לך את אוצרו הטוב, וגם ז"ל עד שהוא פתח עד שהוא טריד במקום נודד, ופי' תוהא מתחרט: (ל) עשה עמי אות לטובה באחיתופל. מובא זילקוט שם וחסר הניין: (לא) ביעקב נאמר הפסוק הזה אמר יעקב עשה עמי אות לטובה זה עשו ואלופיו. כ"ה גם ככ"י ו', ובכ"י האחרים ונדפס ביעקב נאמר הפסוק הזה עשה עמי בעשו ואלופיו יש לתקן כמו בלבן: (לג) ד"א מדבר בישראל. לפני זה נמלא זילקוט חספה ד"א עזרתני במלחמות, ונחמתני בברכת אבליים, שנאמר וירא אלהים אל יעקב [עוד צבואו מפתן ארס] ויברך אותו (בראשית ל"ה ט'). וזה הוסיף מז"ר ריש פס"ב והכוונה בברכת אבליים כדרשתם במדרש סוף פס"א ויברך אותו ברכת אבליים ברטו, וכן תשוב תראה בסדר"א סוף פס"ג עשה עמי אות לטובה ויראו שוגאי ויבשו כי אתה ה' עזרתני ונחמתני, עזרתני ממלחמות אבשלום, ונחמתני על אבלי: (לד) בשעה שהיה לשון של זהורית נתלה על פתח ההיכל. עיין יומא ל"ט ע"ב ת"ר ארבעים שנה קודם חורבן הבית לא היה לשון של זהורית מלבין, ונמנר ר"ה ל"א ע"ב בראשונה היו קושרין לשון של זהורית על פתח אולם מבחוץ הלבין היו שממין לא הלבין היו ענבין:

(א) אוהב הקב"ה שערים המצויינים בהלכה מכל בתי כנסיות שנעולם. זה נוסף מן הסופר מנמרא בברכת ה'

בתי כנסיות שבעולם: (ב) זהו שאמר התוב עניה סוערה לא נוחמה (ישעיה נד יא),
 (ג) מתי עניה, (ד) אמר ר' יצחק בזמן שהייתי עניה ממעשים טובים, מתי
 סוערה, (ה) בזמן ששלפתי בעולם, כענין שנאמר ויהי סער גדול בים (יונה א ד),
 לא נוחמה, (ו) אמר הקב"ה לישראל אני מייסד אותך, כענין שנאמר ויסדתיך
 בספירים (ישעיה ס), (ז) בסנפירונין: [מרבין בפורך אבניך (ס)]. בפורך (ח) באבני
 כוחלא. (ט) מעשה באדם אחד שלקח אבן אחת של ספיר, ואמר למוכר על
 מנת לבדוק, הניחה והיה מכה בפטיש על הסדן, ונחלק הפטיש, ונשבר הסדן,
 והספיר לא נשבר:

[ב] ושמתי כדבר שמשותיך (סס סס יב). (י) אמר ר' ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא
 פליגי בה תרי מלאכי ברקיע, מיכאל וגבריאל, ואמרי לה תרי
 אמוראי במערבא, יהודה והוקיה בני ר' חייא, חד אמר שהם, וחד אמר ישפה,

הערות ותקונים

ח' ע"א אמר רב חסדא מאי דכתיב אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב אוהב ה' שערים המצויינים
 בהלכה יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות, והשתלחו מן זמ"ה עניה סוערה, ובכ"י ב' ד' ה' ז' אחרי
 המלות אוהב ה' שערי ציון נמלא חוספה: "עד שלא נבחרה ארץ ישראל היו כל הארלות כשרין לשכינה,
 משנבחרה ירושלים נסתלק הדיבור מארץ ישראל, עד שלא נבחר בית עולמים כשרה לדיבור, משנבחר
 בית עולמים ילאה ירושלים, שנאמר כי נחר ה' בציון אוה למושב לו, ואומר זאת מנחתה עדי עד", וזה
 ליתא בכ"י א' ג' ו' ח' ונדפס: (ב) זמ"ה עניה סוערה. מובא בילקוט תהלים רמז תתנ"ז, והשמיט
 כל ההתלה, והתחיל מן אמרו בני קרח והוא להלן אות נ': (ג) מתי עניה, מתי סוערה. בכ"י האחרים
 ונדפס ליתא למלת "מתי": (ד) א"ר יצחק בזמן שהייתי עניה ממעשים טובים. בפסיקתא דר"כ פסקא
 עניה סוערה (קל"ד ע"ג) עניה סוערה עניה מן הדריקים, עניה מדברי תורה, עניה ממלות וממעשים
 טובים, ומובא בילקוט ישעיה רמז של"ט וחסר הליון: (ה) בזמן שפילעלתי בעולם. כ"ה גם בכ"י ו',
 ובכ"י האחרים סוערה טילעלתי בעולם הזה, ובדפוס ראשון ואח"כ בכל הדפוסים סוערה מטולעלת טילעלתי אותם
 בעולם הזה, המדפיס הראשון ר"ה לתקן הלשון, ובכ"י ג' אשר ממנו נדפס דפוס ראשון כתוב סוערה
 טילעלתי בעו"ז, אולם בכל כ"י הלשון נשתבש, ומאלתי הטסחא הנכונה צערוך ערך סער וו"ל: בהגדה
 דתלים יסודתו בהררי קודש, עניה סוערה, עניה ממעשים טובים, סוערה שעילעלתי אותה בעולם
 הזה, כענין דכתיב ויהי סער גדול בים עכ"ל, מזה תראה במקום שפילעלתי הביא הוא שעילעלתי וזה
 עולה יפה כי יבאר מלת סוערה שעילעלתי אותה בעולם ותרגום וישערהו ממקומו (איוב כ"ז כ"א) ויעלעלנייה
 מואחריה, וכן רוח סערה רוח עלעולא, וזה שסיים והביא כענין דכתיב ויהי סער גדול (עיין מתורגמן
 טלל), ובפסיקתא שס סוערה מערערתא אומה סערערוה או"ה עיין שם בהערה י"ג: (ו) אמר הקב"ה
 לישראל אני מייסד אותך כענין שנאמר ויסדתיך בספירים. כ"ה באיזה כ"י, ובכ"י אחרים אני מייסד
 אותך, ובאיזה כ"י אני מייסד אותך, וגם בדפוס ראשון ובדפוס וויניציא אני מייסד אותך, רק בדפוס
 וויניציא הוסיף המדפיס המלות "בעולם הזה" אני מייסד אותך ויסדתיך בספירים, והשמיט המלות "כענין
 שנאמר" ובעל אות אמת הגיה והוסיף אצל לעתיד לבוא ויסדתיך בספירים, וכל זה תקנו באשר הי' לפניהם
 הגי' מייסד, אולם הגי' הנכונה אני מייסד אותך, ודרשו כן מלשון ויסדתיך, ובצבור זה הליונו מרבין
 בפורך אבניך אבני כחלא אף שהוא מוקדם בקרא, ויותר נכון כי חסר הדרשה על לא נוחמה וגמאלת בפסיקתא
 דר"כ שם והמלות אמר הקב"ה לישראל אני מייסד אותך הם מיותרות, ויש להציג כך מרבין בפורך
 אבניך כחלא ואח"כ יש להציג ויסדתיך בספירים סנפיריטן ושייך לנטון אחר זה מעשה באדם אחד שלקח
 אבן של סנפיריטן כמו שהוא לנכון בפסיקתא דר"כ שם: (ז) בסנפירונין. גם בפסיקתא שם ויסדתיך
 בספירים סנפיריטן, ומובא צערוך ערך סנפיריטן שם הפסיקתא וגם בשם הגדה דתלים, והמוספי כתב
 שם ת"י נוסף ספיר כדכדונא סנפיריטא ז"ל סנפיריטא, ובהערה כ"ג בפסיקתא שם העירותי הערוך הביא
 ג"כ ממדרש שו"ע ויסדתיך בספירים בסנפיריטן, ולפינו חסרה המלה הזאת במדרש שו"ע בסנפיריטן
 ע"כ, אולם כן חסרה בנדפס, אצל בכ"י שלפינו נמאלת המלה כמו שהביא הערוך: (ח) באבני כוחלא.
 בפסיקתא שם מרבין בפורך אבניך ר' אבא בר כהנא אמר כהדין כחלא, הוא לבע העינים, ומזה הפעל
 כחלת עיניך (יחזקאל כ"ג מ'), והכחל הוא הפוך, עיין תוס' ב"ב ט"ו ע"ב ד"ה כחוחלא, ובגמרא קידושין
 י"ב ע"א הוא גברא דאקדיש באבנא דכוחלא, הערוך פי' אבנים שדמותן כעין כוחל, ורש"י פי' אבנא
 דכוחלא שיש שחור דומה לכחול, ועיין ערוך השלפ ערך כחל האחרון: (ט) מעשה באדם אחד. פסיקתא
 שם, ומדרש חזית פי' ידיו גלילי וזב, ובמדרש איכה פי' זכו מיריה, ובילקוט ישעיה רמז של"ט ובתוס'
 סוכה כ"ב ע"א ד"ה אס ברזל בשם מדרש אגדה, ובתוס' שנת פ"ח ע"ב ד"ה מה פטיש בשם מדרש
 חזית, ועיין בפסיקתא שם הערה כ"ה: (י) א"ר ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא פליגי בה תרי מלאכי
 ברקיע

אמר הקב"ה ליהוי כדין וכדין, הוי ושמתי כדכוד שמשותיך: ושעריך לאבני אקדה (ס), (יא) אמר ר' יהודה בשם ר' שמואל בר יצחק (יב) שער הגדול שבירושלים ושני פשפון הויין של אבן אחת, (יג) ר' יוחנן הוה דריש ושעריך לאבני אקדה, עתיד הקב"ה להביא אבנים טובות ומרגליות, (יד) חקוקות עשר ברום עשרים, ומעמידן בשערי ירושלים, ליגלג עליו אותו תלמיד, אמר השתא (טו) כביעתא דצוצילתא לא משכחינן, כולי האי משכחינן, לימים הפליגה ספינתא בים, ראה מלאכי השרת שמנסרין אבנים טובות ומרגליות, וחוקקין בהם עשר ברום עשרים, אמר להם הללו למו, אמרו לו עתיד הקב"ה להעמידן בשערי ירושלים, כי אתא הוייה דהוא קא דריש, אמר ליה רבי דרוש ולך נאה לדרוש, כדרך שאמרת כך ראיתי, אמר ליה ריקה, אלמלא (לא) ראית לא האמנת, מלגלג על דברי חכמים אתה, נתן עיניו בו (טז) ונעשה גל של עצמות: (יז) אמר ר' פנחס הכהן בר חמא מעשה בחסיד אחד שהוא מטייל והוא תמיה על הדבר הזה, אפשר שער גדול ושני פישפין הוויין של אבן אחת, והוא ראה אבן אחת עלה מן הים, הוי ושעריך לאבני אקדה:

[ג] וכל גבולך לאבני הפין (ס). (יח) [אמר ר' בנימין בר לוי לפי שבעולם הזה הן מתחמין את שדותיהן בחצובות, אבל לעתיד לבוא וכל גבולך לאבני הפין של אבנים טובות. (יט) אמר ר' יודן לעתיד לבוא אדם יש לו שני זהובים [חוב] על חבירו, והוא אומר נלך אצל מלך המשיח, והן הולכין אצלו, והוא אומר לו

הערות ותקונים

ברקיע מיכאל ונבריא, ואמרי לה כו'. בפסיקתא שם איתא ושמתי כדכוד ר' אבה בר כהנא אמר כדין וכדין, ולפינו הביא בשם ר' אבה בר כהנא המאמר באריכות יותר, ואולי היה כן לפניו בפסיקתא, וצ"ב ע"ה ע"ה גרסין לה בשם ר' שמואל בר נחמני וע"ה שפי' הרשב"ם וכתוס' ד"ה חד אמר ובפסיקתא שם הערה כ"ח הארכתיו בזה ושם הבאתי דברי השו"ט שלפניו וחשבתי שהיה גם במדרש שו"ט מאמר ר' אבה בר כהנא כלשון הפסיקתא רק אחד המעתיקים הניב במקומו דרשת ר"ש בר נחמני אשר בש"ס צבלי ובחפשו שכה לקרוא את שמו עליו והניח את ר' אבה בר כהנא על מקומו בשלוס, אולם נעת ראיתי שכן הוא בכל כ"י, ויכול להיות שכן היה לפני המסדר בפסיקתא, והכוונה כדין וכדין שדורש כדכד נוסריקון להוי כדין וכדין כי פליגי בה חד אמר שהם אחד אמר ישפה: (יא) א"ר יהודה בש"ר שמואל בר יצחק, בפסיקתא ר' ירמי' בש"ר שמואל בר יצחק, ובכ"י האחרים ובגדפסיס חסריס המלות, בר יצחק: (יב) שער הגדול שבירושלים ושני פשפין הויין של אבן אחת. ובכ"י האחרים ובגדפסיס שער הגדול של ירושלים שתי מנוזות ושני פשפין של אבן אחת, ובפסיקתא שם עתיד הקב"ה לעשות שער מזרחי של בית המקדש הוא ושני פשפין אבן אחת של מרגליות, והערוך ערך פשפין הביא בשם הפסיקתא ובשם הגדת תילים (הוא המאמר שלפנינו), עתיד הקב"ה לעשות שער מזרחי ושני פשפין אחת של אבן ואחת של מרגליות, יש לתקן ש"ל של אבן אחת של מרגליות, ופי' פשפין דלה קטנה בתוך שער גדול, עיין בפסיקתא הערה מ"ב: (יג) ר' יוחנן הוה דריש. הוא כמו שמוצא צבלי צ"ב ע"ה ע"ה וסנהדרין ק' ע"ה, ובפסיקתא שם מוצא בשם ר' יוחנן מאמר אחר, ואולי הנינו המעתיקים בשו"ט כפי שהוא בצבלי, ועיין במהרש"ה בח"ה ד"ה עתיד ומה שהביא שם בשם הילקוט הוא מפסיקתא פסקא עניה סוערה, עיין שם הערה מ"ג: (יד) חקוקות עשר ברום עשרים. בגמרא שם שהם שלשים על שלשים אמות וחקוק צבלי עשר ברום עשרים: (טו) כביעתא דצוצילתא. ובגמרא שם כביעתא דצוצילתא, פי' הרשב"ם צינת עוף קצן, ובסנהדרין פירש"י צילתא עוף קצן, והערוך ערך צללל פי' מין תורין הוא, ובפסיקתא שם אפי' כחל צינתא דשפנינא, הערוך ערך שפנין הביא תר' ותור וסין ועגור, שפנינא וכו' וסנהדרין: (טז) ונעשה גל של עצמות. בשבת ל"ד ע"ה פירש"י גל מעצמות כמה שנקב צברו וכל מומן הרבה, ובסנהדרין ק' ע"ה פירש"י גל של עצמות, שמת, דאדם שמת נעשה גל של עצמות: (יז) א"ר פנחס הכהן בר חמא מעשה בחסיד אחד. בפסיקתא שם מוצא מעשה בחסיד אחד דהוה מטייל בשויתא דימא דחופה והרבה בלבו כו', וכאן כלשון מקוטע, ושם מוצא סתמי ולא בשם ר' פנחס הכהן בר חמא: (יח) א"ר בנימין בר לוי. הובסתי ושם גם בשנת המעתיק ונמצא לכוון גם בכ"י ו' שהיה ע"ה כ"י שלנו, ובפסיקתא הגי' א"ר בנימין בר לוי עתידין תומי ירושלים להיות מלאים אבנים טובות ומרגליות והיו ישראל באין וטעלין חפלין מהן, לפי שבעולם הזה מתחמין באבנים ובחצובות אכל לע"ל מתחמין באבנים טובות ומרגליות ה"ה"ד וכל גבולך לאבני הפין. ופי' מתחמין עושים תחומים וגבולות, ופי' חצובות מין למח כמו חצובה שבו תיחס יחשע את הארץ (צ"ב כ"ו ע"ה): (יט) א"ר יודן לעתיד לבוא אדם יש לו שני זהובים. המאמר קטוע

מה אני חייב לך זהב אזיל מכאן, שהכסף והזהב לפני מלך המשיח כעפר, שנאמר
 השם גבולך שלום (תהלים קמו יד), (ב) אמרו לו בני קרח, אימת דיתעביד כדון,
 אנו אומרים לך שירים וזמרים, הוי לבני קרח מזמור שיר יסודתו בהררי קדש:
 דבר אחר יסודתו בהררי קדש. יסודתו של עולם ירושלים, בזכות שני הרים
 קדושים, הר סיני והר המוריה. (כא) אמר ר' פנחס בשם ר' ראובן עתיד הקב"ה
 להביא לסיני ולתבור ולכרמל וליתן ירושלים בראשם, שנאמר (והיה ביום ההוא)
 נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים [וגו'] (ישעיה נ ג), אמר ר' חנינא ולא עוד אלא
 שעתיד להיות מזמר והן עונין אחריו שירים וזמרים, שנאמר (כב) וכנניהו שר
 הלויים [במשא] יסר במשא (דס"א טו כג):

[ד] (כג) **אוהב** ה' שערי ציון. בכל מדינה ומדינה יש לו למלך פלמין, אלא
 אי זה פלמין חביבה עליו ביותר, פלמין שבתוך מדינתו, הוי
 אומר אוהב ה' שערי ציון, אמר הקב"ה [אני מחבב בתי כנסיות ובתי מדרשות,
 ולמי] אני מחבב יותר לציון, לפי שהיא פלמין שלי:

[ה] (כד) **נכבדות** מדובר בך. זהו חזקיהו, שנאמר ואשר עשה את הכריכה
 ואת התעלה ויבא את המים העירה (מ"ג כ ט), הוא חזקיהו
 סתם מי גיחון, ואומר ויבא את המים העירה, שהוא סדרן, ואינו מדבר אלא
 בדברי תורה שנמשלו כמים, שנאמר הוי כל צמא לכו למים (ישעיה נג ה), ואומר
 לכו לחמו בלחמי (משלי פ ט), מה היה עושה חזקיהו, כד הוי חמי (כה) סדרן מב,
 מייתי ליה לקרתא, תנייה טב מייתי ליה לקרתא, הדא הוא דכתיב גם אלה
 משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיהו (שס כס ה): דבר אחר נכבדות מדובר
 בך. (כו) אמר רב הונא אמר רב אידי למה היו ישראל מזכירין את השם במקדש
 בפירוש, ובמדינה בכינוי, דכתיב ליראה את השם הנכבד והנורא הוה את ה'
 אלהיך (דברים כח ג), הוי נכבדות מדובר בך, ואן מתאמר בקרייתא דאלהא,
 בקרייתא דציון, ואיכן עיר האלהים סלה:

[ו] **אזכיר** רחב ובבל. (כז) אמר ר' יהודה בר סימון עתידין אומות העולם להביא
 דורונת למלך המשיח (כה) שנאמר ולציון יאמר איש ואיש יולד בה
 (פסוק ו), אלו משיחי ה', משיח בן דוד, ומשיח בן אפרים, ואין יולד אלא
 הרמת ראש, כמה דאת אמר בטרם הרים יולדו (תהלים ז ט), והן עצמן למלך
 המשיח דורונות, שנאמר תשורי מראש אמנה (שפ"ט ד ט), למה נקרא שמה
 תשורה, שמסתכלין בה ומזמירין, כענין שנאמר לא תשורני עין רואי (איוב ז ט),
 וכיון שהן באין אצל מלך המשיח הוא אומר להם יש ביניכם ישראל הביאו אותם.

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

קטוע ומנאל נפסיקתא שס נשם ר' לוי ע"ש: (ב) אמרו לו בני קרח. בילקוט תהלים רמו תתל"ז הביא
 התחלת המזמור והשמים מאמר גדול יטן כי הביאו בישיעיה רמו של"ט נשם הפסיקתא והחל להעתיק מן
 אמרו לו בני קרח: (כא) א"ר פנחס בש"ר ראובן. לעיל מזמור ל"ז אות ו', ומנאל בילקוט תהלים שס:
 (כב) שנאמר וכנניהו שר הלויים יסר במשא. בילקוט שס בעשות וכנניהו שר הלויים במשא יסר: (כג) אוהב
 ה' בכל מדינה ומדינה. מנאל בילקוט שס: (כד) נכבדות מדובר בך. מנאל בילקוט שס רמו תתל"ז,
 והציון מדרש ברמו שלפניו מוסב גם על זה: (כה) סדרן טב תנייה טב. בכ"י האחרים ובגדפס תנאי טב
 במקום תנייה טב, ובילקוט תניין טב ופי' סדרן טב סדר הלכות כסדרן, תניין טובה הלכות, והמלות
 לקרתא ליתא שס, וכן חסר הסיום ה"ד גם אלה משלי אשר העתיקו אנשי חזקיהו, וכן חסר
 ההתחלה ד"א נכבדות מדובר בך: (כו) א"ר הונא א"ר אידי. כ"ה גם בכ"י ו', אצל בכ"י האחרים
 ובגדפס ר' חנינא בר אידי אמר, ובילקוט א"ר חגייתא א"ר אמני: (כז) א"ר יהודה בר סימון. מנאל
 בילקוט תהלים רמו תתל"ח וחסר הציון, ובכ"י ו' השוה תמיד עם כתב יד א' שלפניו מנאל הוספה: ד"א
 אזכיר רבז ובבל לודעי, אמרה נכסת ישראל אזכיר לאומות העולם מה שעשה הקב"ה לפרעה שנקרא רבז,
 שנאמר הלוא את היא המהלצת רבז (ישעיה ל"א ט') שעשה לנבוכדנצר מלך בבל, ומהו לעדעי, לאומות
 המלקין אותן, שנאמר וידע נהס, ומתרגמינן ואלקי. ע"כ. וגם הרא"ש לא הוסיף זה, ואין ספק שהוא
 הוספה מאיזה סופר: (כח) שנאמר ולציון יאמר איש ואיש יולד בה אלו משיחי ה' משיח בן דוד ומשיח
 בן

ל, שנאמר הבו לה' משפחות עמים (פסלים ט ז), עמים משפחות של ישראל הביאו לי, אמר ר' אחא לא דרך בזיון אלא דרך כבוד, שנאמר הבו לה' כבוד ועזו הבו לה' כבוד שמו (שם ט ט), הבו לה' אותן שכיבדו שמו בעולם, (כט) אמר ר' יהודה ואמרי לה אמר ר' ברכיה בשם ר' יהודה בעת ההיא יובל שי (ישעיה יט ז), (ל) ש"י ב"ם בא"ת ב"ש, כלומר יובל במ כל העמים ישראל דורון למלך המשיח, שיהיו מביאין את ישראל, (לא) שנאמר והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה' בסוסים וברכב ובצבים (בפרדות) [ובפרדים] ובכרכרות וגו' (ישעיה סו ט), אמר ר' ברכיה הבחורים מרכיבין על הסוסים, התלמידים שאין בהם כח ברכב, הנשים והילדים בצבים בעגלות, כמו שנאמר שש עגלות צב (במדבר ז ג), הזקנים בפרדות שהולכות במנוחה, (לג) והזקנים שבזקנים שאינן יכולין (להשען) [להשען], עושה להם כמין אסלאות, ומציעין בהם (לד) כרים של מילת, ומוענין אותן ע"י כתיפן, וסומכים אותם בידיהם, מהו נכבדות מדובר בך, שהן מביאין אותם דרך כבוד, וכשנפטרין לילך מאצל מלך המשיח, מספרין האומות אצל המשיח בכבודן של ישראל, ואומרים זה כהן וזה לוי וזה ישראל, ולמה לפי שנמכרו לעבדים ונשתכחו ויחוסיהן מפני שעבוד גליות, ונשתכחו ונעשו גוים על ידי האונסים: (לה) אמר ר' אלעזר וגם מהם אקח לכהנים ללוים אמר ה' (ישעיה סו כא), מן הגוים שמביאים למלך המשיח את ישראל, מהם מסיים כל מי שהוא כהן או לוי או ישראל, וגם מהם אקח (לו) מן המביאים ולא מן המובאים, וגם מהם אקח אמר ה', והיכן אמר ה', (לז) אמר ר' פנחס [הכהן] בר חמא הנסתרות לה' אלהינו (דברים כט כח):

הערות ותקונים

בן אפרים ואין יולד אלא הרמת ראש ט'. כ"ה גם ככ"ו ו', וזה ליתא ככ"י האחרים ובנדפס וזילקוס: (כט) א"ר יהודה ואמרי לה א"ר ברכיה בש"ר יהודה. ככ"י האחרים ובנדפס גני' אמר ר' ברכיה בש"ר יהודה לנד: (ל) ש"י ב"ם בא"ת ב"ש. ככ"י האחרים ובנדפס יובל שי גימטריא ב"ס. הכוונה יכל בני וי"י, ובדפוסים האחרונים בטעות יובל שי גימטריא ב"ס: (לא) שנאמר והביאו את כל אחיכם וגו'. אחר זה נמצא כוספה ככ"י ב' ה' ו' (ובכ"י ד' חכרים איזה דפיס) וכן ליתא טס: פלגת וזור עם כוס זה יולד טס, באים מנבל באים מפלגת ומזור ומכוס ומכל המקומות, ומי שרואה אותם אומר כן נולדו אלה זה יולד טס, למה כל רואיהם יכירום כי הם זרע צדק ה' (ישעיה ס"א ט'): (לב) א"ר ברכיה הבחורים טו'. כל המאמר הוא גם ככ"ו ו', וכן הוסיף הרא"פ, אבל ככ"י האחרים ובנדפס חסר זה, וטס המאמר קטוע א"ר ברכיה הזקנים שבהם אינן יכולין להשען [ל"ג להשען], מה הם עושים, שוענין [ל"ג טוענין] אותן בידיהן, מהו נכבדות שהן מביאין אותן בכבוד ואומרים זה כהן זה לוי זה ישראל, כגון אס נמכרו לעבדים ונשתכחו ונעשו גוים על יד האונסים [א"ר אלעזר גם מהם אקח מן הגוים שהם מביאין למלך המשיח גם מהם אקח מן המביאין ומן המובאין שאם נעשו גוים על יד האונסים] אני מקבלן גם מהם אקח אמר ה', ואיך אמר, הנסתרות לה' אלהינו. המאמר שהוספתי א"ר אלעזר נשמע בדפוס ראשון ואח"כ בכל הדפוסים ונמצא לנכון ככ"ו ו' (ובכ"י ד' חכרים איזה דפיס), ודפוס ראשון נדפס עפ"י כ"י ג' וטס ככ"י נמצא לנכון, וכן נמצא זילקוס ברמז תהל"ט: (לג) והזקנים שבזקנים שאינן יכולין להשען [תקנתי להשען] עושה להן כמין אסלאות. ביוני ורומי sella sella פי' כסא, וזילקוס רמז תהל"ח גני' א"ר ברכיה הזקנים שבהם אינם יכולין להשען כל קרקיא, מה הם עושיין מביאין אותן וטוענין אותן בידיהם. ובנדפס בכל הדפוסים גם בדפוס ראשון בטעות אינן יכולין להשען, וכן בטעות וטוענין אותן. והמלת זילקוס כל קרקיא אינם נמצאות בכתבי יד ולא בדפוס, וברור שהמלת נשתבשו וכ"ל הזקנים שבהם אינם יכולין להשען מה הם עושיין מביאים בלקדיקא וטוענין אותן בהם, והיא המלה המובאת במדרש שה"פ פ"ד פסוק אחי מלצנן מהו ובכרכרות ר' ברכיה בש"ר יהודה אמר כאילין סביא דלית אינן יכולין מטענין בכל קדיקה ז"ל מלה אחת בכלקדיקה, והמלה יונית λεαλαεσא מנין כסא לשאת אנשים חשובים בכתף (ואנפסע), וכן מזה גלונדקא, וכן אחד היה יולא בגלונדקא שלו (בינה כ"ה ע"ב) וכן אפילו בגלוקדיקא לא היה יכול להשען (קאר פ"ה פי' קמתי): (לד) כרים של מילת. פי' מלת בזוי אמר, ועיין בערוך ובמוספי ערך מל י"ד: (לה) א"ר אלעזר. זה נשמע בנדפס גם בדפוס ראשון, ונמצא בכל כ"י רק המדפיס השמים בשגגה, ונמצא גם זילקוס טס, וכן מובא ברש"י ישעיה ס"ו כ"א בשם אנדה תהלים, וגם מובא ברד"ק טס, ולזה כוון גם רש"י תהלים פ"ז ו' ע"ט: (לו) מן המביאים ולא מן המובאים. כ"ה גם ככ"ו ו', אבל ככ"י האחרים וברש"י וברד"ק וזילקוס מן המביאים ומן המובאים: (לז) א"ר פנחס בר חמא. כ"ה גם ככ"ו ו', וכן הוא זילקוס, אבל ככ"י האחרים ובנדפס

[ז] (לח) ה' יספור בכתוב עמים. מאותן העמים שמביאין את ישראל, שהוא כותב אותן עם ישראל: זה יולד שם, כאיל הם נולדין באותו שעה, הוי זה יולד שם מלה: ושרים כחוללים. אמר ר' יהודה בר סימון בשם ר' מאיר כשם שהבאר נובע מים חדשים בכל שעה, כך ישראל אומרים שירה חדשה בכל שעה, הדא הוא דכתיב ושרים כחוללים כל מעיני בך. ורבנן אמרו כשם שאמרו האנשים כך אומרות הנשים שירה, (לט) שנאמר ושרים כחוללים כל מעיני בך:

מזמור פח

[א] שיר מזמור לבני קרח [למנצח] על מחלת. (א) מהו על מחלת, אמר ר' ברכיה אמר הקב"ה לדוד קלם אותי היאך שאתה מבקש, ואני מוחל לך בקילוסך, שאין אדם יכול למצוא אחת מכמה מיני שבחות של הקב"ה, וכן הוא אומר היסופר לו כי אדבר אם אמר איש כי יבולע (אינ לו כ), ולמי ניתן רשות לדוד, שנאמר למנצח על מחלת, שמחל לו הקב"ה עונותיו: [לענות]. זכור ה' לדוד את כל ענותו (הכ"ט ק"ג ח): ה' אלהי שועתי. אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה אין לי ישועה אלא בך, ואין עיני מייחלות אלא לך, אמר להם הקב"ה הואיל וכך אני מושיעך, ישראל נושע בה' תשועת עולמים (ישעיה מ"ט י'):

[ב] נחשבתני עם יורדי בור הייתי כגבר אין (בו) איל. כאינש דלית בהון פטרון: במתים חפשי כמו חללים (שוכני) [שוכבי] קבר. ר' חלבו אמר (שוכני) [שוכבי] קבר כמו חללים, אלו דור המבול, (ב) אמר ר' אחא אמר הקב"ה הם קראו לעבודה זרה בשמי, אף אני קורא לאוקיינוס בשמי, והוא פורע להם בשמי, שנאמר הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ ה' שמו (עמוס ס"ח). (ג) דרש ר' אבהו אוקיינוס נבזה מכל העולם, (ד) אמר ר' אלעזר בשם ר' מנחם דאו קרא הוא וישפכם על פני הארץ, אין אדם שופך אלא מלמעלה למטה, הוי וישפכם על פני הארץ: ואני אליך ה' שועתי ובבקר תפלתי תקדמך. (ה) [אמר ר' שמואל בר נחמני המלאך שהוא ממונה על הצדקה מקדים אותם, שנאמר ובבקר תפלתי תקדמך], ר' פנחס אמר המלאך שהוא ממונה על התפלה סמתין עד שהתפללו כניסה אחרונה של ישראל, ונוטל כל התפלות ועושה אותם עטרה ונותנם בראשו של הקב"ה, שנאמר ברכות לראש צדיק (משנ"י י'), הי העולמים, הוי ובבקר תפלתי תקדמך:

הערות ותקונים

בנדפס חסר שם האומר: (לח) ה' יספור בכתוב עמים, מוצא בילקוט שם: (לט) שנאמר ושרים כחוללים כל מעיני בך. בכ"י האחרים ובנדפס ובילקוט סיים אחר זה, ואומר נן נעול אחותי כלה נל נעול מעין חתים:

(א) מהו על מחלת. מוצא בילקוט תהלים רמז תתל"ט בשם המדרש: (ב) א"ר אחא אמר הקב"ה הם קראו. בילקוט הגי' א"ר אחא אמר ר' אבהו, והמאמר נובע מוצ"ר פכ"ג אות ז', וגם שם הגי' א"ר אחא, ועיין מכלתא יתרו נפ' החדש השלישי פ"ו, וספרי עקב פיסקא מ"ג: (ג) דרש ר' אבהו. ב"ר שם: (ד) א"ר אלעזר בש"ר מנחם. בכ"י האחרים ובנדפס ר' אלעזר ברבי מנחם, וכן ב"ר שם א"ר אלעזר בן מנחם: (ה) א"ר שמואל בר נחמני. האספתי כמו שהוא בכל כ"י ובנדפס, וגם בכ"י ו' השם עם כ"י שלנו, והמעתיק קפץ מן תקדמך עד תקדמך, ובילקוט תהלים שם רמז תת"ס מתחיל א"ר שמואל בר נחמני המלאך הממונה על התפלה כו', השמיט מאמר שלם מן המלאך הממונה במאמר ר' שמואל בר נחמני עד המלאך הממונה במאמר ר' פנחס, ובעל אות אמת טעה במה שרצה להביא במדרש במאמר ר' שמואל בר נחמני המלאך הממונה על התפלה כאשר ראה בילקוט והאמת כי חסר שם, והנאמר מר' פנחס נשנה גם לעיל מזמור י"ט אות ז' ושם הגי' ר' פנחס בש"ר אבה' זש"ה

מוזמור פט

[א] משכיל לאיתן האזרחי חסדי ה' (לעולם) [עולם] אשירה. (א) זהו שאמר הכתוב כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי (ירמיה ס כג), אמר איתן אני השכלתי, משכיל לאיתן האזרחי, אמר לו הקב"ה השכלת, כי באלה הפצתי (ירמיה ס), [כל מי שיקלסני לא יקלסני אלא באלה, וכן הוא אומר כי חסד הפצתי] ולא זבח (ישע' ו' ו'), אמר לו חסד הפצת ובחסד אקלסך, שנאמר ולך ה' חסד (תהלים סג יג), ולא חסד אחד בלבד, אלא חסדים הרבה, וכן ישעיה אמר חסדי ה' אזכיר (ישעיה סג ז), (ב) לכך נאמר חסד ומשפט אשירה (תהלים קא ה):

[ב] כי אמרתי עולם חסד יבנה [שמים תכין אמונתך בהם]. לא השמים בלבד, אלא אף הכסא אינו עומד רק על החסד, שנאמר והוכן בחדד כסא (ישעיה עז ה), למה הדבר דומה, לכסא שהיו לו ארבע רגלים, והיה האחד מתמוטט, (ג) על שהיא קמנה, נמל צרור וסמכו, כך היה כסא של מעלה כביכול שמתמוטט, עד שסמכו הקב"ה, ובמה סמכו, בחדד, הוי אמרתי עולם חסד יבנה, וכן דוד אמר לעושה השמים בתבונה (תהלים קלו ה), ועל מה הן עומדין, על חסד שנאמר כי לעולם חסדו (שם שם), לרוקע הארץ על המים (שם שם ו), באיזה זכות, כי לעולם חסדו (שם שם), (ד) וכן כל המזמור, ואחר כך נותן לחם לכל בשר (שם שם סה), (ה) ללמדך שקשה המזון כנגד כל מעשה בראשית. (ו) אמר ר' אלעזר משל הפרנסה כגאולה, מה הגאולה פלאים, אף הפרנסה פלאים, מה הפרנסה בכל יום, אף הגאולה בכל יום, (ז) אמר ר' שמואל בר נחמני הפרנסה גדולה מן הגאולה, שהגאולה על ידי מלאך, שנאמר המלאך הגואל אותי (בראשית מט טז), והפרנסה תלויה על ידו של הקב"ה, שנאמר פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון (תהלים קמט טז), הוי אמרתי עולם חסד יבנה:

[ג] למה עולם דומה, למלך שהיה לו אוצרות מלאים טוב, אמר על מה אלו מונחים, לוקח אני לי עבדים ומאכילן ומשקן והם מקלסין אותי, כך היה העולם תוהו ובוהו, עמד הקב"ה וברא את העולם, והשליט אותו בכל, ועלינו מה לעשות, אלא לברך ולקלס לבוראינו, וכן הוא אומר כל הנשמה תהלל יה הללויה (תהלים קג ו):

[ד] ברוך ה' לעולם אמן ואמן. (ח) אמר ר' אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא אמן אמונה, אמן שבועה, אמן קבלה, אמן אמונה דכתיב ויאמנו דבריכם

הערות ותקונים

(א) זש"ה כי אם בזאת יתהלל. מובא בילקוט תהלים רמז תת"ס בשם המדרש: (ב) לכך נאמר חסד ומשפט אשירה. יותר נכון ש"ל לכך נאמר חסדי ה' עולם אשירה, והוא הפסוק שלפנינו: (ג) על שהיא קמנה, ור"ל רגל הרביעי. כ"ה גם ככ"ו ו', וכן בילקוט, והסר ככ"י האחרים ובנדפס, ובילקוט שם נרשם בל"ו על "שהיא קמנה" אינו במדרש, ובאמת הוא ככ"י שלפנינו: (ד) וכן כל המזמור, היינו מזמור קל"ו, ובילקוט שם אחרי המלות וכן המזמור נוסף, שהם כ"ד" יש לתקן שהם כ"ו: (ה) ללמדך שקשה המזון כנגד כל מעשה בראשית. ככ"י האחרים שקשים מזונותיו של אדם, והכוונה כנגד כל מעשה בראשית כי בתחלת המזמור חשיב כל מעשי בראשית: (ו) א"ר אלעזר. ב"ר פ"ב אות ט' ר' אלעזר אומר הקיש גאולה לפרנסה ופרנסה לגאולה, שנאמר ויפרקנו מזרנו (תהלים קל"ו כ"ד), וסויד ליה טתן לחם לכל בשר מה גאולה פלאים אף פרנסה פלאים, מה פרנסה בכל יום אף גאולה בכל יום: (ז) א"ר שמואל בר נחמני הפרנסה גדולה מן הגאולה. ב"ר שם, וכן נשנה לעיל מזמור פ' אות ב' ולהלן מזמור קל"ו אות ט': (ח) א"ר אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא, מובא בילקוט סוף רמז תה"ס והליון מדרש נשמע ממקומו, והמקור הוא בירושלמי סוטה פ"ב ה"ה (יח ע"ג) רבי לעזר בשם ר' יוסי בן זמרה אמן לקבלה, אמן לשבועה, אמן יאמנו הדברים, אמן לקבלה מסוטה, אמן לשבועה למען הקים את השבועה אשר נשבעתי [לאבותיך] [לאבותיכם] (ירמיה י"א ה'), אמן יאמנו הדברים ועין (בנימין) [בניהו] בן יהודע (הכהן) את המלך ויאמר אמן (מ"א ה' ל"ו). והנה לפנינו יליף אמן שבועה מסוטה, וכן נשנה המאמר במדרש במ"ר פ"ט סוף אות ל"ה, ועיין דב"ר ריש תבא אמר

(בראשית מז כ), אמן שבועה, דכתיב ואמרה האשה אמן אמן (במדבר ה כג), אמן קבלה,
 דכתיב ויענו כל העם אמן אמן (נחמיה ח ו), (ט) אמן בעולם הזה ואמן לעולם הבא,
 הוי ברוך ה' לעולם אמן ואמן:

הערות ותקונים

ד' יהודה בר סימון כו', ועיין בגמרא בבלי שבועות ל"ז ע"א: (ט) אמן בעולם הזה ואמן לעולם הבא.
 דורש אמן ואמן מלות כפולות, ובמדרש הנחומא לו אות ט' איתא אמר ר' יהודה בר גדיא כל מי שעונה
 אמן בעולם הזה, זוכה ועונה אמן לעולם הבא מנין ברוך ה' אלהי ישראל מהעולם ועד העולם אמן ואמן
 (תהלים מ"א י"ד), מהו אמן ואמן, אמן בעולם הזה ואמן לעולם הבא. וזה המאמר מוצא בילקוט סוף
 רמז תת"מ וחסר ה"יון, ובמקום בר גדיא הביא הוא בר מספרתא. ועיין סדר הדורות ערך ר'
 יהודה מספרתא הביא מסנהדרין מ"ד ע"א ר' יהודה בר מספרתא, וכן ב"ר פנ"ג הוא בפנ"ג אות י'
 ר' יודן בר מספרתא אמר גדול עולמים היה שם:

סליק ספר תליתאי